

KS. STANISŁAW LIBROWSKI

REPERTORIUM
AKT WIZYTACJI KANONICZNYCH
DAWNEJ ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIŃSKIEJ

CZĘŚĆ 1

AKTA PRZECHOWYWANE
W ARCHIWUM DIECEZJALNYM WE WŁOCŁAWKU

ZESZYT 1

SYGNATURY 1—20: AKTA Z LAT 1602—1755

LUBLIN 1974

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	[5]
I. Problem opracowania wstępu do repertorium	[5]
II. Uwagi o wizytacjach przeprowadzonych w archidiecezji gnieźnieńskiej oraz ich aktach	[7]
1. Rodzaje wizytacji	[7]
2. Obszerniej o wizytacjach odbywanych przez arcybiskupów	[10]
3. Przyczyny zaginięcia wielu ksiąg wizytacji gnieźnieńskich, szczególnie arcybiskupich	[11]
a. Powody wspólne innym diecezjom	[11]
b. Przyczyny właściwe Gnieznu	[12]
4. Tragiczny koniec części zespołu akt arcybiskupów gnieźnieńskich zgromadzonych w Warszawie	[17]
5. Aktualne miejsca przechowywania oraz ilość ocalałych akt wizytacji gnieźnieńskich	[20]
III. Geneza i koncepcja repertorium	[22]
IV. Objasnienie i rozplanowanie dzieła	[24]
1. Objasnienie tytułu	[24]
2. Zakres i rozplanowanie repertorium	[26]
a. Zakres kwerendy	[26]
b. Plan repertorium	[28]
V. Poszczególne pozycje czyli jednostki, księgi, sygnatury repertorium, będące jednocześnie kolejnymi rozdziałami dzieła	[28]
A. Opisy ksiąg wizytacyjnych	[30]
B. Zawartość akt wizytacyjnych	[38]
a. Zakres podawanej informacji	[38]
1° Parafie i kościoły parafialne. Szczegółowa chronologia wizytacji	[40]
2° Filie, beneficja proste oraz inne kościoły i kaplice na terenie parafii	[46]
3° Informacje szczegółowe	[51]
b. Język redakcji repertorium	[53]
c. Przypisy w repertorium	[54]

VI. Najważniejsze elementy formalne i treściowe zawarte w księgach wizytacyjnych	[55]
VII. Konkordancja sygnatur wizytacyjnych zeszytu 1	[58]
VIII. Słownik skrótów	[59]
1. Skróty wyrazów i nazw złożonych	[59]
2. Skróty dzieł i wydawnictw cytowanych w przypisach właściwego repertorium	[61]
IX. Spisy treści i objaśnienia typograficzne	[61]
Opis i zawartość akt	[65]
1. Część akt wizytacji archidiakonu kaliskiego z roku 1602	[65]
2. Akta wizytacji archidiakonu kaliskiego z lat 1603—1607	[67]
3. Akta wizytacji archidiakonu gnieźnieńskiego z lat 1608—1609	[74]
4. Akta wizytacji archidiakonu kaliskiego z lat 1610—1611	[88]
5. Akta wizytacji archidiakonu uniejowskiego z lat 1635—1636	[94]
6. Akta wizytacji kościoła zak. i par. św. Mikołaja w Kaliszu z roku 1639	[101]
7. Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z lat 1668—1669	[102]
8. Akta wizytacji archidiakonu uniejowskiego z roku 1683	[106]
9. Akta wizytacji archidiakonu uniejowskiego z lat 1711—1712	[112]
10. Akta wizytacji archidiakonu kaliskiego z lat 1712—1713	[121]
11. Akta wizytacji archidiakonu kaliskiego z roku 1719	[124]
12. Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z roku 1720	[131]
13. Akta wizytacji archidiakonu uniejowskiego z lat 1728—1729	[135]
14. Akta wizytacji archidiakonu kaliskiego z lat 1728—1730	[144]
15. Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z roku 1730	[151]
16. Akta wizytacji dekanatu rudzkiego z roku 1739	[156]
17. Akta wizytacji południowej części archidiakonu uniejowskiego (dek. brzeźnicki i radomszczański) oraz terytorium wieluńskiego z lat 1744—1747	[158]
18. Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z lat 1752—1753	[166]
19. Akta wizytacji archidiakonu kaliskiego z lat 1752—1755 (dek. kaliski, krotoszyński i pleszewski)	[170]
20. Akta wizytacji archidiakonu kaliskiego z lat 1752—1755 c.d. (dek. stawiszyński i stawski)	[175]

WPROWADZENIE

I. PROBLEM OPRACOWANIA WSTĘPU DO REPERTORIUM

W myśl wskazań archiwistyki polskiej, a w szczególności artykułu dra Kazimierza Konarskiego, wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego powinien się składać z pięciu następujących rozdziałów, paragrafów czy punktów: I — Dzieje ustrojowe urzędu, II — Dzieje zespołu, III — Charakterystyka archiwalna zespołu, IV — Zawartość zespołu, V — Analiza metod porządkowania i inwentaryzacji zespołu¹. Ponieważ zaś w moim rozumieniu niniejsze repertorium zasobnej serii akt wizytacji kanonicznych zespołu archiwalnego arcybiskupów gnieźnieńskich jest jakimś bardzo szczegółowym inwentarzem akt, przeto sędzę, że i wstęp do niego powinien być opracowany według zasad podanych przez wspomnianego uczonego.

Zatem urzędem, który wytworzył akta wizytacyjne parafii, kościołów i kaplic, jest instytucja arcybiskupów gnieźnieńskich. Arcybiskupi, jako ordynariusze archidiecezji gnieźnieńskiej, przeprowadzali te wizytacje bądź osobiście, bądź przez różnego rodzaju zastępców, urzędowych i delegowanych. Ci ostatni dzielili się na dwie grupy — wizytujący na mocy prawa kościelnego (*de iure*), jak archidiakoni i dziekani na podwładnych sobie terytoriach, oraz delegowani *ad hoc* przez arcybiskupa (posiadający do tego władzę *ab homine*).

Po omówieniu urzędu samego arcybiskupa-ordynariusza wypadnie w tym miejscu także pokrótce powiedzieć o organizacji instytucjonalnej i terytorialnej archidiecezji gnieźnieńskiej, a więc o bazylice katedralnej i jej kapitule, o 12 kolegiatach (są to w wyliczeniu rzeczownikowym: Chocz, Gniezno, Kalisz, Kamień Krajeński, Kurzelów, Łask, Łęczyca, Łowicz, Sieradz, Uniejów, Wieluń, Wolbórz) i kapitułach tychże, o 8 archidiakonatach (Gniezno, Kalisz, Kamień Kraj., Kurzelów, Łęczyca, Łowicz, Uniejów, Wieluń — terytorium) tegoż arcybiskupstwa, 14 oficjałatach (Gniezno — generalny, Iwanowice, Kalisz, Kamień Kraj.,

¹ K. Konarski: Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego. Zasady opracowania. *Archeion*. [T.] 21: 1952 s. 192—201.

Kurzelów, Łęczyca, Łęgonice, Łowicz — gen., Opoczno, Radomsko, Skrzynno, Uniejów, Wieluń, Wolbórz — po r. 1765 Piotrków) oraz ich konsystorzach, wreszcie o 41 dekanatach, podzielonych na przeszło 800 parafii. Właśnie wszystkie te instytucje, za wyjątkiem konsystorzy, podlegały wizytacji.

Ponieważ cała produkcja kancelaryjna arcybiskupów gnieźnieńskich stanowiła jeden tylko, jakkolwiek bardzo zasobny zespół akt, na tym miejscu byłaby mowa jedynie o jednej jego serii, mianowicie o aktach wizytacyjnych kościołów. Pozostałe dwie większe serie zespołu arcybiskupiego to akta działalności arcybiskupów, przeważnie zniszczone, oraz akta dotyczące dóbr stołowych arcybiskupstwa, dzielące się z kolei na podserie — inwentarze i rewizje majątków, tudzież wykazy dochodów i rozchodów. Należy zaznaczyć, że rewizje posiadłości arcybiskupów, przeprowadzane w znacznej mierze przez prałatów i kanoników, w pewnym stopniu trafiły potem do archiwum (wytworzonego) kapituły katedralnej gnieźnieńskiej.

Podobnie jak dwóch pierwszych punktów, tak i omówienie trzeciego, podającego charakterystykę archiwalną opracowywanej serii akt wizytacyjnych, jestem zmuszony odłożyć na później, mianowicie do czasu przestudiowania wszystkich zachowanych ksiąg w tym przedmiocie. Obecnie zaś — za K. Konarskim — zasygnalizuję, że wypadnie tu omówić tytuł serii, jej granice chronologiczne i terytorialne, zasób, procentowy stan zachowania akt, strukturę archiwalną, charakterystykę techniczną materiału aktowego, fizyczny stan ocalałych akt, podać informację o przeprowadzonej selekcji i mikrofilmowaniu.

Dopiero na temat zawartości treściowej gnieźnieńskich akt wizytacyjnych wspomnę ogólnie, że jest to kompendium wiadomości o parafiach, kościołach, kaplicach, szkolnictwie i szpitalnictwie, o duchowieństwie, służbie kościelnej, ludności, kulcie religijnym i duszpasterstwie, sprawach społecznych tamtych czasów, a przede wszystkim uposażeniowych i gospodarczych instytucji religijnych, częściowo o zakonach i innowiercach, wreszcie o rzeczach natury czysto świeckiej. Na karty ksiąg wizytacyjnych wpisano również znaczną liczbę dawniejszych dokumentów in extenso, a jeszcze więcej znajdujemy tam, przeważnie charakteru gospodarczego, rejestrów tychże dyplomów oraz wykazów ksiązek bibliotek kościelnych i spisów wotów. Dotychczas akta te były stosunkowo mało wykorzystywane przez historyków.

O metodzie porządkowania i inwentaryzacji opisywanych akt wizytacyjnych można mówić tylko w miarę stopniowego ich opracowywania i podawania do druku, jak to zresztą ma miejsce w niniejszym repertorium. Stąd też odnośnie pierwszych dwudziestu ksiąg wizytacyjnych zbioru wrocławskiego (część 1, zeszyt 1 repertorium) po-

wiedziano tu prawie wszystko o dawnym i obecnym, czyli dokonanym przeze mnie, porządkowaniu i inwentaryzacji akt. Zwłaszcza elementy 1 (sygnatura aktualna), 4 (opis zewnętrzny), 5 (sygnatury dawne) i 6 (uwagi) opisów poszczególnych ksiąg wizytacyjnych w zupełności czynią załość tej potrzebie.

Zostawiając przeto zredagowanie poprawnego i właściwego wstępu, jaki powyżej tylko zasygnalizowałem, do czasu opracowania i opublikowania repertorium wszystkich przeszło 200 ocalałych ksiąg wizytacyjnych gnieźnieńskich, na tym miejscu dostarczam czytelnikom więcej lub mniej wyczerpujących uwag, w wielu aspektach całkiem obszernych i szczegółowych. Wśród nich znajdują się również takie, których nie przewiduje programowy artykuł Konarskiego. One to na razie w wystarczającej mierze zapoznają odbiorców repertorium z metodą jego ułożenia i korzystania z niego.

II. UWAGI O WIZYTACJACH PRZEPROWADZONYCH W ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ ORAZ ICH AKTACH

W archidiecezji gnieźnieńskiej wizytacje odbywały się w podobny sposób jak w innych diecezjach polskich. Zatem pod względem jakościowym wizytacje gnieźnieńskie nie różnią się od przeprowadzanych w tych drugich. Jedynie — ze względu na wielki obszar arcybiskupstwa — powstała tu dokumentacja wizytacyjna była ogromna. Ponadto wizytacje, odbywane, zasadniczo przez prymasów, w katedrze gnieźnieńskiej i dużej liczbie kolegiat archidiecezji, miały bardziej uroczysty charakter aniżeli przeprowadzane przez innych ordynariuszy w ich, przeważnie wiejskich, kościołach.

1. RODZAJE WIZYTACJI

Rozróżnia się kilka rodzajów wizytacji kanonicznych, z których tu trzeba powiedzieć przynajmniej o dwóch. Otóż ze względu na charakter i rangę odbywanych wizytacji można je podzielić na generalne, archidiakońskie i dziekańskie. Biorąc zaś pod uwagę z jednej strony zakres przeprowadzanej wizytacji, a z drugiej jej treść dokumentacyjną — możemy mówić o wizytacjach ogólnych, rzeczowych, zewnętrznych i odwrotnie: szczegółowych, personalnych, wewnętrznych. Omawianie poszczególnych gatunków wizytacyjnych rozpocznę od ich co dopiero wymienionego rodzaju pierwszego.

Wizytacje generalne, uroczyste i wyższej rangi, przeprowadzali w ciągu całej historii archidiecezji, na mocy władzy, wypływającej

z własnego urzędu, jej arcybiskupi oraz od drugiej połowy XVI stulecia (od Soboru Trydenckiego) ich delegaci, którymi mogli być zarówno sami archidiakoni, jak też inni duchowni — sufragani, oficjałowie, prałaci, kanonicy, dziekani, kapelani metropolitów — wszyscy na mocy upoważnienia. Ranga wizytacji „generalnej” nie pochodziła od wielkości zlustrowanego obszaru, ale zależała od powagi władzy wizytatora, od chwili i potrzeby w jakiej wizytację przeprowadzano, oraz od dekretów reformacyjnych, które dla odwiedzonych instytucji mógł wystawiać tylko sam wizytator generalny. Spośród generalnych wizytacji gnieźnieńskich, które znajdują się aktualnie w zbiorze wrocławskim, najstarszą jest odbyta w latach 1608—1609 (poz. 3), a właściwie w l. 1711—1712 (sygn. 9). Generalnymi więc m. in. były wizytacje, których akta w 1 zeszytce dzieła opisano pod sygnaturami 3, 9—11, 13—15, 17—20.

Wizytacje archidiakońskie (a nie archidiakonalne) były to takie, które odbywali archidiakoni we własnych archidiakonatach oraz prepozyt kapituły wieluńskiej w terytorium wieluńskim (stanowiącym część archidiakonatu uniejowskiego), wreszcie prepozyt-infułat kolegiaty łaskiej w parafiach archidiecezji, inkorporowanych do beneficjów tejże kolegiaty — wszyscy na mocy władzy, wypływającej z ich urzędów, jakkolwiek sprawowanej zawsze w zastępstwie arcybiskupów. Wizytacje archidiakońskie miały często zastosowanie zwłaszcza w wiekach średnich, kiedy to władza archidiakonów była szczególnie wielka, i powinny były się odbywać co 3 lata, przed każdym synodem diecezjalnym. Archidiakoni oraz równorzędni im wizytatorzy w zasadzie nie mogli wydawać dekretów reformacyjnych, które wystawiali w tych wypadkach sami arcybiskupi. Ci ostatni jednak polecali wpisywać owe dekryty bądź to w akta swej działalności, bądź w oddzielne księgi wizytacyjne, a wszystkie one nie doszły do naszych rąk. Jak z jednej strony, z powodu dużej władzy archidiakonów, wizytacje ich były wysokiego znaczenia, tak z drugiej — właśnie ze względu na niemożność wystawiania przez nich dekretów powizytacyjnych, dają im tutaj rangę średnich. Wizytacja nie przestała być archidiakońską również wtenczas, kiedy zwierzchność diecezjalna przypominała archidiakonom o ciężącym na nich obowiązku. Zresztą w archidiecezji gnieźnieńskiej jeszcze synod prymasa Stanisława Szembeka z r. 1720 przypominał archidiakonom o przedtrydenckim terminie wizytowania kościołów co 3 lata. Jednak, z powodu upowszechnienia się wizytacji generalnych i zwykłych dziekańskich, wizytacje archidiakońskie po tym fakcie prędko tu zanikły. Najstarszą spośród zachowanych wizytacji archidiakońskich jest ta, której akta przedstawiono w poz. 1 (r. 1602), a najpóźniejszą — jedyna właśnie z r. 1720 — sygn. 12. Pozostałymi są jeszcze wizytacje opisane w pozycjach 2 i 4—8.

Wizytacje dziekańskie (a nie dekanalne) z wyjątkiem są to takie,

które przeprowadzali dziekani (foralni, wiejscy) w swych dekanatach, także na mocy prawa, wypływającego z ich urzędu, chociaż zawsze w imieniu biskupów, corocznie, a w niektórych diecezjach i pewnych okresach czasu nawet co pół roku. Wizytacje dziekańskie zwyczajne były i pozostają pod względem formy odbywania najprostszymi, a co do swej rangi najniższymi. Nie wymagały one wydawania dekretów reformacyjnych, tak ze strony samych wizytatorów (dziekanów), jak też biskupów. W niniejszym zeszycie repertorium nie występuje jeszcze żadna zwykła wizytacja dziekańska. Na terytorium dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej zachowały się one dopiero od drugiej połowy XVIII w.

Oprócz wizytacji dziekańskich zwyczajnych znane są również specjalne, n a d z w y c z a j n e (ekstraordynaryjne), przeprowadzane przez dziekanów na podległych sobie terytoriach, ale na szczególne polecenie ordynariusza. Spotykamy się z nimi rzadko i w 1 zeszycie tego repertorium znajduje się tylko jedna taka wizytacja z r. 1739 (poz. 16). Głównym powodem odbywania omawianych wizytacji była chęć ze strony nowego ordynariusza poznania stanu rzeczy powierzonej mu diecezji, ażeby na podstawie tego mógł w niedługim czasie zapowiedzieć lustrację generalną całego biskupstwa. Atoli wizytację, o której mowa, zarządził nie arcybiskup, lecz wikariusz kapitulny i zarazem administrator gen. archidiecezji. Dziekan przeprowadzający wizytację nadzwyczajną swego dekanatu mógł nieraz wystawiać dekret reformacyjny, z powodu czego ta jego czynność górowała nad normalnymi wizytacjami archidiakońskimi. Z tego względu wizytacje specjalne dziekanów również zaliczam do średniej kategorii lustracji kanonicznych².

Wizytacjami ogólnymi, rzeczowymi, z e w n ę t r z n y m i były takie, które zajmowały się ogółem spraw lustrowanych instytucji kościelnych, np. parafii, obojętnie na to w jakim stopniu wszystkie ich aspekty, podległe kontroli kanonicznej, zostały potem uwidocznione w dokumentacji. Zatem do całości wizytacji rzeczowej, zewnętrznej należało uwzględnienie, chociaż pobieżne, także spraw duchowieństwa.

Spośród wizytacji szczegółowych najczęściej spotyka się dwa typy — opisujące uposażenie instytucji (nie mam w tym wypadku na myśli ksiąg beneficjów — libri beneficiorum) oraz personalne duchowieństwa, przedstawiające jego życie i prace. Owe wizytacje i opisy personalne nazywają archiwiści i historycy zazwyczaj w e w n ę t r z n y m i.

² S. Librowski: Wizytacje diecezji włocławskiej. Cz. 1: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej. T. 1: Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze. Z. 1: Wstęp ogólny do wizytacji. Lublin 1964 (Nadb. z czas. *Arch. Bibl. Muz.* t. 8) s. 112—118: Rodzaje wizytacji.

2. OBSZERNIEJ O WIZYTACJACH ODBYWANYCH PRZEZ ARCYBISKUPÓW

Arcybiskupi, podobnie jak inni biskupi rezydencjalni, wizytowali z reguły katedrę oraz jej duchowieństwo — kapitułę i kolegia niższe, tudzież instytucje zależne od kapituły — archiwum, bibliotekę i skarbiec, dalej kolegiaty z podobnymi ich kolegiami i instytucjami, wreszcie, w większym lub mniejszym stopniu, w zależności od swej pilności, potrzeb czy porużeń z zewnątrz, parafie i klasztory. Te ostatnie, zwłaszcza męskie, wizytowali tylko łącznie ze stałym albo czasowym zezwoleniem papieskim, względnie najwyższych przełożonych zakonnych.

Sprawozdania wizytacyjne archikatedry gnieźnieńskiej prawie wszystkie zaginęły. Stanowiły zbyt cenne źródło polihistoryczne i głównie z tej przyczyny musiały się stać w samym Gnieźnie, na przestrzeni XIX i XX w., łupem kolekcjonerów i kłusowników rękopisów. Wydaje się, że jako związanych ściśle z kapitułą katedralną, prymasi nie zabierali ich na stałe do Łowicza (zob. zaraz p. 3). Obecnie w Archiwum Archidiec. w Gnieźnie przechowuje się wizytacja katedry tylko z r. 1608 — niesamoistna (sygn. E 40) i 1810 (sygn. B 96). Odpis akt wizytacji z r. 1608 znajduje się od r. 1973 w Archiwum Diec. we Włocławku (poz. 3 nin. zeszytu). Jedynie druga część dokumentacji wizytacyjnej tejże katedry pod względem jakościowym, jednocześnie skromna w aspekcie ilościowym, mianowicie dekrety reformacyjne prymasów, ocalała w Gnieźnie z lat 1613—1713 (sygn. B 92) i 1713—1727 (sygn. B 93).

Akt wizytacyjnych kolegiat zachowało się (w różnej liczbie dla poszczególnych, dla niektórych wcale) kilkanaście. W Gnieźnie znajduje się wizytacja tamtejszej kolegiaty św. Jerzego z lat 1779—1782 w dwóch egzemplarzach (sygn. B 94, B 95). W Częstochowie przechowuje się w odpisie dokumentacja wizytacyjna kolegiaty wieluńskiej z lat 1766 i 1811. W Warszawie uległo zagładzie w r. 1944 kilka ksiąg wizytacyjnych kolegiat w Łęczycy, Łowiczu i Kurzelowie (zob. poniżej p. 4). Najwięcej omawianych akt zachowało się we Włocławku. W 1 zeszycie mego dzieła uwzględniłam kilka wizytacji kolegiat archidiecezji gnieźnieńskiej i ich kapituł (z terenu późniejszego biskupstwa kujawsko-kaliskiego), przeprowadzonych jednak nie przez samych arcybiskupów, ale przez ich lustratorów generalnych, zatem niemal wyłącznie w aspekcie duszpasterstwa. Nie będę ich tu z nazwy wymieniał; napotka je czytelnik w drugich częściach (B) wielu pozycji wizytacyjnych. Najwięcej opisów posiada kolegiata uniejowska, następnie kaliska, inne zachodzą tu rzadko, albo wcale nie występują.

Fakt przeprowadzania wizytacji katedry i licznych kolegiat przez arcybiskupów gnieźnieńskich daje się pięknie o b s e r w o w a ć w ich zapo-

wiedziach lustracji generalnej całej archidiecezji, zwłaszcza w dokumentach nominacyjnych, wystawianych dla (innych) wizytatorów generalnych, w których właśnie sobie zastrzegają owe wizytacje. W tym celu niechaj czytelnik obejrzy w nin. zeszytce rejestry dokumentów Stanisława Szembeka (poz. 9), Teodora Potockiego (poz. 13), Krzysztofa Antoniego Szembeka (poz. 17), Adama Ignacego Komorowskiego (poz. 19). O osobistym wizytowaniu katedry i kolegiat przez arcybiskupów informują także instrukcje wizytacyjne, przez nich wydawane, zwłaszcza zachowane (drukowane) od połowy XVIII w.

Protokoły wizytacyjne zlustrowanych przez siebie kościołów, kaplic i klasztorów arcybiskupi gnieźnieńscy polecali wpisywać we własne księgi wizytacyjne lub akta swojej działalności kościelnej, ale jedne i drugie uległy zniszczeniu w r. 1944 w Warszawie (zob. p. 4). Akta innych wizytatorów tylko w małej mierze uwidocznily owe czynności wizytacyjne prymasów. Na kartach 20 ksiąg akt opracowanych w 1 zeszytce repertorium udało mi się znaleźć tylko zapiskę archidiacona kaliskiego Dąbrowskiego z r. 1611 informującą, iż w r. 1610 wizytował przed nim parafię Dembe arcybiskup Baranowski (poz. 4 s. 482—483).

3. PRZYCZYNY ZAGINIĘCIA WIELU KSIĄG WIZYTACJI GNIEŹNIEŃSKICH, SZCZEGÓLNIE ARCYBISKUPICH

Na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej w zasadzie nie przeprowadzano wizytacji kanonicznych w rzadszych odstępach aniżeli w innych biskupstwach. Jednak dokumentacji wizytacyjnej zachowało się tu stosunkowo mało. Złożyło się na to wiele przyczyn.

a. POWODY WPÓLNE INNYM DIECEZJOM

Akta wizytacyjne gnieźnieńskie aż do początku XIX stulecia ulegały zniszczeniu głównie przez zużycie, ale nie ze strony nielicznych wtedy kwerendzistów, rekrutujących się przeważnie z urzędników administracji kościelnej, lecz samych wizytatorów oraz ich notariuszy. Bywało zwykle w ten sposób, że następni wizytatorzy danego okręgu czy instytucji wypożyczali z kancelarii arcybiskupiej, konsystorskich względnie już z centralnych archiwów przechowujących (Kapituły Katedralnej oraz Konsystorza Gen. Gnieźnieńskiego i Łowickiego) akta poprzednich, szczególnie ostatniej, lustracji, ażeby zapoznać się z ich aktualnym stanem, zwłaszcza, by zbadać, czy dekrety reformacyjne zostały w czyn wprowadzone. Wprawdzie mogło się zdarzać również tak, że wspomniani wizytatorzy korzystali na miejscu, po parafiach i kościołach, z istniejących tam szczegółowych (własnych) odpisów wizytacyjnych, atoli spostrzeżone i ustalone fakty, iż lustracje swe najczęściej od-

bywali pospiesznie, zatrzymując się na plebaniach krótko, każą przypuszczać, że z treścią poprzednich wizytacji zapoznawali się raczej uprzednio, z samych ksiąg oryginalnych.

Niezależnie od tego, czy owi wizytatorzy korzystali z oryginałów czy kopii, faktem jest, że na kartach późniejszych akt wizytacyjnych widać, w większym lub mniejszym stopniu, to korzystanie z lustracji poprzednich. Co gorsza, niejednokrotnie dokumentacja wizytacji wcześniejszej traktowana była przez danego wizytatora jako pomoc czy brulion do jego opracowania i skoro to zostało wykonane, ona traciła na znaczeniu, zapominano o niej i jako mniej potrzebna była narażona na powolne niszczenie.

Inna sprawa, że posługiwanie się poprzednimi wizytacjami powodowało u niektórych wizytatorów i notariuszy zapożyczenie się w opisach. Do podobieństwa treściowego wielu ksiąg wizytacyjnych przyczyniał się zresztą sam schemat instrukcji lustracyjnej, utrzymujący się nieraz przez znaczny przeciąg czasu, a także częstotliwość przeprowadzania wizytacji: dziekańskich zwyczajnych — nakazywanych corocznie, archidiakońskich — przepisanych co 3 lata, wreszcie generalnych — w okresie dłuższych rządów jakiegoś arcybiskupa odbywanych w całej archidiecezji nawet dwukrotnie.

Jak z jednej strony nie ma dowodów, żeby akta wizytacyjne gnieźnieńskie jakiegokolwiek szczebla zginęły przez jawne niedbalstwo kancelarii a potem archiwów kościelnych, tak z drugiej wyznać trzeba, że również ta archidiecezja, poczynając od połowy XVIII w., nie potrafiła ustrzec swych klejnotów źródłowych, jakimi bez wątpienia są wizytacje, od urzędowych ekstradycji oraz uprzywatniania ksiąg przez kolekcjonerów i kłusowników historycznych.

Pewną pociechą może nas napawać przypuszczenie, że na prowincji kościelnej obszaru dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej, szczególnie w archiwach partykularnych, znajdujących się w ośrodkach dziekańskich tegoż arcybiskupstwa, odnajdziemy jeszcze znaczną ilość wizytacji dziekańskich zwykłych, zachowanych od drugiej połowy XVIII w. Na przestrzeni bowiem drugiej połowy XIX stulecia ściągnięto ich pewną ilość do Włocławka, a w ciągu pierwszej połowy XX w. do Częstochowy i Łodzi — stolic diecezji powstałych na dawnym obszarze arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Nie skomasowała ich chyba dotychczas z obecnego swego terenu archidiecezja gnieźnieńska.

b. PRZYCZYNY WŁAŚCIWE GNIEZNU

Pierwszą chronologicznie przyczyną zaginięcia większości akt zespołu arcybiskupów gnieźnieńskich był jego podział na zasób przechowywany w Gnieźnie i Łowiczu. Poczynając od XVI stu-

lecia, z Łowicza arcybiskupi-prymasi uczynili sobie główną rezydencję. Miejscowy konsystorz podnieśli do rangi drugiego, obok Gniezna, generalnego w archidiecezji, a oficjałom gen. łowickim oddali w zarząd środkową i wschodnią część archidiecezji, razem z kilku oficjałatami foralnymi. W XVII w. Konsystorz Gen. Łowicki zajmował już pierwsze miejsce w archidiecezji (przed Gnieźnieńskim).

W następstwie tego w Łowiczu, przy kancelarii konsystorza, arcybiskupi trzymali przede wszystkim główną serię swego archiwum wytworzonego, mianowicie akta działalności. Obok nich znajdowała się, przynajmniej przejściowo, wielka ilość obchodzących nas tu akt wizytacji kanonicznych, szczególnie przeprowadzonych przez prymasów osobiście, a więc katedry, kolegiat oraz wielu pojedynczych kościołów i klasztorów, a zwłaszcza dekrety reformacyjne, wydane dla dokumentacji wizytacyjnej sporządzonej przez archidiaconów. Ponieważ jednak nie tylko uchwały synodu archidiecezjalnego (a-bpa Stanisława Szembeka) z r. 1720, ale także ogół dokumentów nominacyjnych, wystawionych przez prymasów dla wizytatorów gen. w ciągu XVIII stulecia, a więc w okresie największego nasilenia akcji wizytacyjnej, polecał przysyłanie dokumentacji lustracyjnej wprost do Łowicza, wypadnie przyjąć, że tam gromadziły się permanentnie również wizytacje generalne niearcybiskupie, archidiakańskie i nadzwyczajne dziekańskie z całego terytorium archidiecezji, a zwłaszcza z jej części środkowej i wschodniej. Na szczęście roztrząsania, związane z późniejszą ekstradycją archiwaliów przez archidiecezję, pozwalają przypuszczać, że omawiana tu dokumentacja wizytacyjna została przed r. 1818 w większości odesłana do Gniezna.

W Gnieźnie zaś pozostała seria akt gospodarczych zespołu arcybiskupiego (inwentarze dóbr i rachunki), ulokowana zasadniczo w Archiwum Kapituły Katedralnej, oraz część serii wizytacji kanonicznych. Z tego dokumentacja wizytacyjna odnosząca się do katedry i miejscowej kolegiaty św. Jerzego znajdowała pomieszczenie w Archiwum Kapituły, a dotycząca prowincji diecezjalnej — w Archiwum Konsystorskim. Nikt nam zaś dzisiaj nie powie, ile akt wizytacyjnych z terenu archidiecezjalnego znajdowało się przed r. 1818 (który to stanowi zasadniczą datę rozbioru terytorialnego ogromnej archidiecezji gnieźnieńskiej) w Łowiczu oraz jakich okręgów i kościołów one dotyczyły. Nie zezwalają na to dwie przyczyny: brak inwentarza ówczesnego zasobu archiwum w Łowiczu i duża ilość dubletów ksiąg wizytacyjnych w tymże arcybiskupstwie.

Owe liczne odpisy akt wizytacyjnych znajdowały pomieszczenie przede wszystkim w archiwach dwunastu konsystorzów foralnych archidiecezji: w Iwanowicach, Kaliszu, Kamieniu Krajeńskim, Kurzelowie, Łęczycy, Łegonicach, Opocznie, Radomsku, Skrzynnie, Uniejowie, Wieluniu i Wołborzu (Piotrkowie).

Drugą pod względem czasowym przyczyną zaginięcia wielu ksiąg wizytacyjnych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej było wydanie przez Konsystorz Gen. w Gnieźnie w latach 1821—1822 większości zatrzymanych dotąd u siebie akt wizytacyjnych, odnoszących się do terenów utraconych przez arcybiskupstwo na rzecz diecezji, które znalazły się w granicach Królestwa Kongresowego. Trzeba jednak od razu powiedzieć, że Gniezno nie wydało jednostronnie swych akt. Drugą stroną manipulacji ekstradycyjnych było biskupstwo włocławskie, które w r. 1818 utraciło większość swego terytorium na rzecz diecezji zakordonowanych zaborem pruskim. Nie wiadomo dokładnie, czy inicjatorem o b o p ó l n e j ekstradycji akt, dokonywanej w myśl znanej już ówczesnie archiwalnej zasady pertynencji i zakrojonej na wielką skalę, były władze kościelne, czy też świeckie — mianowicie rządu Królestwa Polskiego (w Warszawie) i W. Księstwa Poznańskiego, które tej sprawie patronowały.

Diecezja włocławska, aktualnie jako kaliska (kujawska czyli kaliska) wydała na tej podstawie w latach 1820—1822 prawie wszystkie akta wizytacyjne archidiaconatu kruszwickiego, przypadłego (w czasie reorganizacji metropolii i biskupstw na ziemiach podzielonej Polski, dokonanej w l. 1818—1821) archidiecezji gnieźnieńskiej, oraz rozległego archidiaconatu pomorskiego, przyłączonego wtedy do małej przedtem diecezji chełmińskiej z nową stolicą w Pelplinie. Dokumentację wydawano z Włocławka, z Archiwum Kapituły Katedralnej, a bezpośrednim ekstradytorem był Konsystorz Gen. Włocławski (Kujawski). Oprócz wizytacji Włocławek wydał do Gniezna, które działało w imieniu swoim i Pelplina, dokumenty w oryginałach i kopiach oraz część kopiariuszy, ułożonych zwykle terytoriami (kluczami majątków biskupich). Dokumenty te jednak przeszły później do Archiwum Państwowego w Gdańsku. Można tu jeszcze dodać, że Włocławek tak skrupulatnie wydawał dokumentację wizytacyjną, że nawet wycinał dla „Prus” karty z ksiąg pozostawianych u siebie (nie dotyczących wspomnianych dwóch archidiaconatów)³.

Archidiecezja gnieźnieńska już w r. 1805 utraciła swój najbardziej na wschód wysunięty archidiaconat, mianowicie kurzełowski, na rzecz nowo powstałego wtedy biskupstwa kieleckiego. Atoli akt wizytacyjnych tego terytorium do Kielc nie wydawała. Obecnie, w r. 1818 postradała ona wszystkie swe tereny wschodnie i środkowe, położone (od r. 1815) na wschód od rzeki Proсны w Królestwie Polskim. Celem łatwiejszego śledzenia na mapie owych ubytków arcybiskupstwa, będą je wymieniał w dalszym ciągu od strony wschodniej. Utraciła za-

³ [S. Chodyński]: Szczegół do historii Archiwum Diecezji Włocławskiej. W: *Monumenta historica Dioeceseos Wladislaviensis*. [F.] 24. Wladislaviae 1910 s. 98—111.

tem archidiecezja: w całości archidiakonaty łowicki, łączycki i uniejowski oraz terytorium wieluńskie, a w połowie archidiakonaty kaliski, gnieźnieński i na północy kamieński. Ten ostatni jednak pozostawał w całości w zaborze pruskim, a w utraconej północnej połowie przypadł diecezji chełmińskiej. Natomiast odłączone (w r. 1818) od arcybiskupstwa gnieźnieńskiego okręgi znajdujące się w Królestwie Kongresowym przypadły diecezji wrocławskiej (cały archidiakoniat uniejowski i terytorium wieluńskie, w połowie archidiakonaty kaliski i gnieźnieński, w południowej części archidiakoniat łączycki) oraz archidiecezji warszawskiej (w całości archidiakoniat łowicki a w większości łączycki). Ze zniesieniem w r. 1818 biskupstwa kieleckiego, dawny archidiakoniat kurzelowski archidiecezji gnieźnieńskiej został podzielony między diecezję krakowską i nową sandomierską (w większości ale bez Kurzelowa).

Archidiecezja gnieźnieńska, która w latach 1805—1821 utraciła około 2/3 swojego terytorium, a spośród 8 archidiakonatów nie zatrzymywała w całości ani jednego, niechętnie wydawała wytworzone przez siebie akta wizytacyjne. Dublety akt z reguły zostawiała u siebie, rzadko kiedy przepoławiała księgi, nie było zaś mowy o wycinaniu (jak we Wrocławku) pojedynczych kart. Szczególnie dużo akt zostawiło sobie Gniezno z pozostałych przy nim w połowie archidiakonatów kaliskiego, a zwłaszcza stołecznego gnieźnieńskiego. Mimo tych zastrzeżeń, Gniezno przekazało do Królestwa Kongresowego wielką liczbę ksiąg wizytacyjnych, odpowiadającą na ogół utraconym przez siebie na wschód od Proсны terytoriom. Ponieważ ciągle jeszcze będzie mowa o ekstradycji czynionej przez arcybiskupstwo gnieźnieńskie na rzecz diecezji położonych w Królestwie Polskim, wypadnie tu oznajmić, że biskupstwo chełmińskie (w Pelplinie) otrzymało z Gniezna tylko kilka ksiąg wizytacyjnych, odnoszących się do pozyskanego w części archidiakonatu kamieńskiego.

Dzielono pomiędzy siebie akta ściśle diecezjalne, zatem zespoły arcybiskupi gnieźnieński i biskupi wrocławski (kujawski i pomorski), a dalej z niego prawie wyłącznie archiwalia, mające wyraźny związek z pozyskanym terenem z jednej, a utraconym z drugiej strony, na pierwszym miejscu wizytacji. Dokumenty i kopiarze, posiadające zbliżony do tamtych, terytorialny charakter, wydał w dużej mierze tylko Wrocławek, bez wzajemności ze strony Gniezna. Nie wchodziły zaś w rachubę przy obopólnej ekstradycji pozostałe dwie zasobne serie akt wymienionych zespołów biskupich, mianowicie akta działalności arcybiskupów gnieźnieńskich i biskupów wrocławskich oraz akta dotyczące majątków obu diecezji, wśród których inwentarze i rewizje dóbr w znacznym stopniu posiadały terytorialny aspekt. Tym bardziej zaś nie było mowy o wydawaniu archiwaliów wytworzonych przez konsystorze, poza

bieżącymi, i kapituły. Przez ekstradowane tu akta bieżące konsystorz gnieźnieński i łowickiego z jednej strony, a wrocławskiego z drugiej należy rozumieć liczne tzw. akta manualne, podręczne, zakładane dopiero pod koniec XVIII w. oraz odnoszące się do poszczególnych parafii i kapłanów, niezbędne do aktualnego urzędowania władz (kościelnych), szczególnie w zmienionych warunkach terytorialnych i politycznych. Atoli nie znam żadnych przekazów źródłowych, świadczących jakoby Gniezno próbowało wtenczas (1820—1822) rewindykować akta działalności swych arcybiskupów-prymasów, gromadzone od XVI stulecia w Łowiczu, włączonym w r. 1818 do archidiecezji warszawskiej, a tym samym zagwoźdżone w granicach Królestwa Kongresowego. Jeżeli zaś w Gnieźnie pamiętano o tej nie wyjaśnionej sprawie, to nie dziw, iż dość niechętnie przekazywano wizytacje do Królestwa, a dokumentów i kopiariuszy wcale nie zamierzano wydać.

Akta archidiecezji gnieźnieńskiej dla biskupstw położonych w Królestwie Polskim wydawały Konsystorz Gen. Gnieźnieński, gdzie nad całością spraw czuwał zasłużony sufragani i oficjał Marcin Siemieński, odznaczający się zamiłowaniem archiwalno-historycznymi, oraz Konsystorz Łowicki, który po znalezieniu się w granicach arcybiskupstwa warszawskiego, zszedł przed r. 1828 do rangi foralnego (okręgowego). Fakt, że konsystorz w Łowiczu ekstradował do diecezji wrocławskiej (do Kalisza) tylko akta bieżące kościołów i duchowieństwa, nie zaś gromadzoną tam stale dokumentację wizytacyjną (zob. powyżej), każe przypuszczać, iż księgi wizytacyjne, po zapoznaniu się z ich treścią przez administrację archidiecezjalną (arcybiskupów i urzędników konsystorza), musiały być z kolei odsyłane do centralnych archiwów w Gnieźnie (kapitulnego i konsystorskiego).

Przejmowaniem akt wizytacyjnych z Gniezna dla wszystkich diecezji położonych w Królestwie Kongresowym zajmowała się sąsiadująca z nim diecezja wrocławska. Ponieważ rezydencja biskupa wrocławskiego znajdowała się wtenczas w Kaliszu, bezpośrednio ekstradycją i rewindykacją zajmował się Konsystorz Gen. Kaliski (ważniejszy spośród dwóch generalnych w diecezji kujawsko-kaliskiej). Ten to konsystorz mianował z kolei swoim plenipotentem ks. Walentego Brodzkiego, proboszcza par. Ciężń, mającego niewiele wspólnego ze sprawami archiwalnymi, który podróżując kilkakrotnie na przestrzeni lat 1821—1822 do niedalekiego Gniezna, zwiózł do Kalisza przypuszczalnie ponad 100 ksiąg wizytacyjnych.

Pozyskaną dokumentację wizytacyjną, odnoszącą się mniej więcej do nowego terytorium diecezji wrocławskiej (kaliskiej, kujawsko-kaliskiej), pozostawiono w ilości około 50 ksiąg w Kaliszu. Więcej zaś

aniżeli połowę przekazano wkrótce Konsystorzowi Gen. w Warszawie — do ewentualnego podziału pomiędzy archidiecezję warszawską oraz diecezje krakowską i sandomierską. Warszawa jednak niczego wymienionym diecezjom nie wydała (zob. niżej w p. 4—5). Natomiast sama niemal do końca XIX w. dochodziła się z Włocławkiem o podział części *Liber beneficiorum* Łaskiego, przejętej wtedy przez Konsystorz Kaliski z Gniezna. Ponieważ po opublikowaniu tegoż *Liber beneficiorum* przez ks. J. Łukowskiego (t. 1—2, Gniezno 1880—1881) rękopisy wspomnianego źródła zachowały zasadniczo tylko wartość historyczno-muzealną, zwróciłem w r. 1973 do całości ową jego część włocławską (sygn. Chodyńskiego 410) Archiwum Archidiec. w Gnieźnie, traktując to jako jeden z elementów ekwiwalentu za pozyskane przeze mnie stamtąd akta wizytacyjne⁴.

Studiując szczegółowiej, aniżeli tu opisałem, powyższe sprawy ekstrakcji i rewindykacji akt wizytacyjnych doszedłem do wniosku, iż Gniezno za mało wydało ich do Kalisza, diecezja włocławska z kolei na swoim pośrednictwie nieco zarobiła, wreszcie że archidiecezja warszawska nie przekazała niczego do Krakowa (Kielc) i Sandomierza, w następstwie czego akta pognieźnińskie przewidziane dla tych biskupstw strawił ogień w Warszawie w r. 1944.

4. TRAGICZNY KONIEC CZĘŚCI ZESPOŁU AKT ARCYBISKUPÓW GNIEŹNIŃSKICH ZGROMADZONYCH W WARSZAWIE

Jak wspomniałem wyżej (p. 3) akta wizytacyjne wschodnich okręgów dawnej archidiecezji gnieźnińskiej, przewidziane dla arcybiskupstwa warszawskiego (archidiakoniat łowicki, dzielący się na 3 dekanaty: Łowicz, Skierniewice, Rawa Mazowiecka; archidiakoniat łęczycki z 5 dekanatami: Łęczyca, Kłodawa, Kutno, Zgierz, Tuszyn) oraz biskupstw krakowskiego i sandomierskiego (archidiakoniat kurzelowski, podzielony na 6 dekanatów: Kurzelów, Małogoszcz, Żarnów, Opoczno, Skrzynno, Przytyk) zostały przekazane, prawdopodobnie jeszcze w r. 1822, przez Konsystorz Gen. Kaliski Konsystorzowi Gen. Warszawskiemu. Diecezja włocławska (kujawsko-kaliska) nie pozostawiła sobie, za wyjątkiem najnowszych, akt wizytacyjnych parafii dekanatu tuszyńskiego (archidiakoniat łęczycki), który w całości jej przypadł. Powodem tego był zapewne fakt, że protokoły wizytacyjne były ułożone archidiakoniatami, wskutek czego urzędnicy Konsystorza Kaliskiego nie chcieli rozpruwać ksiąg.

⁴ S. Chodyński, jw.— Poszyt akt Konsystorza Gen. Kaliskiego (w Arch. Dec. we Włocławku) dot. spraw archiwalnych.— Podobnych akt Konsystorza Gen. Gnieźnińskiego nie znam.

Po zniesieniu (w następstwie upadku Powstania Styczniowego) w r. 1864 Konsystorza For. Łowickiego, do Archiwum Konsystorza Gen. Warszawskiego dostała się inna część zespołu akt arcybiskupów gnieźnieńskich, mianowicie przechowywana dotąd w Łowiczu. Na tę część składała się seria akt działalności arcybiskupów z lat 1519—1798 (od Łaskiego do Krasickiego) oraz jakaś ilość dokumentacji wizytacyjnej archidiecezji gnieźnieńskiej, przede wszystkim wytworzonej przez samych arcybiskupów. Mogły to być redagowane w ich kancelarii dekrety reformacyjne, głównie do sprawozdań z wizytacji archidiakońskich, oraz protokoły wizytacji odbytych przez arcybiskupów w katedrze, kolegiatach, wybranych parafiach archidiecezji gnieźnieńskiej, tudzież w klasztorach tak w wymienionym arcybiskupstwie, jak też na terenie innych diecezji. Jeżeli zaś wiadomo, ile było tam ksiąg akt arcybiskupich, to nigdy się nie dowiemy o tytułach i liczbie wizytacji przewiezionych z Łowicza do Warszawy.

W r. 1944 uległo w Warszawie zagładzie m.in. Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (przemianowane tak z dawnego konsystorskiego), a w nim nie tylko dokumentacja wytworzona przez naczelne urzędy tegoż stosunkowo młodego arcybiskupstwa, lecz również ulokowana tu większa część zespołu akt arcybiskupów gnieźnieńskich. Spalone akta działalności arcybiskupów gnieźnieńskich wynosiły według ks. Władysława Kwiatkowskiego, który do nich wliczył także kilka tomów akt Konsystorza Łowickiego z XV i XVI stulecia, 163 jednostki⁵, zgodnie zaś z opinią ks. Henryka Rybusa — 157 ksiąg⁶. Natomiast spalona w Warszawie dokumentacja wizytacyjna gnieźnieńska (przekazana tu z Kalisza w r. 1822 i ściągnięta z Łowicza po 1864) wedle moich przypuszczeń mogła wynosić od 80 do 90 pokaźniejszych jednostek. Akta wydane z Gniezna via Kalisz oceniam na około 60 ksiąg, zwiezionych zaś z Łowicza mogło być od 20 do 30.

W zakończeniu nin. punktu wypadnie mi, niestety zbyt późno, ostrzec czytelnika przed informacjami, zawartymi w obydwu częściach cytowanego artykułu ks. Kwiatkowskiego. Ogólnie mówiąc są one niepoważne. Pisząc o spalonych aktach autor zdaje się czarować i opowiadać historyjki dla nieświadomionego odbiorcy. Oto kilka cytatach oraz interpretacji na temat zarówno akt arcybiskupów gnieźnieńskich,

⁵ W. Kwiatkowski: Archiwum prymasów Polski od 15 wieku. *Aten. kapł. R.* 39: 1947 t. 46 s. 297—301 [oraz cd. pod zmien. tyt.] Akta prymasów z XVII i XVIII w. w Warszawie. Tamże s. 508—510.

⁶ H. Rybus: Kilka uwag o zniszczonych aktach arcybiskupów gnieźnieńskich i o nie znanym życiorysie Piotra Gamrata. *Arch. Bibl. Muz.* T. 2: 1961 s. 301—307.— Regesty wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich. Wyd. H. Rybus. *Arch. Bibl. Muz.* T. 3: 1961 s. 111—404, t. 6: 1963 s. 313—341.

jak też wizytacji, które nas tu bardziej obchodzą, wyciągniętych z jego artykułu. Ze szczegółami jednak zejdziemy do przypisu⁷.

⁷ Przede wszystkim nie było to „archiwum”, ale dwie niepełne serie akt z tegoż archiwum wytworzonego (zespołu). Dalej nie „archiwum [czy] akta prymasów”, lecz arcybiskupów gnieźnieńskich a tylko akcydentalnie prymasów.

Po wtóre — zamiast scharakteryzować ogólnie akta arcybiskupie, autor wylicza sporadycznie parafie archidiecezji warszawskiej, do których one się odnosiły. W podobny sposób można by postępować jedynie z aktami wizytacyjnymi.

Następnie autor komunikuje, że „było tych akt prymasowskich 163 tomy, z których każdy, oprawny w skórę, liczył po kilka tysięcy stron ręcznego pisma” (s. 509). Co za fantazja! Przez kilka tysięcy stron trzeba rozumieć mniej więcej od 5000 do 10000. Otóż powiem, że np. w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku na kilkanaście tysięcy ksiąg nie ma ani jednej, która liczyłaby 2000 stron. Według mnie najgrubsze rękopisy akt arcybiskupów gnieźnieńskich nie przekraczały objętości 1500 stron.

O samych aktach wizytacyjnych ks. Kwiatkowski podaje (w tymże artykule) bardzo mało i to rzeczy banalne. Informuje więc, że „osobna szafa [w archiwum] była z 200 tomami wizytacji prymasowskich, odprawionych w archidiecezji gnieźnieńskiej od pocz. XVII w.” (s. 509). Kto uwierzy, że jedna szafa pomieści aż 200 ksiąg! Jak powiedziałem wyżej, liczba rękopisów wizytacyjnych gnieźnieńskich, przechowywanych w Warszawie przed r. 1939, nie przekraczała 90 jednostek.

O tych wizytacjach omawiany autor w dalszym ciągu tak mówi: „Zawierały one opisy kościołów okolic Gniezna, Kalisza, Kutna, Łowicza, Rawy, Radomia, Opoczna” (s. 509). Otóż trudno przypuścić, ażeby akta wizytacyjne archidiaconatu gnieźnieńskiego czy kaliskiego, poza katedrą i kolegiatami, przechowywano na stałe w Łowiczu (bo tylko stamtąd mogły one dostać się do Warszawy). Natomiast okolice Radomia nie mogły być reprezentowane w dokumentacji wizytacyjnej gnieźnieńskiej, albowiem należały one współcześnie do diecezji krakowskiej!

Wreszcie informacja, że w Warszawie do r. 1944 znajdowały się akta wizytacyjne rejonu Opoczna, potwierdza moją hipotezę, iż Konsystorz Gen. Warszawski nie przekazał po r. 1822 dokumentacji wizytacyjnej b. archidiaconatu kurzelowskiego do Krakowa i Sandomierza.

Puentę bałamutnych informacji zdaje się zawierać inny przyczynek omawianego autora pt. Zachowane odpisy dokumentów i akt archiwum prymasów Polski (*Aten. kapł.* R. 40: 1948 t. 48 s. 384—387). W artykuliku tym m. in. pisze, że arcybiskupi warszawscy (istniejący od r. 1818), zwłaszcza Feliński, rozczytywali się w aktach arcybiskupów gnieźnieńskich (tych od r. 1519 — znajdujących się w Warszawie) w celu uniknięcia błędów w swych rządach i dzięki temu ich uniknęli (s. 384). Zabawne opowiadanie!

Na koniec wspomniany autor czaruje nas, jakoby przepisał większość dokumentów i zawartości owych 163 olbrzymich ksiąg akt arcybiskupów gnieźnieńskich, a także warszawskich, zachowując je u siebie (s. 385—386). Któż to mógłby dokonać takich rzeczy nawet przez całe życie — a dokonał tego ks. Kwiatkowski, zatrudniony w Archiwum Warszawskim, i to niewyłącznie, dopiero od 1933 roku!

W te niepoczytalne przechwałki ks. Kwiatkowskiego, zdaje się, uwierzyła Kuria Metropolitalna w Warszawie, która potem usiłowała wydobyć od niego owe iluzoryczne skarby źródłowe.

5. AKTUALNE MIEJSCA PRZECHOWYWANIA ORAZ ILOŚĆ OCALAŁYCH AKT WIZYTACJI GNIEŹNIEŃSKICH

Archidiecezja gnieźnieńska przeprowadziła nie mniej wizytacji aniżeli inne biskupstwa, a ze względu na swój wielki obszar wytworzyła w tym przedmiocie od końca XVI w. do r. 1818 ogromną dokumentację, obliczaną przeze mnie na 800—1000 jednostek. Więcej też niż która inna diecezja posiadała dubletów wizytacyjnych. Przepadło z tych akt w ciągu kilku stuleci bardzo wiele, a dla dawnych wschodnich terenów arcybiskupstwa niemal wszystko (w Warszawie w r. 1944). Z treści mojego repertorium widać, że po niektórych seryjnych wizytacjach, odbywanych archidiaconatami, pozostała jedna lub dwie księgi — zamiast ośmiu. Mimo tych strat, wspomnianej dokumentacji pozostało jeszcze ponad 200 ksiąg, rozproszonych w kilku centralnych archiwach diecezjalnych kraju. Może gdzie indziej znajdzie się dalszych kilka jednostek, nie znanych autorowi tej pracy.

Sukcesorami dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej pod względem terytorialnym są obecnie, w większym lub mniejszym stopniu arcybiskupstwa gnieźnieńskie, poznańskie i warszawskie oraz biskupstwa chełmińskie (Pelplin), częstochowskie, kieleckie, łódzkie, sandomierskie i wrocławskie. Na ich przeto terenach znajdują się obchodzące nas, znane lub ukryte przed badaczami, ocalałe akta wizytacyjne.

Omawiając rzecz od archidiecezji, zaczniemy od macierzystej gnieźnieńskiej, która w tamt. Archiwum Archidiecezjalnym posiada około 50 rękopisów wizytacyjnych — w zespole pokonsystorskim, w dziale E, w przybliżeniu 40 i w kapitulnym (B) ok. 10.

W Archiwum Archidiec. w Poznaniu znajduje się przynajmniej 6 jednostek wizytacyjnych dekanatu krotoszyńskiego (d. kobylińskiego), który w r. 1925 przeszedł z archidiecezji gnieźnieńskiej do poznańskiej. Korzystając bowiem z okazji, że archiwalia gnieźnieńskie zostały w czasie ostatniej wojny wywiezione do Poznania, ks. Józef Nowacki, dyrektor miejscowego archiwum, zatrzymał w r. 1945 wspomniane księgi pod swoją władzą.

Wprawdzie musieliśmy odżalować (1944) wizytacji gnieźnieńskich scentralizowanych w Archiwum Archidiec. w Warszawie, jednak można żywić nadzieję, że odnajdziemy cośkolwiek w tym względzie na tamt. prowincji diecezjalnej. Już w czasie przeprowadzania korekty stwierdziłem, że zarówno w Warszawie (katedra), jak i w Łowiczu (kolegiata) przechowuje się obecnie po kilka rękopisów wizytacyjnych gnieźnieńskich.

W Archiwum Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie powinno być od 3 do 5 ksiąg wizytacyjnych archidiaconatu kamieńskiego, wydanych mu po r. 1821 przez Konsystorz Gen. Gnieźnieński.

Archiwum Diec. w Częstochowie posiada 2 rękopisy wizytacji kolegiaty wieluńskiej, przekazane mu przez Włocławek w r. 1950, oraz kilka ksiąg wizyt dziekańskich, zebranych z terenu swego biskupstwa i pozyskanych z podziału akt b. Konsystorza For. Piotrkowskiego (na terenie d. diecezji kujawsko-kaliskiej), dokonanego (z inicjatywy ks. Walentego Patykiewicza) wspólnie z Łodzią.

W Archiwum Diec. w Łodzi doszło do posiadania kilku jednostek wizytacyjnych gnieźnieńskich mniej więcej metodą zastosowaną przez Częstochowę.

Z wymienionych zbiorów biskupich największą ilość wizytacji gnieźnieńskich przechowuje Archiwum Diec. we Włocławku. Około 50 ksiąg przewieziono tu z Kalisza między r. 1885 a 1889, po zamianie konsystorza gen. na foralny. Do Kalisza dostały się one z Gniezna w latach 1821—1822 i częściowo z Wielunia w r. 1827. Kilkanaście rękopisów pozyskał pod koniec XIX w. z prowincji diecezjalnej ks. Stanisław Chodyński, a kilka po r. 1949 ks. Librowski. Wreszcie kilkanaście jednostek przybyło obecnie z okazji oprawiania i przeoprawiania akt (przywracania ich do stanu pierwotnego). Razem przeto Włocławek będzie posiadał od 90 do 100 ksiąg gnieźnieńskich.

Jakkolwiek archiwa diecezjalne w Kielcach i Sandomierzu nie przechowują żadnych akt wizytacyjnych d. archidiecezji gnieźnieńskiej, to przecież trzeba mieć nadzieję, że również na terenach wspomnianych biskupstw — podobnie jak na całym obszarze opisywanej archidiecezji sprzed r. 1805 — odnajdą się jeszcze jakieś akta w tym przedmiocie.

W wymiarach diecezjalnych wypadnie mi za aktami wizytacyjnymi, o których ciągle mowa, przeszukać jeszcze ośrodki dawnych 14 oficjaliałów (konsystorzy) arcybiskupstwa, 12 kolegiat i kościołów pokolegiackich (kolegiaty istnieją aktualnie w 5 miastach: Gnieźnie, Kaliszu, Kamieniu Krajeńskim, Łowiczu, Wieluniu), 41 dekanatów. Miejscowości te w aspekcie trzech grup wymienionych instytucji (konsystorz, kolegiat, dekanatów) często się powtarzają.

Z tego powodu, że w r. 1973 odnaleziono w Archiwum Jasnogórskim OO. Paulinów część księgi (dekrety reformacyjne), dotyczącej lustracji archidiaconatu uniejowskiego i terytorium wieluńskiego z r. 1779, za wizytacjami gnieźnieńskimi trzeba zająć także do wybranych, większych zbiorów z a k o n n y c h.

W poszukiwaniu ocalałej dokumentacji wizytacyjnej d. archidiecezji gnieźnieńskiej nie wolno zrezygnować również z odwiedzin zbiorów świeckich na wiadomych terenach, a przede wszystkim archiwów państwowych w Bydgoszczy, Łodzi, Poznaniu i Warszawie, do których mogła się ona dostać na przestrzeni XIX i XX w.

Można przyjąć, że dalsza kwerenda, przedsięwzięta za wizytacjami gnieźnieńskimi na prowincji diecezjalnej oraz w archiwach zakonnych i świeckich, dorzuci do znanych już około 190 ksiąg z tej dziedziny, przechowywanych w centralnych zbiorach diecezjalnych, jeszcze przynajmniej ok. 30 jednostek. W wyniku tego ocalała spuścizna wizytacyjna po d. archidiecezji gnieźnieńskiej z lat 1600—1821 może wynieść około 220 rękopisów, więcej lub mniej obszernych, przedstawiających dokumentację całościową (łącznie sprawozdania i dekrety), czy tylko w wymiarze jednostronnym. Wyniesie to jednak przypuszczalnie tylko około jednej czwartej części wyprodukowanych akt wizytacyjnych w tymże okresie. Dokładnych przecież cyfr w tym względzie dostarczą dopiero właściwe opracowania na temat wizytacji, a nie inwentaryzacja akt, czy informatory archiwalne (źródłoznawcze).

Na zakończenie powyższych informacji pozwolę sobie zaryzykować następujące stwierdzenie. Może to wydać się paradoksem, a jednak historia wykazała (za wyjątkiem kataklizmu warszawskiego z lat 1939—1945), że dane akta, szczególnie kościelne, ocalały tylko wtedy, kiedy były przechowywane w jednym miejscu, a nie dzielone. Ponadto zaś sam podział zespołów, a tym bardziej ich serii, utrudnia badania, albowiem kwerendziści — w myśl archiwalnej zasady proveniencji — słusznie są nastawieni, ażeby poszukiwać akt w miejscach ich wytworzenia, zatem np. wizytacji gnieźnieńskich w Gnieźnie.

III. GENEZA I KONCEPCJA REPERTORIUM

O niniejszym repertorium myślałem od dawna, może już od r. 1946, kiedy to objąłem pracę w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, którego zasób dokumentowy i aktowy wypadło wtedy rewindykować z Poznania, a nawet z Niemiec, oraz ustawić na przedwojenne miejsce. Zapoznając się stopniowo z przebogatą treścią charakteru kościelnego i parakościelnego akt wizytacyjnych, służących na pierwszym miejscu do opracowań historii regionalnej, już wtenczas zamyślałem o takim informatorze. Wprawdzie niektóre rękopisy wizytacyjne posiadają wykazy zlustrowanych parafii, niekiedy nawet kościołów i kaplic, ale te przeważnie są niekompletne i ogółowi badaczy nie znane.

Z biegiem lat inne troski i podjęte prace odłożyły na bok przygotowanie i publikację repertorium. Do tematyki wizytacyjnej wróciłem, dopiero około r. 1960, w związku z pisaniem pracy habilitacyjnej o wizytacjach diecezji włocławskiej. Dzieło to, zakrojone na szeroką skalę, doczekało się tylko częściowego opracowania i druku⁸. Przystą-

⁸ S. Librowski: *Wizytacje diecezji włocławskiej*. Cz. 1: *Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej*. T. 1: *Opracowanie archiwalno-źródłowe*. Z. 1: *Wstęp*

piwszy od kilku lat do opracowania i publikacji inwentarzy, katalogów⁹ oraz informatorów bogatych zasobów Archiwum Włocławskiego, na pierwszym miejscu zająłem się aktami wizytacyjnymi, a z tych — dokumentacją dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej, najważniejszej w kraju.

Początkowo zamierzałem opracować repertorium *synchroniczne*, tj. przedstawiające akta w porządku czasowego odbywania wizytacji, a nie według miejsc obecnego przechowywania dokumentacji. Taki sposób opracowania, jakkolwiek trudniejszy, byłby o wiele poprawniejszy. Zorientowawszy się jednak w ilości akt tej zasobnej serii, rozbitej nadto po tyłu zbiorach, a następnie wzięwszy pod uwagę pobieżne czy raczej żadne ich uporządkowanie, zarzuciłem ową metodę postępowania. Opracowując bowiem równocześnie tak wielką liczbę ksiąg w całym niemal kraju i podejmując taki ogrom wysiłków, słusznie począłem się obawiać, iż mogę dzieła nie wykonać. Zdecydowałem się przeto na program skromniejszy, a za to bardziej realny i postanowiłem przygotowywać repertorium według archiwów aktualnie przechowujących wiadome akta, będąc, mimo to, świadomym, że i tak wykonuję pracę za pokolenia i dla pokoleń.

Skoro zdecydowałem się przygotowywać informator według archiwów aktualnie przechowujących akta wizytacyjne, musiałem brać pod uwagę zbiory pod tym względem najbogatsze. Takimi przede wszystkim są Archiwum Archidiec. w Gnieźnie i Archiwum Diec. we Włocławku. Teraz znowu wydać by się mogło, że powinienem zacząć od Gniezna, jako diecezji macierzystej i właściwej dla przedstawianych wizytacji, jakkolwiek posiada ono ich niewiele więcej niż połowę w stosunku do zasobu włocławskiego. Ale również w tym wypadku musiałem do wyboru podejść realnie, nie zaś od strony uczuciowej. Jako bowiem długoletni dyrektor Archiwum Włocławskiego dysponuję dla swych badań całym jego zasobem, zarówno w samym Włocławku, jak i poza nim. Natomiast — odwrotnie — nie jestem pewny, czy Gniezno wypożyczy mi na dłuższy czas księgi wizytacyjne do Włocławka względnie do Lublina. Dłuższy zaś pobyt w Gnieźnie, czy w innym z następnych obcych archiwów, choćbym tam znalazł nawet znośne warunki mieszkaniowe, właściwie nie wchodzi w rachubę. Praca bowiem nad tym repertorium, składająca się nie tylko z samego inwentaryzowania akt i wybierania

ogólny do wizytacji. Lublin 1964 (Nadb. z czas. *Arch. Bibl. Muz.* t. 8). Z. 2: Wizytacje w latach 1123—1421. Lublin 1965 (Nadb. z czas. *Arch. Bibl. Muz.* t. 10). Zeszyt 3, obejmujący lata 1422—1563, dotąd nie jest wykończony.

⁹ Por. S. Librowski: Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski, znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Lublin 1971—1973 (Nadb. z czas. *Arch. Bibl. Muz.* t. 23—27).

z nich szczegółowej treści, lecz także z podstawowego ich uporządkowania (jak to czytelnik może się przekonać z następnych rozdziałów nin. wprowadzenia, zwłaszcza z obszernego V), może być dobrze wykonana jedynie we własnej mej pracowni.

IV. OBJAŚNIENIE I ROZPLANOWANIE DZIEŁA

1. OBJAŚNIENIE TYTUŁU

Prezentowane tu dzieło jest „repertorium”, podającym miejscowości (miasta i wsie) zarówno parafialne, jak też nie będące ośrodkami parafii, a w nich kościoły, kaplice oraz wybrane szczegóły, zapisane na kartach akt wizytacyjnych.

Repertorium to składa się z kolejnych pozycji, którymi są poszczególne wizytacje kanoniczne instytucji kościelnych, czy raczej dokumentacja aktowa z nich. W każdej pozycji, którą możnaby także nazwać odrębnym rozdziałem, wyróżniam dwie paralelne części: A — opis akt (księgi) i B — zawartość treściową akt (księgi). Opisy ksiąg stanowią tu wyczerpujący archiwalny inwentarz książkowy akt, a już szósty punkt każdego opisu może być uważany za szczegółowy wstęp do każdej pozycji. Lecz właściwym repertorium są drugie części poszczególnych sygnatur (pozycji, rozdziałów), aż nadto rozbudowane. Atoli o układzie i treści tych pozycji, będących istotnymi częściami składowymi opracowania, traktuje szczegółowo następny (V) rozdział wprowadzenia.

Z kolei jest to repertorium „akt wizytacji kanonicznych”. Naprzód podkreślam charakter „kanoniczny” tych wizytacji. Nie chodzi tu więc o wszystkie wizytacje znane w archidiecezji gnieźnieńskiej, np. o tzw. lustracje dóbr arcybiskupów gnieźnieńskich, czy tamtejszej kapituły katedralnej, ale wyłącznie o wizytacje pasterskie instytucji kościelnych, mając za zadanie kontrolę ich stanu religijnego, moralnego i materialnego.

Dalej nie jest to repertorium „wizytacji” kanonicznych, które przecież są czynnościami administracji kościelnej, ale dokumentacji pozostałej po tych wizytacjach. Historycy i kanoniści na akta wizytacyjne mówią najczęściej (w myśl zasady *qui pro quo*) wizytacje. Chociaż osobiście dokładnie rozróżniam te dwa pojęcia, wiele razy w tym repertorium musiałem użyć terminu „wizytacje” zamiast „akta wizytacyjne”. Postępuję głównie tak dlatego, by nie stosować pierwszego z tych pojęć dwukrotnie w jednym zdaniu, ewentualnie w innych zdaniach, ale zbyt blisko siebie. Podobnie, przez wzgląd na wymagania językowe, używam w tych samych przypadkach nie całkiem odpowiednich synonimów: „lustracja, lustrować, lustrator” — zamiast „wizytacja, wizytować, wizytator”.

Natomiast jest to repertorium „akt wizytacyjnych”, względnie „do akt wizytacyjnych”, które — celem niepowtarzania zbyt często tych samych wyrazów — nazywam w nin. opracowaniu także „dokumentacją wizytacyjną”. Przez akta wizytacyjne rozumiem zaś tak same sprawozdania wizytacyjne, jak i dekrety reformacyjne, występujące łącznie (w jednej księdze) lub oddzielnie, powstałe zarówno z przeprowadzenia wizytacji całkowitych (łącznie zewnętrznych i wewnętrznych), jak też tylko jednych z obydwu wymienionych. W związku z tym informuję, że spośród 19 wizytacji, rozpracowanych w 1 zeszytce nin. dzieła, wszystkie są ogólnymi, za wyjątkiem poz. 5 (archidiaconatu uniejowskiego z lat 1635—1636), która w pierwszej swej części zawiera wizytację zewnętrzną, a w drugiej wyodrębnioną wewnętrzną (personalną duchowieństwa). Nawiązując wreszcie do środkowej części tego akapitu dodam, że zamiast słów „sprawozdania wizytacyjne” używam w repertorium, z wymienionych wyżej względów, synonimu „protokoły wizytacyjne”, a na miejsce terminów „dekret reformacyjny” — wyrażenia „dekret powizytacyjny”.

Przedmiotem wizytacji kanonicznych były najczęściej „parafie, kościoły i kaplice”, które to słowa nie zostały (po wyrazie „kanonicznych” a przed „dawnej”) umieszczone w tytule repertorium z powodu jego i tak już był wielkiego rozbudowania. Starsze wizytacje (do XVI w.) zajmowały się przeważnie lustracją kościołów i kaplic. Średnie pod względem czasowym (XVII—XVIII w.) od kościoła zaczęły się zwracać w stronę całej parafii. Atoli w obu okresach na kartach tytułowych ksiąg wizytacyjnych zazwyczaj wypisywano jako istotę rzeczy „*Visitatio ecclesiarum archidiaconatus, decanatus N*”. Poczynając od drugiej połowy XVIII stulecia administracja kościelna coraz dowodniej wykazuje, że wizytuje się parafie jako całość, a więc po kolei: kościoły, kaplice, wiernych. W naszym wieku biskupi owiedzali nawet wybrane miejsca i domy (rodziny) w poszczególnych wsiach danych parafii. Do wizytacji kanonicznych nie zaliczam przytaczanego już kilka razy *Liber beneficiorum* Łaskiego, sporządzonego około r. 1521, a to dlatego, że jego celem był opis i taksacja beneficjów, a nie kontrola administracji czysto kościelnej i duszpasterstwa.

Na koniec opracowanie moje jest repertorium zachowanych akt wizytacyjnych kościołów i parafii, albo jak kto woli: parafii, kościołów i kaplic „dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej”. Dawne arcybiskupstwo gnieźnieńskie rozciągało się w granicach czasowych od r. 1000 do lat 1818/1821. Rok 1818 był datą wystawienia przez pap. Piusa VII bulli erekcyjnej (*Ex imposita nobis*) dla nowej archidiecezji i metropolii warszawskiej; r. 1821 był datą innej bulli tegoż papieża (*De salute animarum*), porządkującej na nowo stosunki diecezjalne w zaborze

pruskim. Obydwa dokumenty zmieniły wielce charakter prawny, a zwłaszcza umniejszyły terytorium omawianego arcybiskupstwa. Zainteresowania mego repertorium siłą rzeczy nie dotyczą całej chronologii archidiecezji gnieźnieńskiej, lecz tylko czasu, z którego pochodzą znane mi zachowane jej akta wizytacyjne, mianowicie z lat 1602—1820.

2. ZAKRES I ROZPLANOWANIE REPERTORIUM

a. ZAKRES KWERENDY

W 5 punkcie rozdziału II omówiłem potrzebę uwzględnienia w repertorium wszystkich akt wizytacyjnych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej, zarówno (w sposób większy lub mniejszy) znanych, jak też zupełnie nie znanych, które dopiero wypadnie odszukać na terenach wielu biskupstw. Obecnie zaś pragnę odbiorcę poinformować, na ile w swym opracowaniu wykorzystuję odpisy dokumentacji wizytacyjnej.

Archidiecezja gnieźnieńska posiadała (i nadal zachowuje) wyjątkowo duży procent ksiąg wizytacyjnych, wykonanych w dwóch egzemplarzach czystopisu. Dla ilustracji tego stwierdzenia podam, że w nin. odcinku repertorium na 20 (a właściwie 19) wizytacji aż 4 względnie 5 pozycji (sygn. 3, 11, 15, 19, 20) znajduje się (w Gnieźnie i Włocławku) w dwóch egzemplarzach. Potrzeba sporządzania dokumentacji wizytacyjnej także w kopiach pochodziła przede wszystkim stąd, że owe cenne księgi pragnęła mieć i administracja arcybiskupia w Łowiczu, i centralne archiwa w Gnieźnie (konsystorskie, kapituły), i następnymi wizytatorzy, nie mówiąc już o archiwach konsystorza foralnych oraz kolegiat. Istnienie dubletów poszczególnych ksiąg melduję zawsze w 6 p. opisu (A) odpowiednich pozycji repertorium.

Wśród odpisów akt wizytacyjnych należy wyróżnić pełne czyli całej jednostki (księgi) i cząstkowe, ocalałe dla poszczególnych parafii, kościołów, kaplic, szpitali oraz innych beneficjów czy kolegiów duchownych. W moim opracowaniu uwzględniłem tylko kopie całkowite, a nie honoruję — za wyjątkiem dwóch ich grup — odpisów szczegółowych. Należy bowiem przypuszczać, że tych ostatnich zachowała się po parafiach znaczna ilość. Któż by przeto miał czas i zdrowie objechać za nimi wiele miast i wsi, jeżeli poza tym nie są one konieczne do badań w wypadkach zachowania się pełnej dokumentacji poszczególnych wizytacji?

Powodem dość dużej liczby zachowanych jednostkowych kopii wizytacyjnych był fakt, że w okresie staropolskim każda parafia (instytucja) musiała lub pragnęła mieć u siebie odpis poświadczony przez wyższy urząd kościelny — z reguły konsystorz — a niekiedy już przez aktualnego wizytatora, ewentualnie później przez archiwum przecho-

wujące, najczęściej Kapituły Metrop. w Gnieźnie. Kompletne księgi wizytacyjne przechowywano bowiem w tym czasie w centrali diecezjalnej — w urzędach i archiwach. Dopiero od drugiej połowy XIX stulecia księgi wizyt biskupich i dziekańskich pozostają na parafiach, a jednostkowe odpisy z nich przysyłają zainteresowani dziekani do konsystorza generalnych (od r. 1918 kurii diecezjalnych), gdzie wkłada się je do hasel (teczek) parafialnych.

Jeżeli w zasadzie nie wykorzystuję tu szczegółowych kopii właściwych wizytacji, to tym bardziej nie uwzględniam jednostkowych odpisów z *Liber beneficiorum* Łaskiego, które musiała posiadać każda parafia i które jeszcze dość często można napotkać na prowincji diecezjalnej. Kopie te figurują w spisach dokumentów licznych beneficjów kościelnych na kartach ksiąg wizytacyjnych od początku XVII w. i są błędnie nazywane „erekcjami” parafii.

Pierwszą grupą uwzględnianych kopii cząstkowych są te, które zostały wykonane kiedyś z ksiąg obecnie nieistniejących. Na skutek przeto zatraty źródła oryginalnego, istniejący (w danym archiwum) odpis jednostkowy zastępuje w określonej objętości zaginioną księgę, stanowi odrębną pozycję w tej pracy, a ponadto zaświadcza, że dana wizytacja rzeczywiście została przeprowadzona. Możliwość taka zachodzi jeden raz w pierwszym zeszyście repertorium. Mianowicie poz. 6 tego opracowania zawiera odpis dokumentacji wizytacyjnej kościoła św. Mikołaja w Kaliszu z nieistniejącej księgi lustracji archidiaconatu kaliskiego, odbytej w r. 1639 przez prał. S. Żychowicza.

Nie jako oddzielne pozycje tego repertorium, ale w charakterze not i uwag są tu honorowane przeze mnie wszelkie odpisy szczegółowe z zachowanych dotąd ksiąg wizytacyjnych, o ile aktualnie (tj. w czasie opracowywania nin. dzieła) są już w archiwach. Nie mogę, jak wyżej powiedziałem, dotrzeć do tych kopii, które dotąd znajdują się na dalekiej prowincji kościelnej — po parafiach. Natomiast przechowywane w archiwach muszę uwzględnić chociażby z tego powodu, aby badacze nie sądzili, iż mają do czynienia z odrębnymi wizytacjami, w ogóle — żeby nie było pod tym względem pomyłek. O istnieniu ich w jakimś archiwum powiadamiam odbiorców za pomocą przypisu, odpowiadającego notce, załączonej w tym miejscu tekstu (czyli części B danej pozycji wizytacyjnej), z którego kopię sporządzono. Na kartach nin. zeszytu repertorium informacja taka zachodzi tylko jeden raz, mianowicie w poz. 19 przy omawianiu kościoła par. św. Mikołaja w Kaliszu. Przypis donoszący o istnieniu w Archiwum Włocławskim tego odpisu jest zaopatrzone numerem 47.

b. PLAN REPERTORIUM

Dzieło swe podzieliłem na trzy części. Pierwsza z nich poda informacje o aktach wizytacyjnych przechowywanych w Archiwum Diec. we Włocławku, na drugą złoży się dokumentacja pozostająca w Gnieźnie, wreszcie trzecia zrepertoriuje księgi znajdujące się w pozostałych zbiorach (kościelnych i świeckich).

Pierwsza część repertorium będzie obejmować cztery zeszyty opisu i treści akt oraz zeszyt piąty, zawierający indeks miejscowo-rzeczowy do wspomnianych archiwaliów. Zeszyt pierwszy części pierwszej będzie poprzedzony obszernym wprowadzeniem nie tylko do niego, ale także w dużej mierze do całości dzieła. Część druga będzie posiadać dwa zeszyty opisu akt i zawartości ich treści oraz trzeci zeszyt indeksu. Wreszcie na część trzecią złożą się jeden zeszyt opisu i repertorium akt oraz jeden takiegoż indeksu. Dla wygody korzystających paginacja w całym dziele będzie ciągła.

Po opracowaniu całości repertorium rozważę możliwość scalenia wszystkich trzech indeksów w jeden tom. Taka bowiem synchronizacja indeksu, wobec z konieczności przyjętego opracowywania akt wizytacyjnych nie według ich chronologii ale miejsc przechowywania, byłaby bardzo wskazana.

Na zakończenie rozdziału zwrócę uwagę czytelnika, że podział repertorium na części, a tych na zeszyty posiada charakter czysto formalny i zewnętrzny. Mianowicie podział na części został uzależniony od miejsc aktualnego przechowywania akt wizytacyjnych, a na zeszyty — od ukończenia pewnych partii podjętej pracy i możliwości zajęcia określonej liczby stron w kolejnych tomach czasopisma. Natomiast schematyczny podział dzieła na poszczególne pozycje czyli sygnatury porządkowe ma charakter wewnętrzny, merytoryczny i z tego powodu jest w moim repertorium istotny.

V. POSZCZEGÓLNE POZYCJE CZYLI JEDNOSTKI, KSIĘGI, SYGNATURY REPERTORIUM, BĘDĄCE JEDNOCZEŚNIE KOLEJNYMI ROZDZIAŁAMI DZIEŁA

Omówienie schematu jednej pozycji czyli sygnatury, z których składa się nin. repertorium, jest najważniejszym rozdziałem tego wprowadzenia.

Przez jedną pozycję w moim repertorium rozumiem jedną wizytację czyli zlustrowanie, zasadniczo przez jednego wizytatora, określonej instytucji, np. katedry z kapitułą i kolegiami niż-

szego duchowieństwa, kolegiaty w takimże aspekcie, względnie danego terytorium, jak archidiakonatu, oficjałatu, dekanatu, parafii, przy czym rozległość obszaru w drugim wypadku nie jest tu istotna. Powiedziałem przez „jednego” wizytatora, albowiem zachodziły rzadkie wypadki, że jakiś okręg wizytowało dwóch czy nawet trzech ludzi. Taka jedna czynność kontrolna dawała zwykle w wyniku pracy kancelaryjnej jedną księgę, składającą się w wypadku wizyty generalnej (odbywanej przez ordynariusza lub kapłana niebiskupa) oraz dziekańskiej nadzwyczajnej ze sprawozdań wizytacyjnych i dekretów reformacyjnych. Również do bardzo rzadkich przypadków należało sporządzanie z jednej czynności wizytacyjnej dwóch ksiąg, np. osobno wizytacji zewnętrznej i wewnętrznej albo sprawozdań i dekretów. Natomiast w wizytacjach archidiakońskich sprawozdania znajdowały się w jednych księgach, a dekrety biskupie, nie zawsze zachowane do naszych czasów, w drugich. Także w jednych tylko księgach (poszytach) mieszczą się akta wizytacji dziekańskich zwykłych, a to dlatego że ich dokumentacja nie posiada dekretów reformacyjnych.

Gdyby w związku z tym znalazły się w jakimś archiwum dwie księgi pochodzące z jednej wizytacji, np. osobno sprawozdania i oddzielnie dekrety, wypadnie uznać je za jedną pozycję i oznaczyć, powiedzmy, sprawozdania jako 15a, a dekrety jako 15b, względnie 15 i 15a. Sporadyczny ten przypadek zajdzie w trzecim zeszycie repertorium. Dlatego tak, iż pierwszeństwo dajemy tu akcji wizytacyjnej, a nie dokumentacji kancelaryjnej. Ponadto poczytanie dwóch paralelnych ksiąg z jednej wizytacji za dwie sygnatury zepsułoby jednakowy układ wszystkich pozycji, ustalony przynajmniej we Włocławku. I odwrotnie — z przyczyn nadzwyczajnych, np. zbyt wielkiej grubości jakiejś księgi, mogącej powodować niewygodność przy administrowaniu nią przez służbę archiwalną i wykorzystywaniu przez badaczy, a nawet upuszczenie, kierownictwo archiwum może ją obecnie rozbić na dwie jednostki. Tak uczyniłem z aktami wizytacji archidiakonatu kaliskiego z lat 1752—1755 rozbijając w r. 1973 olbrzymią księgę na dwie sygnatury — 19 i 20. Tak zresztą (logicznie) od razu przy wygotowywaniu akt czynili niektórzy wizytatorzy generalni gnieźnińscy, o czym przekonamy się w 3 zeszycie tej części repertorium.

Na zapowiedziane omówienie składają się dwie grupy objaśnień: A — dotyczące opisu akt (ksiąg) i B — odnoszące się do zawartości treściowej akt (ksiąg) wizytacyjnych. Z tego powodu, że poniżej, we właściwym repertorium, poszczególne pozycje wizytacyjne są podzielone na dwie części — A i B, dlatego również niniejszy rozdział wprowadzenia, oznaczony rzymską cyfrą V, nie dzieli, jak wszystkie inne, na punkty zaopatrzone liczbami arabskimi 1 i 2, lecz

wielkimi literami A i B. W następstwie tego także punkt B został potem podzielony na podpunkty a, b i c.

A. OPISY KSIĄG WIZYTACYJNYCH

Opisy poszczególnych akt (ksiąg) wizytacyjnych zostały w zasadzie oparte na *Wytycznych w sprawie sporządzania inwentarzy książkowych dla zespołów (zbiorów) przechowywanych w archiwach państwowych*¹⁰ z r. 1960. Formularz przygotowywany dla wspomnianych inwentarzy książkowych według wskazań tychże *Wytycznych* ma zawierać 6 rubryk: 1 — Sygnatura archiwalna, 2 — Tytuł, treść, 3 — Daty krańcowe, 4 — Opis zewnętrzny, 5 — Sygnatury dawne, 6 — Uwagi.

Ponieważ w *Wytycznych* nazwa rubryki pierwszej jest nie tylko nieprecyzyjna, ale nawet mało logiczna, albowiem „sygnatura dawna” rubryki piątej również jest „archiwalna”, dlatego pierwszy element opisu księgi wizytacyjnej nazwałem w repertorium „sygnaturą aktualną”. Tak zresztą było wyrażone we *Wskazówkach do sporządzania inwentarza książkowego*, opublikowanych na powielaczu przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych około r. 1950, na podstawie których ta instytucja wydała wkrótce drukowany formularz *Inwentarza zespołu (zbioru) akt*, który przedrukował dwukrotnie (1967 i 1973) Ośrodek ABMK przy KUL dla potrzeb archiwów kościelnych w całym kraju. Z tego powodu, że opisy akt wizytacyjnych poszczególnych pozycji (A) mego repertorium nie są opracowane na formularzach rubrykowanych, ale zdaniami opowiadającymi, przeto zamiast terminu „rubryka” będę tu używał słowa „element”, czy nawet „punkt”.

Poszczególne elementy opisów kolejnych akt wizytacyjnych zaczynają się zawsze akapitami (a linea) i kończą kropkami. Na początku każdego elementu podaję zawsze, przeważnie w skrócie, jego brzmienie. Czynie to konsekwentnie, powiem nawet uparcie, a to wyłącznie w tym celu, by mój odbiorca w każdym przypadku i bez większego namysłu wiedział, o jaką część w tym opisie chodzi. Z drugiej zaś strony, aby owe tytuły tych elementów, położone zawsze przed udzielanymi przeze mnie informacjami i objaśnieniami, nie raziły czytelnika, ująłem je w nawiasy prostokątne czyli „uduchowiłem” w treści.

Trzy ostatnie z tych elementów poszczególnych opisów ksiąg wizytacyjnych składają się w dalszym ciągu z podelementów. Owe części składowe danych elementów oddzielam od siebie kropkami i myślnikami.

¹⁰ Druk. w: M. Bielińska, A. Ptaśnikowa: *Zbiór przepisów archiwalnych. Stan na dzień 30 czerwca 1961 r. Oprac...* Warszawa 1962 s. 163—166 (*Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*).

Najwięcej części składowych posiadają elementy czwarty, w którym one występują jednostajnie, oraz szósty, gdzie ich układ jest dość zmienny. Wielość spraw, poruszanych w „uwagach” (element szósty), oraz znaczne różnice treściowe kolejnych akt były tego powodem.

A oto obszerny komentarz do owych sześciu punktów w opisu poszczególnych akt wizytacyjnych.

[1. Sygn. akt.] — w pełnym brzmieniu: sygnatura aktualna księgi, utworzona z początkowych liter nazwy zespołu, a więc: AAG (Archiwum Arcybiskupów Gnieźnieńskich), z pierwszej sylaby istotnego słowa tytułu serii tegoż zespołu — w tym przypadku: Wiz. (Akta wizytacyjne, Wizytacje) oraz z kolejnych cyfr arabskich, poczynając od jednego. Zatem dla księgi (pozycji) pierwszej sygnatura ta wygląda następująco: AAG. Wiz. 1, dla dwudziestej z rzędu: AAG. Wiz. 20.— Sygnaturę aktualną położyłem na razie, bardzo starannie i symetrycznie, na dole akt, ale nie na samych grzbietach, lecz ich obwolutach papierowych. Po zinwentaryzowaniu i zrepertoriowaniu wszystkich akt wizytacyjnych gnieźnieńskich (znajdujących się we Włocławku), dam ją na pierwszych kartach ksiąg i na dole samych opraw.

[2. Tytuł oryg.] — w rozwinięciu: tytuł oryginalny, względnie [2. Tytuł nad.] — tytuł nadany akt. Tytuły oryginalne oraz dawno już nadane aktom, chociaż te ostatnie zdarzają się bardzo rzadko, uznane przeze mnie za dobre, czyli w sposób przynajmniej dostateczny odpowiadające treści ksiąg, całkowicie w repertorium zachowuję i honoruję. Również nie skracam ich, ale podaję w całości, zachowując ogół tamecznych wyrażań, zwrotów, odmian i pisowni, czyli po prostu „fotografuję” w druku. Jedynie wielkie i małe litery owych tytułów przystosowuję do obecnej praktyki (częściej zmniejszając wielkie litery na małe, aniżeli podnosząc małe do wielkich), starając się jednak zbytnio nie reformować sposobu używania ich w aktach. Wprawdzie wiele spośród publikowanych inwentarzy archiwalnych, a zwłaszcza katalogów rękopisów bibliotecznych, drukuje owe tytuły w postaci, w jakiej się w zbiorach znajdują, atoli takiego rozwiązania nie mogę tu przyjąć, gdyż wprost ohydnie wygląda nasze pismo XVII i XVIII wieku, oddające (w dużej mierze pod wpływem języka niemieckiego) nie tylko prawie wszystkie rzeczowniki i zaimki, lecz także w wielu wypadkach inne części mowy wielkimi literami. Niezależnie od tego tytuły oryginalne po wiele razy uzupełniam od siebie, zamieszczając dodaną treść w nawiasach prostokątnych.

Natomiast jeżeli akta wizytacyjne nie posiadają tytułów oryginalnych względnie dawniej im nadanych, albo jedno i drugie są nieodpowiednie, wówczas tytuły nadaję od siebie. Na 20 wizytacji, roz-

pracowanych w nin. zeszycie repertorium, aż jedenaście (sygn. 1, 4, 6—7, 10, 14—17, 19—20) posiada tytuły nadane. Już przeto z tego można się orientować, jak duży procent tych ksiąg nie miało zupełnie tytułów, albo posiadało je w stopniu niewystarczającym. Tytuły akt, pochodzące ode mnie, siłą rzeczy odpowiadają w sposób najbardziej adekwatny znalezionej w księgach treści, na pierwszym zaś miejscu uwidaczniają lustrwany teren względnie instytucję i nazwisko wizytatora, obok niego także arcybiskupa (lub innego ordynariusza), w którego imieniu wizytacja została przeprowadzona, wreszcie datę kontroli kanonicznej. Tytuły nadane cechują wspomniana już adekwatność w stosunku do treści akt i zwięzłość (jako, że są pozbawione długiej barokowej tytulatury arcybiskupów i wizytatorów). Również w tytułach przez siebie nadanych elementy mniej istotne ujmuję w nawiasy okrągłe.

[3. **Daty krańc.**] — w pełnym brzmieniu: *d a t y k r a ń c o w e, s k r a j n e, z e w n ę t r z n e k s i ę g i*. Wszystkie trzy przymiotniki są nieprecyzyjne, atoli zachodzący w formularzu inwentaryzacyjnym (krańcowy) wydaje się być najlepszym. W każdym razie datami krańcowymi księgi mają tu być pierwszy i ostatni rok czynności i zarazem dokumentacji wizytacyjnej, a nie lata dawnych dokumentów w nią wpisanych. Ponadto wchodzi tu w rachubę pełny rok, a nie miesiące czy dni, które — jeżeli w aktach występują — są przeze mnie honorowane w zawartości (B) poszczególnych pozycji wizytacyjnych.

Kiedy wizytację przeprowadzono w ciągu jednego roku, a tak było w większości wypadków, datami krańcowymi w trzecim punkcie opisu księgi jest tylko jeden rok (zarówno w tytułach oryginalnych, jak i nadanych). Owej nielogiczności dopuszczam się świadomie celem zapewnienia wszystkich elementów (rubryk) w schemacie opisu akt.

[4. **Opis zewn.**] — w rozwinięciu: *w ł a ś c i w y o p i s z e w n ę t r z n y p o s z c z e g ół n y c h a k t (k s i ą g) w i z y t a c y j n y c h* jest rozbudowany i składa się przynajmniej z czterech, często znowu złożonych, podelementów.

Jednak zanim przystąpię do komentarza kolejnych części elementu czwartego, chciałbym się uporać z problemem tzw. materiału pisaarskiego, który bibliotekarze uwzględniają w swych katalogach przy opisie zewnętrznym każdego rękopisu¹¹, natomiast archiwiści, kie-

¹¹ Wskazówki do katalogowania rękopisów w zbiorach bibliotecznych. Oprac. Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności przy współudziale towarzystw naukowych oraz zarządów bibliotek i archiwów polskich. Kraków 1935 (Odb. z *Arch. Komis. Hist.* ser. 2. t. 3, Kr. 1939 s. 233—265).— Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich. Oprac. zespół na podstawie projektów B. Horodyskiego i H. Więckowskiej. Wrocław 1955. *Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny Zarząd Bibliotek.*

dy chodzi o akta, a nie dokumenty, krótko kwitują we wstępie do inwentarzy. Otóż wszystkie akta wizytacyjne archidiecezji gnieźnieńskiej są wykonane na papierze. Spośród zaś 20 rękopisów omówionych w 1 zeszytcie tego repertorium znaki wodne figurują stale na papierze następujących 14 sygnatur: 1—5, 7—11, 14—16, 18. Częściowo są one widoczne na papierze pozycji 6 i 17. Natomiast zupełnie brak filigranów na papierze ksiąg o sygn. 12—13, 19—20.

Pierwszą częścią składową opisu zewnętrznego akt jest informacja podana o języku sporządzenia poszczególnej dokumentacji wizytacyjnej. Językiem tym jest na przestrzeni całego 1 zeszytu repertorium łacina. Dochodzi do niej w przeszło połowie ksiąg (sygn. 2, 4, 8—11, 13—15, 17—18), w różnych latach i ilościach, najczęściej w opisach i wykazach rzeczy zakrystyjnych i gospodarczych, język polski. Najwięcej go widać w poz. 11 (r. 1719). Bez względu na ilość występujących tekstów polskich, język ojczysty melduję na drugim miejscu.

Drugim członem elementu czwartego są wiadomości o formacie ksiąg wizytacyjnych. Przy opisie akt (archiwalnych), zwłaszcza pochodzących z kancelarii dawnych, wystarczyłoby powiedzieć, że były one in folio (2°). Rozróżniano jednak foliały zwykłe i większe, tzw. królewskie (in folio maiori), które m.in. miały zastosowanie w kancelariach kościelnych, najczęściej w XVIII stuleciu, do dokumentacji ważnej, jak kopia-riusze, akta biskupie i wizytacyjne. Wszystkie akta obecnego zeszytu są foliału zwykłego (in folio, 2°). Pomimo tego stwierdzenia na tym miejscu, przy opisie zewnętrznym każdej pozycji podawałem szczegółową informację w tym przedmiocie.

Coraz większa ilość autorów inwentarzy archiwalnych, szczególnie kościelnych, ulega niepotrzebnie wpływowi bibliotekarzy, którzy — w myśl wspomnianych już własnych instrukcji — w wydanych przez siebie katalogach rękopisów (bibliotecznych) wielkość ich określają nie formatem ale wymiarami w centymetrach lub nawet w milimetrach. Rękopisy te, przeważnie niekancelaryjnego pochodzenia (nieseryjne) i o bardzo różnorodnej treści, siłą rzeczy posiadają rozmaite formaty. Tam więc podawanie wymiarów jest pożądane. Jakkolwiek w moim przypadku taka potrzeba nie jest konieczna, podaję je również, chociaż bez szczególnego przekonania. Traktując owe wymiary jako informację drugorzędną (a przynajmniej niekonieczną), umieszczam ją zawsze na drugim miejscu, po właściwym określeniu formatu.

Trzecią częścią opisu zewnętrznego akt wizytacyjnych jest określenie objętości ksiąg, wyrażone w stronach lub kartach. Jest rzeczą pożądaną, ażeby akta były zawsze paginowane czyli stronicowane, a nie foliowane czyli kartowane, i to czarnym tuszem — najlepiej w środku górnych marginesów ksiąg. Dlatego tuszem, aby było zrobione na zaw-

sze, a w środku górnych marginesów, bo rogi akt, nawet w księgach oprawnych, zawijają się i napisy na nich nikną względnie są urywane. Stronicowanie zaś jest praktyczniejsze przede wszystkim dla użytkowników, których w naszym stuleciu bardzo w archiwach przybyło, żeby nie potrzebowali podawać w swych pracach i publikacjach drukowanych, że przytaczany tekst znajduje się na stronie „verte” jakiejś karty, czy na awersie lub rewersie jej, albo nie musieli wyrażać tego za pomocą kresiek, stawianych od góry z prawej strony cyfr, co nie zawsze technicznie może być wykonalne.

Akta 1 zeszytu repertorium są kartowane i stronicowane. Jeżeli foliacja względnie paginacja, dokonana zarówno współcześnie, jak też później, ale przede mną, była wykonana dobrze, a przynajmniej wystarczająco, zostawiłem ją, meldując na tym miejscu, że księga posiada tyle a tyle kart lub stron. Tak ma się sprawa z pozycjami: 3, 9, 11, 13—15, 17, 19—20. Skoro już jestem przy księgach spaginowanych dawniej, zaznaczę, że sygn. 9 posiada stronicowanie podwójne.— Jeśli paginacji (czy foliacji) nie było do czasu porządkowania przeze mnie wizytacji gnieźnieńskich, stronicowałem dane księgi informując potem w tym punkcie, że liczą one tyle a tyle stron świeżo policzbowanych. Do tej grupy należą sygnatury: 1—2, 4, 10, 12, 16, 18.— Wreszcie kiedy akta były złe, a nawet bałamutnie (jak w poz. 5) sfoliowane lub spaginowane, wycierałem tamte, wprowadzając następnie nową paginację i donosząc w tym miejscu o ponownym postronicowaniu ksiąg. Tak ma się sprawa z pozycjami: 5—8.— Na końcu tej części opisu zewnętrznego jest zwykle informacja o kartach wydartych, o stronach czystych (nie zapisanych) lub dwukrotnie spaginowanych, o przeskokach, poczynionych przez notariuszy wizytacji, z danych stron na inne. Najbardziej rażący przypadek w tym względzie (poza sygn. 5, w której te ekstrawagancje zostały przeze mnie zlikwidowane) występuje w poz. 20.

Ostatnim odcinkiem elementu czwartego jest wiadomość o oprawie i stanie zachowania akt wizytacyjnych oraz rzeczach z nimi związanych. Co przeto na te tematy powiedziałem szczegółowo na właściwych miejscach, przy opisie kolejnych dwudziestu pozycji, tutaj rekapitułuję.

Zatem wśród opraw ksiąg 1 zeszytu repertorium można wyróżnić dawniejsze, do których zaliczam współczesne i późniejsze, oraz nowe, dane aktom po objęciu przeze mnie rządów w Archiwum Włocławskim w r. 1947. Oprawy współczesne w skórę posiadają pozycje: 9, 11, 13—15, 17—18. Oprawę późniejszą ma sygn. 4. Z czasów moich pochodzą oprawy pozycji: 1, 6, 10, 16 — wykonane w półpłótno i 2—3, 5, 7—8, 12, 19—20 — wykonane w r. 1973 (z okazji ostatecznego porządkowania wizytacji gnieźnieńskich) w skaj. Księgi otrzymujące

oprawę po r. 1947 były zarówno po raz pierwszy opraciwane, jak również (na skutek zniszczenia opraw pierwotnych) przeoprawiane. Wszystkie oprawy dawniejsze zostały obecnie, w miarę potrzeb, wyreperowane.

Informacjami z w i ą z a n y m i z o p r a w ą a k t s ą d a n e o i s t n i e j ą c y c h l u b z a n i k a j ą c y c h n a k i l k u k s i ę g a c h z ł o c e n i a c h i b a r w i e n i a c h b r z e g ó w o r a z o z a c h o w a n y c h p r z e z e m n i e n a g r z b i e t a c h o p r a w d a w n i e j s z y c h n a k l e j k a c h, z a w i e r a j ą c y c h ś t r e s z c z e n i a t y t u ł ó w a k t l u b p o p r z e d n i e s y g n a t u r y. W i a d o m o ś c i o n a l e p k a c h z s y g n a t u r a m i w i ą z ą s i ę j u ż c z ę ś c i o w o z p i ą t y m e l e m e n t e m o p i s u z e w n ę t r z n e g o a k t, j e d n a k z e w z g l ę d u n a f a k t, i ż z n a j d u j ą s i ę n a g r z b i e t a c h k s i ą g z o s t a ł y w ł a ś n i e w t y m m i e j s c u o m ó w i o n e.

Ogół akt wizytacyjnych, opracowanych w nin. zeszycie repertorium, znajduje się w bardzo dobrym lub dobrym stanie zachowania. Odchylenia w tej dziedzinie, spowodowane pewnymi uszkodzeniami przez insekty, wilgoć lub atrament, zarejestrowałem odnośnie niewielkiej ilości ksiąg na swoich miejscach.

Właśnie celem zachowania na najdłuższe lata zarówno samych akt, jak też ich opraw, wszystkie księgi wizytacyjne archidiecezji gnieźnieńskiej znajdujące się we Włocławku — w miarę jak zostają zrepertoriowane — są o b k ł a d a n e w j e d n a k o w y s z a r y p a p i e r i (g r u b s z e z n i c h) p r z e w i ą z y w a n e p o t e m t a s i e m k ą, a ż e b y s i ę n i e r o z c h o d z i ł y. N a d o l e o w y c h o b w o l u t s ą u m i e s z c z o n e w p r o s t e j l i n i i s y g n a t u r y a k t u a l n e a k t. W s z y s t k o t o p o w o d u j e m i ł y w i d o k o p i s y w a n y c h k s i ą g, u s t a w i o n y c h n a p ó ł k a c h r e g a ł u w e d ł u g k o l e j n o ś c i w y s t ę p u j ą c e j w r e p e r t o r i u m.

[5. Sygn. daw.] — w pełnym brzmieniu: sygnatury dawne, a raczej dawniejsze niż aktualne, poprzednie akt wizytacyjnych. Wchodzą tu w rachubę dwie sygnatury: starsza — Konsystorza Gen. Kaliskiego z r. 1857 (skrót: odpowiedni numer, spis 1857, Kons. Kal.) i nowsza — ks. Stanisława Chodyńskiego z r. 1918 (skrót: odpowiednia cyfra, inw. 1918, Chodyński). Podaję je przy każdej księdze zaczynając od sygnatury młodszej, ażeby czytelnik miał świeższy i pewniejszy kontakt z ostatnim inwentarzem, bezpośrednio tylko wyprzedzającym mój.

Sygnatura ks. Chodyńskiego († 1919) jest wzięta z jego rękopiśmiennego inwentarza Archiwum Kapituły Włocławskiej (przechowywanego), przygotowywanego przez czas dłuższy i wykończonego dopiero w r. 1918. Właściwie to on do dzisiaj nie jest wykończony. Księgi nie są w nim ułożone ani zespołami, ani rzeczowo, ani też chronologicznie, lecz spisane (zupełnie niemethodycznie) według porządku topograficznego, jaki autor zastał na półkach regałów. Nieprawidłowo urobione sygnatury, składające się z samych cyfr a bez udziału w nich nazw zespołów i serii akt, wypisywał Chodyński — przeważnie niebieskim ołówkiem, w róż-

nych miejscach rękopisów — na przestrzeni kilku dziesiątek lat końca XIX i początku XX w. Natomiast na kartkach, przyklepianych na grzbietach, pisał je atramentem. Sygnatury (numery) podawane księgom przez Chodyńskiego są częściowo cytowane w literaturze historycznej, chociaż dostały się tam nie przez jego inwentarz (dotąd, za wyjątkiem aktualnej obsługi Archiwum Włocławskiego, nikomu nie znany), lecz przez pośrednictwo pojedynczych badaczy, odwiedzających Włocławek, oraz maszynopis ks. Maternowskiego, o którym zaraz będzie mowa.

Przedwojenny archiwista włocławski, ks. Stanisław Maternowski (zm. w Dachau w 1942) skopiował przed r. 1939, w dwóch poszytach maszynopisu, wspomniany inwentarz Chodyńskiego, a następnie uzupełnił nabytkami z parafii. W czasie okupacji kraju zabrali go Niemcy, razem z tut. zasobem archiwalnym, do Poznania. W r. 1945 dostał się on do jednego z państwowych archiwów w Warszawie, a potem — prawdopodobnie sfotografowany — został rozesłany po kilku innych zbiorach. Przybywający do Włocławka kwerendziści, nieznający powyższego inwentarza rękopiśmiennego, tylko na podstawie tamtego źródła proszą o sygnatury wypisane na aktach przez Chodyńskiego.

Druga a w tym wypadku starsza sygnatura pochodzi z Konsystorza Gen. Kaliskiego, dokąd przywieziono w latach 1821—1822 akta wizytacyjne z Gniezna, przeznaczone dla diecezji położonych w Królestwie Kongresowym. Część z nich, pozostawioną w Kaliszu dla diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej), spisał bardzo pobieżnie, z pomyłkami i zupełnie niemethodycznie, w r. 1857 ks. Michał Ziemecki, notariusz konsystorski¹², przekazujący swe funkcje następcy — ks. Karolowi Pollnerowi, późniejszemu sufraganowi włocławskiemu († 1887). Sygnatury kaliskie, składające się ze znaku № i również tylko z cyfr arabskich, zostały przez Ziemeckiego popisane czerwonym ołówkiem na kartach ksiąg i atramentem na dużych nalepkach, przyklejonych na grzbietach akt. Spis ten nie był nikomu znany i nie jest cytowany w literaturze historycznej. Z tego powodu mógł być przeze mnie pominięty. Uwzględniam go jednak głównie dlatego, ażeby opracowywane akta mogły być identyfikowane przynajmniej przez dwie sygnatury, jako że ze swych czasów gnieźnieńskich (sprzed r. 1821) nie posiadają żadnych oznaczeń inwentaryzacyjnych.

Pośród 20 ksiąg, uwzględnionych w 1 zeszytce repertorium, spis Konsystorza Kaliskiego nie posiada aż ośmiu (poz. 1, 3, 6—8, 10, 12, 16), a inwentarz Chodyńskiego trzech (sygn. 1, 3, 6). Rękopisów oznaczonych sygn. 7—8, 12 nie było w Archiwum Konsystorza Kaliskiego (a tym sa-

¹² Spis ten znajduje się w poszytce akt Konsystorza Gen. Kaliskiego cyt. w przyp. 4.

mym nie zostały one w latach 1821—1822 przekazane z Gniezna do Kalisza), ale ściągnął je do Włocławka z prowincji diecezjalnej na przełęcz XIX i XX w. ks. S. Chodyński. Pozycje 10 i 16 zostały wprawdzie przekazane z Gniezna do Kalisza, lecz tam nie wciągnięto ich do spisu. Księgę o sygn. 11, wydaną z Gniezna do Kalisza, a następnie przewiezioną do Włocławka, Chodyński znalazł, lecz nie umieścił na niej swojego numeru. Rękopisów oznaczonych sygn. 1, 3, 6 nie mógł znać ani spis z r. 1857 (kaliski), ani inwentarz z r. 1918 (Chodyńskiego), albowiem poz. 1 i 6 odnalazł dopiero w r. 1949 ks. Librowski, a księgę nr 3 pozyskał także z Gniezna w 1973. Z wymienionych wyżej względów w 5 elemencie opisu akt wizytacyjnych będzie brakowało od czasu do czasu albo sygnatury z r. 1857, albo z 1918, w pozycjach zaś 1 i 6 obydwu.

[6. Uwagi] — podawane w szóstych elementach opisów ksiąg wizytacyjnych uwagi, nie objęte pięciu poprzednimi elementami, są dla polihistoryków (niearchiwistów) nie tylko nie mniej, ale często więcej ważne od tamtych. Są one charakteru archiwalnego, prawnohistorycznego i bibliograficznego. W poszczególnych pozycjach 1 zeszytu repertorium nie zawsze występują one w wymienionej kolejności, objętości i wzajemnej proporcji. Mimo to przynoszą zasadniczą kwintesencję o aktach i w sumie stanowią jakby wstępy szczegółowe kolejnych pozycji czyli rozdziałów repertorium. Na nich to w dużej mierze będzie się można oprzeć przy opracowywaniu w przyszłości wstępu ogólnego względnie obszernej rozprawy o wizytacjach gnieźnieńskich. Rozbudowanie tych uwag zostało podyktowane tak własnymi potrzebami badawczymi, jak również pożytkiem licznych odbiorców. Wreszcie wiele z tych informacji znajduje swe należyte miejsce w drugich częściach (B) repertorium poszczególnych pozycji.

Jeżeli zaś chodzi o pewne szczegóły, treść punktu 6 informuje — poprzez 20 pozycji 1 zeszytu dzieła — o następujących rzeczach: określenie rangi wizytacji (generalna, archidiakońska, dziekańska); jej zakres — całkowita (sprawozdania wizytacyjne i dekrety reformacyjne), zewnętrzna i wewnętrzna; charakter i wygląd archiwalny — czystopis i brulion, dublet (odpis, kopia); wskazania na osobę notariusza wizytacji, głównego wykonawcę akt (aktualny arcybiskup i wizytator z reguły byli uwidocznieni w tytule rękopisu), a przy tej okazji ocena wykonania księgi; meldunki o napotkanych w księgach dokumentach, mających związek z formą odbywania wizytacji, oraz o szczegółowej dacie marszrutu (itinerarium) wizytacyjnej; układ akt w księgach oraz charakterystyka istotnej treści akt, tudzież zwrócenie uwagi na specjalny

aspekt treściowy każdej pozycji wizytacyjnej; nadzwyczajności w treści ksiąg, a więc wiadomości o dawniejszych wizytacjach — obecnie nie istniejących, o wpisach dawnych dokumentów, o katalogach bibliotecznych, wykazach wotów, spisach akt, kopiarzach, załącznikach tabelarycznych; sygnalizowanie o znajdowaniu się spisów (indeksów) zwizytowanych parafii, kościołów i kaplic; końcowa informacja o losach poszczególnych ksiąg.

O dziejach akt wizytacyjnych gnieźnieńskich, przechowywanych obecnie we Włocławku, nie mówiłem dotąd we wprowadzeniu do repertorium. Mam tu na myśli ich drogę z Gniezna przez Kalisz do Włocławka — w sumie częste przewożenie, nieraz turlaczki i aktualne dopiero ostateczne uporządkowanie. Jak wiadomo w latach 1821—1822 zostały one ekstradowane przez Gniezno do Kalisza. Po zamianie Konsystorza Kaliskiego w r. 1885 z generalnego na foralny przewieziono je (razem z własnym archiwum tegoż konsystorza — zarówno z czasów archidiecezji gnieźnieńskiej, jak i kujawsko-kaliskiej) do Włocławka. Dokładnie roku tej translokaty nie mogę podać, ale wydaje mi się, że gdzieś w Archiwum Włocławskim widziałem zapiskę (której obecnie nie potrafię odszukać), iż miało to miejsce w r. 1889. Tak w Konsystorzu w Kaliszu (1857), jak też w Archiwum Kapituły (przechowywanym) we Włocławku (1918 — w rzeczywistości od około r. 1890 do 1918) otrzymały one w swej większości niepoprawne sygnatury. W czasie ostatniej wojny (1939—1945) były one wywiezione do Poznania i częściowo do Niemiec, a następnie rewindykowane.

Poza wspomnianymi *Wytycznymi* i *Wskazówkami* Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, zarówno przy opisywaniu akt wizytacyjnych (A), jak też później przy repertoriowaniu ich treści (B), wykorzystuję uwagi zawarte w artykule dra Stanisława Litaka pt. *W sprawie publikowania i rejestracji akt wizytacyjnych kościołów i parafii*¹³ oraz własne doświadczenia i znajomość dokumentacji wizytacyjnej.

B. ZAWARTOŚĆ AKT WIZYTACYJNYCH

Istotnym elementem mego repertorium i najważniejszym dla użytkownika są drugie części składowe (B) poszczególnych pozycji wizytacyjnych, zawierające treść ksiąg, bardzo rozbudowane. Treść ta podawana jest w zasadzie topograficznie, według porządku, w jakim została wpisana do akt.

a. ZAKRES PODAWANEJ INFORMACJI

Zakres informacji treściowej, którą należało w opra-

¹³ Druk. w: *Arch. Bibl. Muz.* T. 14: 1967 s. 133—149.

cowaniu podawać, okazał się najtrudniejszy do ustalenia. Z tej to przyczyny kilka razy musiałem zmieniać jego rozplanowanie i rozmiary, opowiadające się w końcu za złotym środkiem w ujęciu — tak, by z jednej strony wiadomości nie było za mało, z drugiej zaś, żeby jej nie było za dużo, wskutek czego repertorium mogłoby się przerodzić w inne dzieło, np. w ekscerpty wizytacyjne. Przyjąwszy ów środek, odstępowałem od niego potem wielokrotnie w kierunku poszerzenia informacji, ilekroć mi się wydało, iż będą one potrzebne komuś z czytelników.

Zagadnieniem stycznym do poprzedniego był problem, czy wybraną treść ksiąg oddawać wyimkami, zaczerpniętymi dosłownie z tekstu, czy własnymi słowami. Wyimki byłyby duchowo bliższe tekstowi oryginalnemu, atoli po pierwsze trudno przy ich pomocy układać krótkie i poprawne zdania; po wtóre — trzeba by używać wielu nawiasów w celu rozwiązywania ich skrótów oraz w dużych ilościach kresek lub wielokropka na stosowane w takich przypadkach wypustki; po trzecie — takie ujęcie, jak to wyżej wskazano, zbliżałoby repertorium do publikacji ekscerpowanej, rozbudowując jednocześnie w sposób niepomiarowy samo opracowanie. Z powodu wymienionych trudności i obaw oddaję całokształt informacji własnymi słowami. Mimo wszystko jakieś drobne wyimki tekstowe i w konsekwencji sposób oddania ich w druku, jak to będzie jeszcze objaśnione, muszą w repertorium pozostać.

Zasadnicza informacja treściowa w drugich częściach (B) poszczególnych ksiąg jest podawana jednostkami parafialnymi, parafiami, jak to bywa ona w całej swej rozciągłości wpisana do sprawozdań wizytacyjnych czy oddzielnie zredagowanych dekretów reformacyjnych, idąca następnie dekanatem w wizytacji jednego dekanatu, a dekanatami — w aktach wizytacyjnych większego terytorium, obejmującego kilka dekanatów (najczęściej archidiakonatu, rzadziej oficjałatu).

Z kolei w obrębie jednej parafii w treści repertorium występują trzy istotne elementy składowe. Najprzód idą same miejscowości parafialne (ośrodki parafii), numerowane cyframi arabskimi, poczynając od jednego; dekanaty natomiast, jeżeli jest ich więcej w księdze (na wizytowanym terytorium) posiadają numerację rzymską, również zaczynaną od jedynki; kościół parafialny, istotny element w parafii, anonsowany jest z reguły w punkcie pierwszym, najczęściej już w drugim jego zdaniu. Następnie uwzględnia się beneficja proste oraz inne kościoły i kaplice, położone na terenie parafii. Wreszcie następują informacje szczegółowe, związane z parafią, kościołami i kaplicami.

Owe trzy elementy ujęć schematu parafialnego w odniesieniu do źró-

dłowej bazy wizytacyjnej domagają się dalszego szczegółowego komentarza.

1° PARAFIE I KOŚCIOŁY PARAFIALNE. SZCZEGÓŁOWA CHRONOLOGIA WIZYTACJI

Punkt ten składa się w repertorium przeważnie z dwóch zdań. W pierwszym są zawarte różne informacje na temat parafii w ogólności, a w drugim wiadomości o kościele parafialnym, jego wezwaniu oraz szczegółowej dacie wizytowania parafii względnie kościoła.

Jak już powiedziano, miejscowości parafialne, ułożone w repertorium dekanatami, idą po sobie kolejno od jednego do 20 czy 30. W większych miastach, posiadających np. 2 parafie (Kalisz), czy 4 (Gniezno), każda parafia ze swym kościołem (parafialnym) stanowi, siłą rzeczy, oddzielną, numerowaną jednostkę.

Nazwy miejscowości (ośrodków) parafialnych oraz wsi z terenu parafii (o których będzie mowa w punkcie 2°), występujące zwykle a linea i przeważnie w podziałach, zaczynających się cyframi arabskimi lub małymi literami, są oryginalne, tj. wzięte przeze mnie dosłownie z danych ksiąg wizytacyjnych. Jako takie zostały tutaj oddane w pisowni przekazów (na ile tylko składanie i korekta nie zawiodły). Niechże korzystający z nin. opracowania stale o tym pamiętają. Kiedy więc w aktach napotkałem różne odmiany ich brzmienia, przenieśliem je skrzętnie do repertorium (przede wszystkim dla potrzeb onomastyki), kładąc na pierwszym miejscu brzmienie znajdujące się w nagłówku opisu parafialnego, na drugim wyszukane w tekście wizytacji, na trzecim zaczerpnięte ze współczesnych indeksów wizytowanych instytucji. Jeżeli drugich członków złożonych nazw jakichś miejscowości nie ma w tytułikach sprawozdań lub dekretów a wynalazłem je w treści akt, ujmuję je w nawiasy okrągłe, np. Sowina (Kościelna), Godziesze (Maior), Piątek (Maius), Kucharki (Militum), Dobrzec (Minor). Wyjaśniam, że alfabetycznie są tu ujęte dopełnienia nazw, znajdujące się w nawiasach, a nie człony pierwsze, istotne. Z tego zaś faktu, iż nazwy miejscowości, występujących we właściwej treści repertorium — za wyjątkiem nielicznych, użytych przeze mnie w formie omownej (czyli w środku zdań, a nie od akapitów), które oddałem w obecnym ich brzmieniu — występują w poszczególnych pozycjach wizytacyjnych (księgach) w oryginalnej postaci słownej, odbiorcy tego dzieła mogą już teraz wnioskować, że w końcowych indeksach do niego nazwy te będą figurować wyłącznie w brzmieniu dzisiejszym.

Po oryginalnej nazwie miejscowości następuje określenie jej rangi prawnospołecznej, podające najczęściej, że miejscowość ta jest miastem lub wsią. Ponieważ w wielu księgach, na początku opisów parafii, kościołów i kaplic (przy nagłówkach) nie zamieszczono owych spe-

cyfikacji miejskich i wiejskich, musiałem ich szukać po całym tekście (albowiem nieuwzględnienie ich — jak każdego innego elementu treściowego — powodowało niejednostajności w ujęciu schematu repertorium). W pozycji 10, przedstawiającej niepełny i nieczytelny brulion wizytacji archidiaconatu kaliskiego z lat 1712—1713, potraktowanej z konieczności w sposób skrócony, zrezygnowano również z podania oryginalnych nazw miejscowości oraz z wyszukania ich rangi prawnej. Zdarzył się przypadek, że w r. 1752 odnośnie miejscowości Sobótka w dek. kaliskim, uważanej dotąd za miasto, wizytator niczego nie zaznaczył nie wiedząc, czy jest miastem, czy wsią (poz. 19). W r. 1712 podał on w stosunku do Pławna w dek. radomszczańskim, że jest ono jednocześnie miastem i wsią (poz. 9). Pod adresem miejscowości Lututów w dek. wierszowskim powiedziano dwukrotnie (r. 1730 — sygn. 15 i 1753 — sygn. 18), iż aktualnie jest wsią, a dawniej była miastem. Dość rzadkim wyjątkiem jest miasto, a właściwie miasteczko Kwiatkowo w dek. kaliskim, będące filią wiejskiej parafii Ociąż. Wreszcie nie kładę po danej miejscowości jej oznaczenia „wieś”, jeżeli ten element zawiera się w jej nazwie i na pewno wiadomo, iż w danym czasie była wsią (Kościelnawieś i Kościelna Wieś, Nowawieś).

I dalej, po słowie „m i a s t o” kładę w nawiasach okrągłych jego odpowiednik łaciński, znaleziony w źródle, jak *civitas*, *oppidum*, *oppidulum* (miasteczko). Najważniejszej specyfikacji miejskiej — *urbs* nie było w archidiecezji gnieźnieńskiej na przestrzeni opracowanych w 1 zeszytce repertorium dwudziestu ksiąg wizytacyjnych i zapewne dalej nie będzie. Po słowie „w i e ś” przeważnie nie zamieszczam w nawiasach jej łacińskiego odpowiednika hierarchicznego, gdyż prawie zawsze jest ona określana jako „villa”. Równoważnik ten daję tylko wtedy, kiedy po łacinie występuje nazwa „pagus”, względnie inna, jeszcze rzadziej stosowana.

Po wymienieniu miejscowości parafialnej i jej rangi ustrojowej według pierwotnego planu mieli być wyliczani — ciągle w pierwszym zdaniu — ich właściciele (świeccy i duchowni), którzy przeważnie bywali kolatorami (patronami) kościołów parafialnych. Zrezygnowałem jednak z udzielania tej wiadomości, albowiem nie we wszystkich księgach właściciele względnie zarządców dóbr znajdowałem, sporadyczne zaś ich podawanie spowodowałoby nierównomierność w informacji. Ponadto w wielu parafiach patronatu szlacheckiego patronat ten był bardzo rozdrobniony czyli występowało wielu kolatorów. Natomiast w parafiach patronatu królewskiego — w praktyce zazwyczaj urzędów monarszych były obawy, że nie wykryję precyzyjnie potrzebnych urzędników. Powyższe przyczyny i nadto stała obawa przed przerostem informacji skłoniła mnie do wycofania się z tego zamiaru.

Również, by nie rozbudować zbyt wiele dzieła, nie podaję — jak to po-

czątkowo planowałem — wiadomości o inkorporowaniu danych parafii (a takich przypadków w okresie staropolskim zdarzało się wiele) różnym instytucjom diecezjalnym (kapitułom jako takim oraz poszczególnym ich prałaturom i kanoniom, niższym kolegiom duchownym archikatedry i kolegiat, seminarium) i zakonnym (przeważnie pojedynczym opactwom i klasztorom, tak męskim jak i żeńskim). Do rezygnacji z tego zamierzenia przyczyniło się także stwierdzenie, iż ów stan prawny wiadomych parafii nie decydował o ich istnieniu.

Opuszczając informację o właścicielach, kolatorach i inkorporacji — zawsze jeszcze w pierwszym zdaniu orzekającym o danej parafii — po oznaczeniu rangi tejże miejscowości podaję wiadomość (na ile źródła pozwalają), że mianowicie jest ona prepozyturą parafialną, tj. posiadającą prepozyta i kolegium mansjonarzy. Na stałym podawaniu tej informacji zależy mi szczególnie dla własnych dalszych badań. Jednak w tej materii muszę nieraz ograniczyć się jedynie do stwierdzenia, że miejscowy proboszcz nosi tytuł prepozyta, co zachodzi w trzech wypadkach: jeśli prepozytura nie została jeszcze na dobre zorganizowana, kiedy już wygasa, gdy jej nie było lub nie ma, ale z powodu większej ilości kleru w danej parafii proboszcza jej wyróżnia się owym tytułem.

Czasem na tym miejscu podaję wiadomość, jeżeli niezbyt trudno było ją z treści akt wyłowić, z jakiej czy z których starszych parafii dana parafia została utworzona (erygowana), względnie w jakiej przebywała dotąd jako filia. I na tej informacji kończyłoby się pierwsze, ogólne zdanie o poszczególnych parafiach.

*

Zdanie drugie jest poświęcone kościołowi parafialnemu, jego wezwaniu oraz szczegółowej dacie wizytacji kościoła względnie parafii.

Zanim przejdę do komentarza, odnoszącego się do kościoła parafialnego, który stanowi istotny element w parafii i zarazem kulminacyjny punkt prawie każdej dokumentacji wizytacyjnej, muszę wskazać na różne rodzaje kościołów parafialnych w tej archidiecezji. Otóż katedra gnieźnieńska nie była w ujmowanym okresie kościołem parafialnym, przeto nie wchodzi w rachubę przy tych objaśnieniach. Za to świątyniami parafialnymi — jak wynika z akt 1 zeszytu dzieła — były kolegiaty w Kaliszu, Uniejowie, Wieluniu; nie była kościołem parafialnym kolegiata w Choczcu, a sieradzka została nim dopiero pod koniec omawianej fazy dziejów arcybiskupstwa. W takich wypadkach przeto w tym zdaniu piszę z reguły: „Kościół kolegiacki i jednocześnie parafialny...”. Także pewna część kościołów opackich, prepozytur zakonnych i zwykłych klasztorów była parafialnymi. W tych więc przypadkach po-

dają w tym zdaniu: „Kościół opacki Kanoników Reg. Lat. (gdy chodzi np. o Trzemeszno) i zarazem parafialny...”, albo „Kościół prepozyturalny Benedyktynów (kiedy mam na myśli np. Kościelną Wieś k. Kalisza) i jednocześnie parafialny...”, względnie „kościół klasztorny Paulinów (jeżeli jest mowa np. o Konopnicy) i zarazem parafialny...”. Przy rejestrowaniu normalnych kościołów parafialnych — miejskich i wiejskich, jakich była w archidiecezji gnieźnieńskiej większość, nie zachodziła potrzeba takich specyfikacji. Atoli z okazji omawiania ważniejszych kościołów parafialnych chętnie ulegałem pokusie i zaznaczałem historyczne ciekawostki, jeżeli np. świątynia była nazwana w aktach „bazyliką”, „aedes”, kiedy liczyła 10 i więcej ołtarzy itd.

Objaśniane tu drugie zdanie z reguły brzmi: „Kościół parafialny pod wezwaniem N”. Jeżeli bowiem poniżej (p. 2°), na terenie bardzo wielu parafii, wspominam o wezwaniach innych kościołów i kaplic, nie mogę pominąć tego zagadnienia odnośnie kościoła parafialnego, najważniejszego w każdej parafii.

Skoro znajduję się przy omawianiu wezwania kościoła parafialnego — zresztą poniższe uwagi będą dotyczyć również innych kościołów i kaplic — muszę powiedzieć, że w średniowieczu (jak to jeszcze widać w aktach wizytacyjnych z XVII stulecia) niektóre kościoły posiadały po kilka wezwań, że tytuły te zmieniały się tak z przyczyn dogmatyczno-liturgicznych, jak też z okazji stawiania nowych świątyń, wreszcie że w repertoriowanych tu wizytacjach zdarzają się pewne pomyłki odnośnie wezwań.

Podając w repertorium wezwania kościołów i kaplic, czynię to w najściślejszym oparciu o dokumentację wizytacyjną, bacząc najpilniej, ażeby przy tłumaczeniu imion świętych z łaciny na polski nie przekręcić żadnego z nich. Imion jednoznacznych, nie budzących wątpliwości, jak św. Anna, św. Józef (Oblubieniec NMP), św. Joachim, św. Łazarz, św. Maria Magdalena bliżej nie określałem. Ale wszystkim innym daję ich utarte przydomki, a więc: apostoł, archanioł, biskup, dziewica, eremita, ewangelista, król, królewicz, księżna, męczennik, męczennica, opat, panna, papież, wyznawca — rozumie się w sposób skrócony. Jednocześnie przydomków tych używam w sposób umiarkowany, głównie w celu rozróżnienia pomiędzy świętymi. Wielka liczba wezwań maryjnych posiada w aktach wizytacyjnych przeważnie specyfikację jej świąt, atoli również dość często się zdarzało, że wizytatorzy tylko ogólnie informowali o kościele lub kaplicy, że mianowicie jest pod tytułem Najśw. Maryi Panny czy Matki Boskiej. Podobnie trzy razy wymieniono w aktach, co też przekazałem dosłownie w nin. opracowaniu, że kościół filialny w Świątkowicach na terenie par. Lututów (poz. 15, 18) i kościół szpitalny w Wieruszowie (sygn. 15) jest pod wezw. św. Jana,

nie podając czy chodzi o apostoła czy też o Chrzciciela. Oba wypadków nie badałem w poprzednich i następnych wizytacjach, a tym bardziej w literaturze historycznej, pamiętając o tym, że autor repertorium powinien jedynie informować, nie musząc z drugiej strony prowadzić badań nad adekwatnością znalezionych wiadomości. W końcu wielkimi literami oddaję tylko imiona Boże (Duch Święty), Najśw. Maryi Panny i św. Jana Chrzciciela. Przydomki zaś, w których partycypuje więcej podmiotów ludzkich, jak apostoł, archanioł piszę małymi literami.

Po określeniu rangi i wezwania kościołów parafialnych początkowo zamierzałem scharakteryzować stan aktualny parafii oraz ich duszpasterstwa choćby przez zaznaczenie, że parafią zarządza proboszcz (rozumie się bez podawania nazwisk), komendarz (była to ogólna nazwa dla duszpasterza tymczasowego w omawianym okresie), proboszcz lub komendarz z sąsiedniej parafii, względnie parafia wakuje. Kiedy ta doza informacji wydała mi się za obszerna, usiłowałem ją ograniczyć do stwierdzenia, że parafia jest obsadzona lub nie obsadzona. Jednak i to się nie utrzymało. Nie podając więc niczego w tym miejscu o kościołach przez to samo zaświadczam, iż utrzymują się one w rękach katolickich. Chodzi tu o wiek XVII, albowiem akta wizytacyjne archidiecezji gnieźnieńskiej zachowują się dopiero od r. 1602.

Natomiast pobyt innowierców w kościołach i kaplicach, będących uprzednio własnością katolików, najdokładniej w repertorium melduję — najczęściej, że byli przez tyle a tyle lat lub aktualnie się tam znajdują. Na ile przekazy zezwalają — wymieniam ich odłamy, np. luteranie, kalwini, arianie, bracia czescy; kiedy zaś akta wizytacyjne nie specyfikują ich dokładniej — anonsuję ich przy kościołach przez terminy innowiercy, heretycy. Informacje o niekatolikach dotyczą drugiej połowy XVI i całego XVII stulecia.

W rękę innowierców znajdowały się tylko sporadyczne kościoły, a rzadziej jeszcze kaplice, przy których heretycki kolator — w myśl panującej w XVI stuleciu zasady „cuius regio eius religio” — osadzał predykanta, nie zaś same parafie, zwłaszcza wiejskie, jak to nieścisłe podają niektórzy historycy. W wypadku opanowania jakiegoś kościoła parafialnego przez ministra innowierczego, wsie tejsze parafii albo były przydzielane przez arcybiskupa czy konsystorze do parafii sąsiednich, albo w innej wsi wspomnianej parafii tworzone nowy ośrodek parafialny. Po wtóre kościoły, o których mowa, znajdowały się pod władzą innowierców daleko krócej, niż to np. uwidaczniają obecnie wydawane mapy pewnych województw dawnej Rzeczypospolitej. Kościół podlegający w praktyce ministrowi heretyckiemu przez rok

czy w ciągu kilku lat jest tam zwykle oznaczony jako znajdujący się przez całe 50 lat poza religią katolicką.

Napotkane w aktach wizytacyjnych XVII w. tzw. „ecclesiae desolatae” „clausae”, „expoliatae” i „prophanatae” uważam za pozostające w dalszym ciągu w ręku katolickim. Do stanu dezolacji dochodziła świątynia na skutek nieprezentowania proboszcza przez heretyckiego czy oziębłego kolatora, albo gdy tenże duszpasterza wypędził, dobra beneficyjne zagarnął, kościół zamknął lub obrócił na własne cele. Profanowane kościoły bywał najczęściej pochówkami innowierców, szczególnie pochodzących z rodzin patronów. Mimo opłakanego stanu takich kościołów, jeżeli tylko nie zamieszkiwał przy nich duszpasterz innowierczy, można je uważać, przynajmniej lato sensu, za katolickie. Po kilkanaście takich wypadków zarejestrowałem na początku XVII w. w archidiaconacie gnieźnieńskim (poz. 3) i kaliskim (sygn. 2 i 4) — w tym ostatnim zwłaszcza w dekanatach pleszewskim i stawiszyńskim. Wizytatorzy zwykle uwzględniali nie tylko kościoły opuszczone i sprofanowane, ale także znajdujące się w ręku innowierców — wizytując je przeważnie zao cznie — i zostawiając na ich temat szczuplejszą niż w innych wypadkach dokumentację.

Zasadniczą informację o kościele i jego tytule często kończy w repertorium wiadomość o dokładnej dacie jego wizytacji. Szczegółowa chronologia przeprowadzenia wizytacji kanonicznej bywa zamieszczana w aktach (jak to przekonamy się z następnego punktu wprowadzenia — 2° oraz z drugiej części (B) poszczególnych rozdziałów dzieła) także odnośnie niektórych kościołów filialnych, a w miastach kościołów pomocniczych i prepozytur szpitalnych. Honoruję ją wszędzie w obu wypadkach. Dokładna data wizytacji składa się tu z dnia, miesiąca i roku. Unikając monotonnych powtarzań, oznaczenie miesięczne — w cyfrach rzymskich — kładę tylko przy pierwszym zachodzącym dniu tegoż miesiąca i przy ostatnim (dokumentacja wizytacyjna zaś prawie zawsze wymienia wszystkie trzy człony chronologiczne). Gdyby jednak miało wyniknąć z tego nieporozumienie, zawsze wyliczam także miesiąc, a nawet rok. Proszę przeto czytelnika, aby uważał w tym względzie i w wypadku zainteresowania się jakąś miejscowością parafialną, spojrzeć potem na datację figurującą w miejscowości znajdującej się powyżej i poniżej tamtej.

Sama datacja szczegółowa wizytowania kolejnych parafii jest tu chyba mniej ważna. Podobnie nie jest najważniejsze śledzenie marszruty wizytacyjnej (za wyjątkiem przypadków, w których lustrację przeprowadzał jakiś dostojnik, np. arcybiskup względnie jego zastępca więcej znany historii), albowiem wizytacje odbywały się w opisywanym okresie przeważnie topograficznie i takiż był sposób wciągania ich spra-

wozdań do akt. Ze śledzenia itinerarium wizytacyjnego i samej chronologii szczegółowej kontroli kanonicznej można zauważyć przede wszystkim, czy wizytator traktował swoje funkcje sumiennie, czy też wykonywał swe obowiązki aby zbyć, biorąc nawet po kilka kościołów na jeden dzień.

Datacja dzienna wizytacji gnieźnieńskich — na przestrzeni 1 zeszytu repertorium — podana jest dla wszystkich parafii w 12 księgach (sygn. 3, 9—11, 13—20); jedynie odnośnie całych dekanatów w 4 rękopisach (poz. 2, 4—5, 7); wreszcie ogólnie dla poszczególnych wizytacji (ksiąg) w 4 wypadkach (sygn. 1, 6, 8, 12).

2° FILIE, BENEFICJA PROSTE ORAZ INNE KOŚCIOŁY I KAPLICE NA TERENIE PARAFII

Oprócz kościoła parafialnego w wielu parafiach miejskich i wiejskich istniały jeszcze inne, liczne kościoły i kaplice o pełnym, połowicznym i cząstkowym aspekcie duszpasterstwa.

Na pierwszym miejscu należy tu wyliczyć filie parafialne ze swymi kościołami, rzadziej kaplicami. Pod względem pełnionego duszpasterstwa są one najbardziej zbliżone do kościołów parafialnych i większość z nich to dawne parafie, z biegiem czasu z różnych względów (nieposiadania wystarczającego utrzymania dla proboszcza, z braku duchowieństwa chętnego do duszpasterstwa na zapadłej wsi, albowiem na placówki miejskie zawsze kandydaci byli, z powodu powstawania prepozytur parafialnych — instytucji wyższych rangą od normalnych parafii, które właśnie biskupi uposażali sąsiednimi parafiami, wreszcie z powodu szerzącej się w drugiej połowie XVI stulecia reformacji) kasowane i afiliowane do sąsiednich, bardziej dynamicznych czy zamożniejszych parafii. Ze względu na to włączanie do innych parafii ogół filii był podobny do kościołów inkorporowanych, które jednak nie były wcielane do parafii lecz do instytucji. I gdy filie, na skutek tego przyłączenia, traciły charakter prawny parafii, to nie przestawały go mieć w dalszym ciągu parafie inkorporowane. I tym się znowu różnią jedne od drugich.

Właśnie z punktu widzenia sprawowanego duszpasterstwa, wzmiankowanego powyżej, ogół filii, zarejestrowanych w drugich częściach (B) poszczególnych pozycji repertorium, podzieliłem na trzy grupy: parafie znajdujące się dopiero na drodze do afiliacji, parafie już afiliowane i wszystkie inne, zwane zwyczajnie filiami.

Proces zanikania jakiejś parafii rozpoczynał się przeważnie już wtedy, kiedy władza kościelna zaczęła ją powierzać w chroniczny zarząd sąsiedniemu proboszczowi. Instytucja taka jest nadal parafią, ale jako nie obsadzona na stałe stacza się w kierunku podlegania. W aktach wizytacyjnych opisywana jest zwykle krócej niż ta sąsiednia i z reguły miewa dekrety reformacyjne — ze względu na swego zarządcę — przy pierwszej. Tym

samym znajduje się na drodze afiliacji w stosunku do wymienionej. Ponieważ jednak ciągle jeszcze jest parafią, choć jakby drugorzędną, w opracowaniu moim idzie numerowana po arabsku w serii normalnych parafii.

Daną parafię nazywam *afiliowaną*, kiedy jej zależność od innej została ugruntowana. Nie posiada ona duszpasterza tymczasowego, ale zawiaduje nią proboszcz (do niedawna) sąsiedniej parafii, w skład której już weszła, przez swego wikariusza lub komendarza. Jej kościół, kiedyś parafialny, pełni wprawdzie nadal całkowite lub połowiczne duszpasterstwo, ale już w terytorialnych ramach tej innej parafii. Opisy wizytacyjne, jej dotyczące, są rozplanowane z powyższego względu jak normalnych parafii, a tylko krótsze. Miewa niekiedy osobny dekret reformacyjny, lecz przeważnie posiada go łącznie z parafią macierzystą (*matrix*), ona zaś nazywana jest tylko *filią* lub *afiliowaną* (*filia*, *affiliata*), na co najczęściej wskazuje nagłówek tegoż dekretu.

Trzeci, najniższy stopień okręgów względnie świątyń filialnych, to *wytkłe filie*. Jest to albo dawny kościół parafialny, którego pierwotne prawa parafialne zeszyły do minimum, albo kościół nowo pobudowany, nazywany już przeważnie *kaplicą*. Przy tym to kościele lub kaplicy raczej nie rezyduje wikariusz czy kapelan, a tylko dojeżdża on z macierzystej parafii ze mszą na niedziele i większe święta. W opisach wizytacyjnych takie filie należą całkowicie do parafii macierzystych na podobieństwo innych ich wsi, posiadających tylko kaplice. Wyjątkowo w tych wypadkach w nagłówku dekretu powizytacyjnego zaznacza się, że jest to dokument dla kościoła parafialnego i jego filii.

Trzeba tu jeszcze dodać, że nie tylko parafianie i niektórzy proboszczowie (*stronniczo*), lecz także nieraz pewni wizytatorzy (błędnie) nazywali nowe kościołki czy kaplice, wznoszone w różnych parafiach, *filiami*, podczas gdy nie miały one żadnej styczności z parafiami skasowanymi i zainteresowane strony z reguły nie potrafiły swych roszczeń udowodnić.

Jeżeli parafie znajdujące się dopiero na drodze do afiliacji idą w repertorium w rzędzie parafii normalnych, samoistnych, numerowanych cyframi arabskimi, to już *afiliowane*, a tym bardziej *zwykłe filie*, ułożone są w tejsze pracy (jak inne kościoły nieparafialne i kaplice) w danych parafiach, znaczone małymi literami alfabetu łacińskiego.

*

Najbardziej zbliżonymi instytucjami do filii pod względem pełnienia duszpasterstwa były tzw. *prebendy* czyli *beneficja proste* (*simplicia*), istniejące w niektórych parafiach miejskich (częściej) i wiejskich (rzadziej) z własnymi kościołami czy kaplicami. Beneficjaci owych pre-

bend, będąc zasadniczo niezależnymi od proboszczów miejsca, często górowali nad nimi przede wszystkim tytułem prepozyta, który nosili, a nieraz także uposażeniem; tym bardziej zaś prebendy górowały nad przeciętnymi filiami. W aktach wizytacyjnych prebendy posiadają przeważnie oddzielne sprawozdania i dekrety reformacyjne. Podobni prebendarze istnieli przy kaplicach w archikatedrze i niektórych kolegiatach. Nie uwzględnia ich jednak nin. repertorium, nie honorujące kaplic wewnętrznych i przykościelnych.

*

W miastach archidiecezji gnieźnieńskiej, zwłaszcza większych, była różna liczba kościołów pomocniczych (nazwa ta jest jednak późniejsza, występująca raczej na przestrzeni XIX i XX w.), pełniących duszpasterstwo częściowe. Były to albo dawniejsze kościoły parafialne, z biegiem czasu zastąpione większymi i bogatszymi, albo inne dość licznie powstające w późniejszych stuleciach. W aktach wizytacyjnych gnieźnieńskich kilka razy nazwano je błędnie filiami, choć takimi w dosłownym znaczeniu nie były, jako że przez filie chcemy tu rozumieć kościoły znajdujące się w terenie, które ze względu na swe znaczne oddalenie od (macierzystego) kościoła parafialnego, wypełniają połowiczne duszpasterstwo wobec okolicznych wsi. Bogactwo kościołów pomocniczych w miastach w stosunku do częstego ubóstwa parafialnych i filialnych po wsiach nie odgrywa żadnej roli przy rejestrowaniu ich w repertorium.

*

Do opisywanej grupy kościołów pozaparafialnych należą również licznie rozsiane po miastach i miasteczkach archidiecezji kościoły i kaplice szpitalne. Posiadanie przez szpital (większy przytułek) własnego kościoła czy kaplicy upoważniało arcybiskupa do erygowania przy nim innej kategorii beneficjum prostego, tzw. prepozytury szpitalnej. Instytucje te, zbliżone do prebend, prowadziły dość szeroki wachlarz duszpasterstwa (właściwie wszystko poza chrztami, ślubami i praktykami bractwymi), zwłaszcza odnośnie swoich podopiecznych — chorych i ubogich, miały też zwykle własne cmentarze.

Szpitali niższej rangi czyli bez własnego kościoła lub kaplicy, przywiązanych do kościołów parafialnych i poddanych proboszczom w mym opracowaniu nie honoruję. Również nie repertoriuję szkół parafialnych, albowiem nie mogę ich przyczepić do żadnej własnej świątyni, której nie miały, a z drugiej strony wszystko, co posiadał kiedyś Kościół i co w następstwie tego zapisuje nin. repertorium, obracało się właśnie wokół kościołów i kaplic. W każdym razie podkreślam, że akta wizytacyjne gnieźnieńskie zawierają wiele materiału na temat szpi-

talnictwa i szkolnictwa kościelnego, który może w przyszłości, chociaż częściowo (w ekscerptach), uda się ogłosić drukiem.

*

Ostatnią i zarazem najniższą kategorią świątyń nieparafialnych były i są kaplice, występujące w aktach wizytacyjnych z łacińskimi odpowiednikami: ecclesia seu capella, capella, oratorium, oraculum, które kładę w nawiasach okrągłych przy rejestrowaniu każdej kaplicy. Na samym początku pragnę zaznaczyć, że w swym repertorium nie uwzględniłem kaplic wewnątrzkościelnych i przykościelnych, jako obiektów niesamoistnych, które nikną dla oka i występują w masowej liczbie w archikatedrze, kolegiatach i większych kościołach archidiecezji gnieźnieńskiej, w praktyce prawie niemożliwe do wyłowienia z opisów wizytacyjnych. Honoruję natomiast tylko kaplice samoistne, stojące poza kościołami w miastach i wsiach, przy urządach kościelnych i świeckich, po dworach szlacheckich, polach i ustroniach, jako że rejestruję rzeczy zewnętrzne i ilościowe, a nie wewnętrzne i jakościowe. Ponieważ mój informator nie jest monografią historyczną, ale jedynie zapisuje i objaśnia najważniejszą treść dokumentacji wizytacyjnej, zupełnie mu nie przeszkadza, iż właśnie te pomijane przykościelne kaplice były i wystawniejsze, i więcej zaangażowane w duszpasterstwie od wielu, wielu ubożuchnych wiejskich i polnych kaplic, często zaniedbanych, istniejących bez wiadomego fundatora, bez uposażenia i specjalnego celu.

Muszę tu wyznać, że kwerenda za kaplicami w aktach wizytacyjnych należy do najtrudniejszych, chociaż jednocześnie do najowocniejszych. Musiałem więc przeglądać sprawozdania i dekrety powizytacyjne często wiersz po wierszu, szukając wszelkiego rodzaju kaplic, zwłaszcza dworskich, polnych i leśnych (eremów), albowiem z nagłówków tekstowych czy sporadycznych spisów rzeczy, znajdujących się w księgach, trudno byłoby wyłowić taką ich ilość, jaką dostarcza nin. repertorium. Najstarszą kaplicę dworską (wtenczas nazywaną prywatną — obecnie byłaby ona półpubliczną) napotkałem w r. 1636 w Mikołajewicach na terenie parafii Warta (poz. 5 s. 220). Kaplice-pustelnie występują niezbyt licznie od połowy XVIII w. Kiedy już jestem przy eremach chcę powiedzieć, że nie była kaplicą-pustelnią, ale kościołem parafialnym świątynia we wsi Osiny w dek. szadkowskim, nazywanej w ciągu XVII i XVIII stulecia, od otaczających ją rozległych lasów, Eremem i Puszcza.

*

Klasztory męskie wszelkiej rangi, a więc opactwa, prepozytury zakonne i zwykle konwenty, znajdujące się przeważnie po miastach, jako takie były wyjęte (w opisywanym okresie dziejów) spod wizytacji

diecezjalnej. Być może, iż niektóre z nich były wizytowane (na mocy specjalnych upoważnień papieskich, do których zaliczamy pochodzące także z nuncjatury warszawskiej) przez arcybiskupów gnieźnieńskich, których jednak dokumentacja wizytacyjna, jak zwłaszcza akta działalności zasadniczo nie istnieją. Wizytatorzy diecezjalni zatem lustrowali tylko te klasztory męskie, których kościoły były jednocześnie parafialnymi. Wtedy jednak wizytowano je tylko w aspekcie sprawowanego duszpasterstwa parafialnego. Jest jakimś paradoksem, że spod kontroli biskupiej wymknęło się duszpasterstwo ogółu klasztorów męskich, które przecież po miastach — abstrahując już od nieudzielania w zasadzie chrztów, ślubów i pogrzebów — było i jest daleko intensywniejsze i owocniejsze aniżeli wypełniane na niejednej parafii wiejskiej. Opactwa, a zwłaszcza klasztory żeńskie, czasem podlegające władzy arcybiskupów, były w archidiecezji sporadycznie wizytowane, o czym świadczą choćby zachowane sprawozdania.

W związku z tym, co powiedziałem odnośnie klasztorów, zarówno męskich jak i żeńskich, repertorium uwzględnia tylko te spośród nich, które są reprezentowane w aktach wizytacyjnych. Nie wyłapuję przeto z dokumentacji wizytacyjnej całkowitej sieci klasztornej, jak to początkowo zamyslałem, albowiem nie mógłbym tego dokonać nie tylko już z tytułików tekstowych, ale nawet z drobiazgowego przeglądania całej treści akt. Po prostu dlatego, że tylko w znikomym procencie klasztory są tam wymieniane. Co innego było z wyszukiwaniem wszystkich kościołów nieparafialnych i kaplic, w większym lub mniejszym stopniu podporządkowanym parafiom, a przeto podlegającym wizytacjom administracji archidiecezjalnej i uwzględnianym przez akta.

Rejestrując tak dokładnie nieparafialne kościoły i kaplice katolickie, planowałem równoczesne zasygnalizowanie także świątyń i domów modlitwy innych wyznań chrześcijańskich (protestanckich, bo prawosławnych na terytorium archidiecezji gnieźnieńskiej nie było) oraz synagog żydowskich. Wnet jednak musiałem również z tego zamiaru zrezygnować, albowiem wszystkie wspomniane, jako niepodlegające wizytacjom kanonicznym, bardzo rzadko i do tego nierównomiernie w dokumentacji zachodziły — rozumie się, że nie w nagłówkach tekstowych, lecz ukryte w samej treści ksiąg. Na świątynie chrześcijańskie można było natknąć się zarówno w miastach jak i wsiach, na żydowskie domy modlitwy raczej tylko w miastach i miasteczkach. Synagogi są przez akta wizytacyjne nieco częściej przytaczane aniżeli kościoły i kaplice protestanckie, głównie z okazji zapisów funduszków kościelnych, lokowanych na nich przez różne osoby. Zainteresowanych jednymi i drugimi domami modlitwy mogę poinform-

mować, iż częściej aniżeli dokumentacja wizytacyjna wspominają o nich akta arcybiskupów gnieźnieńskich (przeważnie spalone) i licznych konsystorzach z obszaru tegoż arcybiskupstwa (najczęściej z okazji budowania nowych świątyń innowierczych).

Powtarzam, że wszystkie kościoły nieparafialne — kaplice w mniejszym stopniu, łącznie z zakonnymi, sprawowały w jakimś, różnym wymiarze duszpasterstwo — także chrzcili (filie, prebendy) i odbywały pogrzeby (wspomniane oraz kościoły klasztorne i szpitalne), a tylko z reguły ślubów nie błogosławiły.

Owe kościoły nieparafialne, kaplice i klasztory, jako występujące na terenie poszczególnych parafii, numerowanych w dekanatach cyframi arabskimi, ułożone są w drugich częściach (B) kolejnych pozycji repertorium pod danymi parafiami, oznaczone małymi literami alfabetu łacińskiego, poczynając w każdym przypadku od a. Kiedy zaś np. w jakimś konwencie czy szpitalu istnieje dalsza podrzędniejsza kaplica samostna, wówczas podział literowy rozkłada się kolejno na primo, secundo (1°, 2°).

Przy repertoriowaniu kościołów, klasztorów, kaplic i szpitali określałam dokładnie, znalezioną w aktach wizytacyjnych, topografię ich położenia w miastach i wsiach, podając, że znajdują się: w mieście, za miastem, w obrębie murów miasta, poza jego murami, przy rynku, obok zamku, we wsi, poza wsią, na wzgórzu, przy drodze do jakiegoś miasta lub wsi, w polu, przy lesie itd.

Wykazanie przeze mnie po raz pierwszy na ogromnym obszarze archidiecezji gnieźnieńskiej pełnej, jak miemam, sieci parafii oraz wszelkiego rodzaju kościołów i kaplic, tudzież dokładne określenie ich topograficzne w terenie, wyłuskane mozolnie z tekstu akt wizytacyjnych, będzie z kolei — jak mam nadzieję — bardzo przydatne do badań nad organizacją kościelną tegoż terytorium, zwłaszcza do opracowywania atlasów i map.

Podawana przeze mnie zawartość treściowa tak odnośnie parafii, jak też kościołów i kaplic oraz innej, drobnej informacji, którą szczegółowo objaśniam w następnym punkcie (3°) wprowadzenia, za nielicznymi wyjątkami, ułożona została w repertorium topograficznie — według występowania danych historycznych, mieszczących się w sprawozdaniach wizytacyjnych i dekretach reformacyjnych, a nie np. ważnością instytucji lub sygnalizowanej treści. Wszystko to czyniłem w jedynym celu, ażeby podawana tu informacja była jasna i łatwa do odszukania.

3° INFORMACJE SZCZEGÓŁOWE

Akta wizytacyjne gnieźnieńskie zawierają w sobie tak wielką liczbę

danych szczegółowych, godnych zasygnalizowania w repertorium, iż nie łatwo było zadecydować, którym z nich przyznać pierwszeństwo.

Za najważniejszą grupę przekazów, nadających się do tej informacji, uznałem wpisy dawniejszych dokumentów do akt wizytacyjnych. Spotkawszy je w znacznej ilości w 2 i 4 pozycji nin. zeszytu repertorium (wizytacje archidiakonu kaliskiego) sądziłem, że ich będzie większa liczba również w następnych księgach. Jednak tak nie jest. I już obecnie trzeba się podzielić z czytelnikiem tym powściągliwym stwierdzeniem, iż w stosunku do zniszczonych akt arcybiskupów, konsystorzów, a nawet kapituł z terenu archidiecezji jest ich mało. Na szczęście są one wysokiej jakości, bo dotyczące fundacji i erekcji parafii oraz odpustowe. Uwzględniam je w tym opracowaniu za pomocą regestów.

Drugą serią, godną informacji w repertorium, okazały się wykazy ksiązek ważniejszych bibliotek kościelnych — na pierwszym miejscu kapituły kaliskiej (sygn. 2 i 4) a także kilku parafialnych. O bibliotekach w pewnych ważniejszych ośrodkach (Sieradz, Widawa) w aktach wizytacyjnych tylko zaznaczono — że są duże, atoli spisów ksiązek nie zamieszczono. Oprócz wykazów ksiązek sygnalizuję w swym informatorze dłuższe spisy archiwaliów i wotów przy cudownych obrazach, ale samych obrazów nie rejestruję — także z tego powodu, iż nie zawsze są w dokumentacji ujawniane lub też głęboko schowane w treści.

Następnymi, jeszcze bardziej szczegółowymi seriami wiadomości, podawanymi w repertorium, to sygnalizowanie dat budowy oraz konsekracji kościołów i kaplic, erekcji parafii itp., tudzież wyłapanie na przestrzeni 20 rozpracowanych rękopisów prawie wszystkich nazwisk dziekanów foralnych. Odnajdywanie dat nie dało pełnego rezultatu, gdyż nie zdobyto ich dla ogółu miejscowości, ale dla pewnej tylko części, dla której przeważnie powtarzają się w księgach.

Spośród doniesień sporadycznych zameldowałem kilka razy przekazy źródłowe o grasującej zarazie podczas wojny północnej na terenie archidiakonu uniejowskiego (poz. 9) oraz łupiestwach, dokonanych w niektórych kościołach archidiakonu kaliskiego przez tzw. kałmuków z armii cara Piotra W. w tymże okresie (sygn. 11). Unikalnym dotychczas odkryciem jest zauważenie pierwszej chronologicznie pieczęci wizytatorskiej, w tym wypadku prał. Chełmickiego, lustrującego archidiakoniat uniejowski w latach 1728—1729 (poz. 13 k. 247v).

Wyławianie wspomnianych szczegółów, ukrytych w treści ksiąg, naderzężyło nieco więźność i jasność schematu repertorium oraz zabrało wiele czasu. Uważam jednak, iż te drobiazgi niejednemu się przydadzą.

Pod koniec tego rozdziału oświadczam, że każdą księgę wizytacyjną wertowałem, a nawet studiowałem oddzielnie; nie zważając co w danej materii było w rękopisie poprzednim i co będzie w następnym odnośnie tego samego terytorium, czy instytucji, ażeby nie sugerować się nimi. Zdawałem sobie bowiem bez przerwy sprawę, że nie przygotowuję pracy konstrukcyjnej, lecz podaję do rąk odbiorcy pomoc archiwalną, która na pierwszym planie musi informować, a dopiero na drugim baczyć, aby rejestrowane wiadomości były w każdym calu historycznie prawdziwe. Stąd też z reguły, mimo wielkiej chęci, nie meldowałem w księdze następnej, kiedy w niej nie znajdowałem czegoś (np. kościoła, kaplicy), co było w danej parafii w aktach bezpośrednio poprzedzających, zostawiając tę czynność do następnych opracowań ściśle historycznych. Skoro zaś przejrzałem całość księgi wizytacyjnej, dopiero wówczas przystępowałem do wybierania z niej rzeczy, predestynowanych do zawartości repertorium.

Wszystkie informacje, zawarte we właściwej treści nin. repertorium, tj. w drugich częściach (B) poszczególnych pozycji wizytacji, pochodzą wyłącznie z akt wizytacyjnych archidiecezji gnieźnieńskiej — bo tylko je tutaj rejestruję — a nie także z innych źródeł rękopiśmiennych czy drukowanych.

Kończąc omówienie zawartości treściowej (zasadniczego schematu oraz informacji szczegółowych) jednej pozycji repertorium, pozwolę sobie zaryzykować odpowiedź na pytanie, od jakich elementów przyczynowych zależał bogaty względnie ubogi materiał, znajdujący się w aktach wizytacyjnych? Zależało to po pierwsze od bogactwa lub ubóstwa (pod każdym względem) parafii, kościoła, kaplicy (przyczyna przedmiotowa); po wtóre od poprawności i obszerności przygotowanej instrukcji wizytacyjnej (przyczyna formalna); po trzecie od materiałów, dostarczanych przez proboszczów oraz innych beneficjatorów katedry, kolegiat, parafii (przygotowywanie materiałów wizytatorom przez beneficjatorów weszło na dobre w życie w XVIII w., a na przełomie XVIII i XIX stulecia dostarczany materiał bywał najczęściej przyjmowany i tylko poświadczany przez lustratorów, rzadko już od siebie opracowujących sprawozdania wizytacyjne — przyczyna przedmiotowa); wreszcie po czwarte od sumiennosci wizytatora, a zwłaszcza jego notariusza (jeżeli chodzi o wizytacje generalne), czy np. nad jedną parafią siedzieli dłużej, czy też zbywali kontrolę biorąc na dzień od dwóch do czterech parafii (przyczyna sprawcza).

b. JĘZYK REDAKCJI REPERTORIUM

Jak wspomniano powyżej (rozdz. V, A, el. 4) i jak przekonamy się niżej przy opisie pierwszych 20 ksiąg wizytacyjnych, językiem ich jest

łacina z różnym co do ilości w poszczególnych sygnaturach dodatkiem polskiego.

Przystępując do opracowania repertorium, od razu godziłem się na to, że językiem redakcyjnym nie tylko wstępu (wprowadzenia), ale także samego właściwego informatora, składającego się z opisów i zawartości akt wizytacyjnych, powinien być język polski. Wprawdzie łacina, jako język rejestrowanych akt, pomimo aktualnego wychodzenia jej z obiegu naukowego nawet wśród teologów, byłaby bliższa całemu opracowywanemu i podawanemu materiałowi wizytacyjnemu oraz bardziej strawna dla odbiorcy zagranicznego. Atoli decydującym okazuje się tu fakt, że repertorium jest przeznaczone głównie dla odbiorców polskich, zwłaszcza dla obywateli zamieszkałych względnie interesujących się obszarem dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej. I z tego przede wszystkim powodu mowa ojczysta jest językiem opracowania nin. dzieła.

c. PRZYPISY W REPERTORIUM

W nin. punkcie zajmuję się nie przypisami do wstępu (wprowadzenia), które znalazły się w nim w liczbie 14, ale objaśnieniami do właściwej części repertorium. Pierwszy zeszyt dzieła liczy 47 tych przypisów. Nie są one w repertorium elementami istotnymi, jak to ma się rzecz z opisami (A) i zawartością treściową (B) akt wizytacyjnych, ale wyłącznie dodatkowymi. Prawie wszystkie z nich odnoszą się do opisów ksiąg wizytacyjnych (A), w których objaśniają w sposób bardzo zwięzły nazwiska, występujące w tytułach akt. A zatem są to przeważnie biogramy. Dotyczą one arcybiskupów gnieźnieńskich, za których odbywały się wizytacje, wizytatorów oraz notariuszy czyli sekretarzy owych lustracji. Ułożono je na podstawie najważniejszej historycznej literatury drukowanej i repertoriowanych akt wizytacyjnych, nie usiłując szukać danych w archiwaliach obcych, a to głównie celem oszczędzenia drogiego czasu, tym bardziej, że — jak już wspomniano — biogramy te posiadają charakter wyłącznie pomocniczy i informacyjny.

Literatura historyczna, na której opierają się owe biogramy, następuje bezpośrednio po nich (bez akapitów) w porządku chronologicznego jej ukazywania się. Po najnowszej pozycji drukowanej cytuję ewentualnie akta wizytacyjne gnieźnieńskie. Poszczególne pozycje bibliograficzne oddzielam od siebie kropkami i myślnikami. Całość bibliografii odnoszącą się do kolejnych biogramów jest ujmowana w nawiasy okrągłe.

Skróty najważniejszej literatury drukowanej znajdują się na drugim miejscu w słowniku skrótów (rozd. VIII). Cytaty przekazów rękopiśmiennych są utworzone ze skrótów archiwów aktualnie przechowujących dokumentację wizytacyjną gnieźnieńską oraz z aktualnych sygnatur repertoriowanych ksiąg.

VI. NAJWAŻNIEJSZE ELEMENTY FORMALNE I TREŚCIOWE ZAWARTE W KSIĘGACH WIZYTACYJNYCH

W nin. rozdziale wprowadzenia przedstawiam (dla potrzeb własnych oraz innych badaczy) w skróconym schemacie rzeczy najbardziej godne uwagi, znajdujące się w 20 pozycjach wizytacyjnych tego zeszytu. Dotyczą one głównie trzech dziedzin: charakteru wizytacji oraz ich akt, strony formalnej przeprowadzania wizytacji, wreszcie nadzwyczajnych elementów treściowych, jakie znajdują się w księgach poza zwykłym materiałem wizytacyjnym. Ze względu na różne gatunki wizytacji, niejednakową objętość akt i pewną różnorodność w dostarczonym przez nich materiale w jednych pozycjach spostrzeżeń tych będzie więcej, a w drugich mniej.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 1

Część akt wizytacji archidiakonatu kaliskiego z r. 1602.—Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera tylko sprawozdania wizyt., brudnopis akt.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 2

Akta wizytacji archidiakonatu kaliskiego z lat 1603—1607.—Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje jedynie sprawozdania wizyt., czystopis akt. Przynosi ze sobą 3 dokumenty związane ze sposobem przeprowadzania wizytacji: list okólny archidiakona do duchowieństwa, epilog wizytacyjny, dedykację akt arcybiskupowi. Oprócz treści zwykłej posiada wpisy dawniejszych dokumentów oraz katalog książek biblioteki kapituły kaliskiej.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 3

Akta wizytacji archidiakonatu gnieźnieńskiego z lat 1608—1609.—Wizytacja generalna, obejmująca również katedrę, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera sprawozdania wizyt. — podzielone na 3 części i dekrety ref., drugi egzemplarz czystopisu akt. Przynosi 3 dokumenty dotyczące formy odbywania wizytacji: instrukcję wizytacyjną, okólnik archidiakona do duchowieństwa oraz list dedykacyjny teoż dla arcybiskupa. Posiada współcz. indeks zwizytowanych kościołów i kaplic.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 4

Akta wizytacji archidiakonatu kaliskiego z lat 1610—1611.—Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje same sprawozdania wizyt., czystopis akt. Przynosi nam 3 dokumenty związane ze sposobem przeprowadzania wizytacji: okólnik archidiakona do duchowieństwa, epilog wizyt., dedykację akt arcybiskupowi. Wśród treści nadzwyczajnej posiada: wpisy dawniejszych dokumentów,

katalogi księgozbiorów kapituły kaliskiej i kościoła par. w Stawiszynie oraz wykaz zwizytowanych kościołów z końca XIX w.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 5

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z lat 1635—1636.— Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna — w dwu częściach wydzielonych, księga zawiera tylko sprawozdania wizyt., czystopis akt. Posiada współcz. indeks zwizytowanych kościołów i kaplic.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 6

Akta wizytacji kościoła zak. i par. św. Mikołaja w Kaliszu z r. 1639.— Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna, poszyt obejmuje jedynie sprawozdanie wizyt., odpis z XVIII w.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 7

Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z lat 1668—1669.— Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje same sprawozdania wizyt., czystopis akt.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 8

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z roku 1683.— Wizytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera tylko sprawozdania wizyt., czystopis akt.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 9

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z lat 1711—1712.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje sprawozdania wizyt. i dekrety ref. w dwóch częściach, czystopis akt. Przynosi ze sobą 2 dokumenty dotyczące formy odbywania wizytacji: zapowiedź lustracji przez arcybiskupa i list okólny wizytatora do duchowieństwa. Posiada współcz. indeks zwizytowanych kościołów i kaplic.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 10

Akta wizytacji archidiakonatu kaliskiego z lat 1712—1713.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera jedynie sprawozdania wizyt. i to niespełna połowy parafii archidiakonatu, brudnopis akt.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 11

Akta wizytacji archidiakonatu kaliskiego z r. 1719.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje sprawozdania wizyt. i dekrety ref., pierwszy egzemplarz czystopisu akt. Przynosi 1 dokument związany ze sposobem przeprowadzania wizytacji, mianowicie dedykowanie akt arcybiskupowi. Posiada tabelę duszpasterzy i duszpasterstwa w archidiakonacie oraz współcz. wykaz zlustrowanych kościołów i kaplic.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 12

Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z r. 1720.— Wi-

zytacja archidiakońska, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera same sprawozdania wizyt., czystopis akt. Posiada indeks zwizytowanych kościołów i kaplic z r. 1874 i z ok. 1955.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 13

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z lat 1728—1729.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje sprawozdania wizyt. i dekrety ref., czystopis akt. Przynosi nam 3 dokumenty dotyczące formy odbywania wizytacji: delegacja dla lustratora, okólnik wizytatora do duchowieństwa i dedykację dla arcybiskupa. Wśród treści nadzwyczajnej posiada odcisk pieczęci wizytatorskiej prał. Chełmickiego oraz indeks współcz. zwizytowanych parafii.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 14

Akta wizytacji archidiakonatu kaliskiego z lat 1728—1730.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera sprawozdania wizyt. i dekrety ref., czystopis akt. Przynosi 1 dokument związany ze sposobem przeprowadzania wizytacji — dedykację akt dla arcybiskupa. Posiada współcz. spis zwizytowanych kościołów i kaplic.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 15

Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z r. 1730.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje sprawozdania wizyt. i dekrety ref., pierwszy egzemplarz czystopisu akt. Przynosi ze sobą 1 dokument dotyczący formy odbywania wizytacji, mianowicie dedykację akt dla arcybiskupa. Posiada współcz. indeks zlustrowanych kościołów.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 16

Akta wizytacji dekanatu rudzkiego z r. 1739.— Wizytacja dziekańska specjalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera sprawozdania wizyt. i dekrety ref., czystopis akt.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 17

Akta wizytacji południowej części archidiakonatu uniejowskiego (dek. brzeźnicki i radomszczański) oraz terytorium wieluńskiego z lat 1744—1747.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje sprawozdania wizyt. i dekrety ref., czystopis akt. Przynosi aż 5 dokumentów związanych ze sposobem przeprowadzania wizytacji: 2 nominacje wizytatorskie, 2 listy okólne wizytatora do duchowieństwa oraz dedykację dla arcybiskupa. Zawiera m.in. katalogi książek bibliotek par. w Brzeźnicy i Radomsku oraz współcz. wykaz zwizytowanych kościołów i kaplic.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 18

Akta wizytacji terytorium wieluńskiego z lat 1752—1753.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera

sprawozdania wizyt. i dekrety ref., czystopis akt. Posiada spis zwizytowanych miejscowości z przełomu XIX i XX w.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 19

Akta wizytacji archidiakonatu kaliskiego z lat 1752—1755.— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga obejmuje sprawozdania wizyt. i dekrety ref., drugi egzemplarz czystopisu akt. Przynosi nam 2 dokumenty dotyczące formy odbywania wizytacji: delegację dla wizytatora oraz pismo okólne tegoż do duchowieństwa. Sygnatura obejmuje 3 dekanaty: kaliski, krotoszyński i pleszewski.

[Sygn. akt.] AAG. Wiz. 20

Akta wizytacji archidiakonatu kaliskiego z lat 1752—1755 cd. (dekanaty stawiszynski i stawski).— Wizytacja generalna, zewnętrzna i wewnętrzna, księga zawiera sprawozdania wizyt. i dekrety ref., drugi egzemplarz czystopisu cd. Do treści nadzwyczajnej zaliczam: tabelę proboszczów archidiakonatu i pełnionego przez nich duszpasterstwa, spisy ksiąg bibliotek kościelnych w Borkowie i Zborowie, współcz. indeks zwizytowanych kościołów i kaplic.

VII. KONKORDANCJA SYGNATUR WIZYTACYJNYCH ZESZYTU 1

Pragnę tu przypomnieć, że opracowywane w 1 części repertorium akta wizytacyjne zostały w większości przekazane z Gniezna do Kalisza w latach 1821—1822, skąd po r. 1885 przewieziono je do Włocławka. Niektóre z nich przywędrowały do Kalisza z Wielunia w r. 1827, by następnie po 1885 również dostać się do Włocławka.

Sygn. aktualna	Sygn. Chodyńskiego	Sygn. Kons. Kal.	Drogi prowadzące akta do Włocławka
AAG.Wiz. 1	—	—	przywiezione z Kalisza w r. 1949
AAG.Wiz. 2	147	№ 19	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz. 3	—	—	pozyskane z Gniezna w r. 1973
AAG.Wiz. 4	148	№ 20?	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAGiWiz. 5	150	№ 1?	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz. 6	—	—	przywiezione z Kalisza w r. 1949
AAG.Wiz. 7	151	—	z Wielunia? do Włocławka w końcu XIX w.
AAG.Wiz. 8	152	—	z Uniejowa? do Włocławka w końcu XIX w.
AAG.Wiz. 9	154	№ 2	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.10	153	—	z Gniez.? do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.11	—	№ 16	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.12	155	—	przywiezione z Dłutowa w r. 1874

AAG.Wiz.13	179	№ 12	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.14	156	№ 18	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.15	157	№ 3	z Gniez.? do Wiel., nast. do Kal. i Włoc.
AAG.Wiz.16	167	—	z Gniez.? do Kal.?, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.17	180	№ 23	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.18	158	№ 4	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.19	159cz.	№ 4cz. zam. 17cz.	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka
AAG.Wiz.20	159cz.	№ 4cz. zam. 17cz.	z Gniezna do Kalisza, nast. do Włocławka

VIII. SŁOWNIK SKRÓTÓW

1. SKRÓTY WYRAZÓW I NAZW ZŁOŻONYCH

Skróty poniższe zostały przez autora zastosowane zarówno w treści samego repertorium, jak też we wprowadzeniu do niego. Skróty oryginalne rękopisów, występujące w tytułach akt wizytacyjnych, oraz sygnatury Konsystorza Gen. Kaliskiego (№) nie są objęte tym wykazem. Z danego skrótu nie korzystam, gdyby na skutek jego zastosowania zrozumienie wyrazu, czy nawet całego zdania miało być utrudnione.

AAG. Wiz. — Archiwum Arcybiskupów Gnieźnieńskich (zespół). Akta wizytacyjne (seria zespołu)
 a-bp — arcybiskup
 a-diak. — archidiakon, archidiakonat
 a-diec. — archidiecezja, archidiecezjalny
 ADW — Archiwum Diecezjalne we Włocławku
 akt. — aktualny
 alfab. — alfabetyczny
 ap. — apostołski, apostoł, apostołowie
 arch. — archanioł, archiwum
 art. — artykuł
 b. — biskup, były
 bak. — bakowski
 bb. — biskupi
 cdn. — ciąg dalszy nastąpi
 Chrz. — Chrzyciel
 cm — centymetr
 cyt. — cytowany
 cz. — część
 czas. — czasopismo
 d. — dawny
 daw. — dawniejszy, dawny

dedyk. — dedykowany
 dek. — dekanat
 dekr. — dekret
 diec. — diecezja, diecezjalny
 dok. — dokument
 dot. — dotyczący
 dr — doktor
 druk. — drukowany
 dz. — dziewica
 dziek. — dziekan
 el. — element
 er. — eremita
 eryg. — erygowany
 ew. — ewangelista
 f. — fasciculus
 for. — foralny
 fund. — fundowany
 gen. — generalny
 Gniez. — Gniezno
 gniezn. — gnieźnieński
 h. — herb
 inw. — inwentarz
 itd. — i tak dalej
 itp. — i tym podobny
 jęz. — język

- jw. — jak wyżej
 k. — karta, koło
 Kal. — Kalisz
 kal. — kaliski
 kam. — kamieniecki
 kan. — kanonik
 kap. — kapitulny, kapituła
 kat. — katedra, katedralny
 kij. — kijowski
 klaszt. — klasztorny
 kol. — kolegiacki, kolegiata
 komend. — komendariusz
 kons. — konsystorz
 konsekr. — konsekrowany
 kośc. — kościelny, kościół
 Kr. — Kraków
 kr. — król, królewicz
 krańc. — krańcowy
 ks. — ksiądz, księżna
 l. — lata
 lat. — laterański
 łac. — łaciński
 m. — męczennica, męczennik
 M.B. — Matka Boska
 metrop. — metropolita, metropoli-
 talny
 mgr — magister
 m.in. — między innymi
 mm. — męczennice, męczennicy
 nad. — nadany
 nadb. — nadbitka
 najśw. — najświętszy
 nast. — następnie
 niep. — niepokalany
 nin. — niniejszy
 NMP — Najświętsza Maryja Panna
 not. — notariusz
 np. — na przykład
 ochr. — ochronny
 ok. — około
 op. — opat
 oryg. — oryginalny
 p. — papież, punkt
 par. — parafia, parafialny
 płoc. — płocki
 pm. — panna męczennica, panny i
 męczennice
 pol. — język polski
 policzb. — policzbowany
 poł. — połowa
 por. — porównaj
 poświę. — poświęcony
 poz. — pozycja
 pozn. — poznański
 prał. — prałat
 prawdop. — prawdopodobnie
 prep. — prepozyt, prepozytura
 prym. — prymas
 przem. — przemyski
 przyp. — przypuszczalnie
 pt. — pod tytułem
 pw. — pod wezwaniem
 r. — rok
 ref. — reformacyjny
 reg. — regularny
 rozdz. — rozdział
 rps — rękopis
 s — sic
 s. — strona
 ser. — seria
 skróc. — skrócony
 spraw. — sprawozdanie
 str. — strony
 sufr. — sufragan
 sygn. — sygnatura
 św. — święta, święty
 t. — tom
 tamt. — tamtejszy
 teryt. — terytorium
 tj. — to jest
 topogr. — topograficzny
 tr. — tegoż roku
 tut. — tutejszy
 tyt. — tytuł
 tzw. — tak zwany
 Uniej. — Uniejów
 uniej. — uniejowski
 v. — verte
 w. — wiek, wielki, wyznawca
 wezw. — wezwanie
 Wiel. — Wieluń
 wiel. — wieluński
 wizyt. — wizytacyjny, wizytowany
 Włoc. — Włocławek
 włoc. — włocławski
 wspom. — wspomniany
 współcz. — współczesny
 wyd. — wydał

wystaw. — wystawiony	zbud. — zbudowany
z. — zeszyt	zewn. — zewnętrzny
zak. — zakon, zakonny	zm. — zmarł, zmarły
zam. — zamiast	zmien. — zmieniony

2. SKRÓTY DZIEŁ I WYDAWNICTW CYTOWANYCH W PRZYPISACH WŁAŚCIWEGO REPERTORIUM¹⁴

- Korytkowski A — Ks. Jan Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy, od roku 1000 aż do roku 1821 [...]. Oprac... T. 1—5. Poznań 1888—1892.
- Korytkowski P — Ks. Jan Korytkowski: Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych [...]. Oprac... T. 1—4. Gniezno 1883.
- Łętowski — Bp Ludwik Łętowski: Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich [...]. Przez... T. 1—4. Kraków 1852—1853.
- PSB — Polski słownik biograficzny, T. 1—... Kraków 1935—.
- Szostkiewicz — Ks. Zbigniew Szostkiewicz: Katalog biskupów obrz. łac. przedrozbiorowej Polski. Rzym 1954 (Odb. z *Sacrum Poloniae Millennium*. T. 1 s. 391—608).
- Wieteska — Ks. Józef Wieteska: Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970 r. Warszawa 1971.
- Wiśniewski — Ks. Jan Wiśniewski: Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186—1926 r. Radom 1926.

IX. SPISY TREŚCI I OBJAŚNIENIA TYPOGRAFICZNE

Każdy zeszyt repertorium będzie posiadał na początku spis treści. Na końcu ostatniego zeszytu każdej jego części będzie także ogólny spis treści całej owej części. Specjalnie na tym miejscu mówię „spis treści”, albowiem poszczególne tomy czasopisma *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, w którym drukuje się to repertorium, mają swoje „spisy rzeczy”. Dla odróżnienia przeto od wspomnianych tomów informator niniejszy będzie posiadał własne „spisy treści”. W tych to spisach nagłówki poszczególnych rozdziałów (pozycji) właściwego repertorium będą skróconymi tytułami — rozumie się w języku polskim — kolejnych ksiąg wizytacyjnych, podobnie jak to zastosowano w rozdziale VI nin. wprowadzenia.

Tytuły i podtytuły poszczególnych partii repertorium (poza kartą tytułową) oddaję majuskułami. Zatem wersalikami cyfry zostaną

¹⁴ Tytuły czasopism skracam według publikacji — L. Gorzelska-Dybowicz, I. Olszewska: Skróty tytułów czasopism i wydawnictw zbiorowych wychodzących w Polsce w latach 1945—1965. Warszawa 1968. *Biblioteka Narodowa. Prace Instytutu Bibliograficznego*. Nr 10.

złożone w każdym zeszytcie opracowania (za wyjątkiem zeszytów indeksowych) dwa zasadnicze spośród nich, mianowicie „Wprowadzenie” oraz „Opis i zawartość akt”. Następnie tytuły kolejnych rozdziałów wprowadzenia (od I do IX) będą wydrukowane wersalikami garmondu, a dalsze ich poddziały — wersalikami borgisu, petitu i nonparelu. Dalej kolejne numery poszczególnych rozdziałów właściwego repertorium czyli pozycji wizytacyjnych, rozpoczynające się w części 1 (włocławskiej) od jedyńki arabskiej, mają swoje cyfry tytułowe o wymiarze cycera. Wreszcie nagłówki podrozdziałów w istotnej części repertorium — „A. Opis księgi” i „B. Zawartość księgi”, odpowiednio do wielkości czcionki ich tekstu, zostaną wyrażone — pierwszych majuskułami garmondu, a drugich borgisu.

Wielkość czcionki drukarskiej w poszczególnych partiach dzieła. Wszystkie zeszyty repertorium, za wyjątkiem z indeksami, będą posiadały swoje wprowadzenia oraz treść zasadniczą, dzielącą się stale w poszczególnych rozdziałach (pozycjach) na dwie części: opis akt (A) i zawartość akt (B). Otóż wprowadzenie — jako dostarczające wielu informacji ogólnych i szczegółowych odnośnie samej wizytacji i jej dokumentacji, oraz we właściwym repertorium opisy ksiąg (A) — stanowiące zasadniczy i obszerny inwentarz archiwalny akt wizytacyjnych, drukuję garmondem. Zawartość treści o w a poszczególnych ksiąg (B) w samym repertorium — ze względu na to, że jest jej dużo, a zatem, gdyby była składana garmondem zabrałaby wiele miejsca, oddaję borgisem. Na koniec przypisy, tak we wprowadzeniu, jak też w istotnej części opracowania — jako posiadające mniejsze znaczenie, zostają złożone petitem.

Czcionka półgruba w opisach akt (A). Najpierw trzeba zaznaczyć, że numer porządkowy każdej pozycji wizytacyjnej, stanowiący w części 1 (włocławskiej) ostatni człon jej sygnatury aktualnej, zaczynającej się od jedyńki arabskiej, stojący ponad nią, jest wyrażony półtłusto stopniem cycera. Następnie półgrubo zostały oddane istotne części czterech elementów w opisach kolejnych pozycji wizytacyjnych: w pierwszym — sygnatura aktualna akt, w drugim — istotne słowa i daty w tytułach ksiąg, w trzecim — daty (krańcowe) rękopisów, w piątym — sygnatura Chodyńskiego, jako częściowo znana nauce i cytowana w pracach drukowanych.

Czcionka półgruba w przypisach. Czcionkę półtłustą w przypisach, mówiąc ściślej — w biogramach właściwego repertorium, zastosowałem tylko w wyrażaniu nazwisk wizytatorów. Chciałem przez to wyróżnić ich od arcybiskupów i notariuszy wizytacji.

Spacja w zawartości treści poszczególnych ksiąg (B). Drukiem rozstrzelonym podałem nazwy wszystkich miejscowości,

miejskich i wiejskich, wyjętych z tekstu akt w brzmieniu oryginalnym, zaczynających się na kartach repertorium od akapitu. Również rozspacjowano występujące w nawiasach (okrągłych) uzupełniające człony nazw, pojawiające się w dziele bardzo rzadko. W przypadku gdy wystąpiło więcej, a nawet kilka odmian nazwy, co zachodzi przeważnie odnośnie wsi, rozstrzelono zawsze brzmienie pierwsze z rzędu, które jest zwykle zasadniczym, wziętym z nagłówków sprawozdań wizytacyjnych. Następnie w miastach (częściej) i po wsiach (rzadko), gdzie kościołów nieparafialnych i kaplic znajdowało się więcej, spacjuję ich tytuły. Kiedy wezwań tych w aktach nie spotykałem (wypadki bardzo rzadkie), wówczas zostały rozbite same wyrazy: kościół, kaplica, prepozytura, szpital.

Spacja i kursywa na przestrzeni całej treści dzieła. Zgodnie z praktykowanym zwyczajem spacją wyróżniam także ważniejsze wyrazy (akcenty logiczne) w zdaniach, zarówno w samym repertorium, jak też we wprowadzeniu do niego, zwłaszcza w punkcie 6 opisów ksiąg. Również w całości dzieła kursywą oddają tytuły prac drukowanych i rękopiśmiennych.

Niezastosowanie spacji. Wbrew ogólnej praktyce nie spacjuję nazwisk autorów opracowań i wydawców publikacji źródłowych w bibliografii po kolejnych biogramach przypisów w istotnej części repertorium. Dwie były tego przyczyny. Po pierwsze — nikań przy rozbijaniu wspomnianych nazwisk pozycje bibliograficzne podawane bez nazwisk, np. tutaj „PSB” — Polski słownik biograficzny. Po wtóre — nazwiska autorów i wydawców (a więc podmiotowe) górują w takich wypadkach nad przedmiotowymi, którymi na tym miejscu są nazwiska arcybiskupów gnieźnieńskich i sekretarzy wizytacji (bo samych wizytatorów, na szczęście, uwidocznilem czcionką półtłustą).

Nawiasy okrągłe i cudzysłowy. Ponieważ dzieło moje jest opracowaniem, siłą rzeczy nie stosuję w nim nawiasów prostokątnych, używanych przez wydawców w publikacjach źródeł historycznych (wyjątek stanowią tu „uduchowione” tytuły sześciu elementów opisu akt w częściach A kolejnych pozycji właściwego repertorium oraz moje uzupełnienia w tytułach oryginalnych, względnie dawno nadanych), ale nawiasy okrągłe, którymi zresztą zbytnio nie szafuję. Ujmuję więc nimi, jak wspomniano, uzupełnienia nazw niektórych miejscowości, przeważnie wiejskich, rangę prawnospołeczną miast (np. oppidum) i wsi (jak pagus), wreszcie synonimy łacińskie wszelkiego gatunku kaplic (capella, oratorium). Ujmując wspomniane oryginalne wyrażenia tekstowe jedynie w nawiasy, bez dodatkowego zaopatrywania ich w cudzysłowy, tymi ostatnimi znakami wyposażam sporadycznie występujące, o różnorodnej treści, wyimki źródłowe. W wyjątkach, o których bezpośrednio mowa, stosuję ponadto dwie kreski w wypadku opuszczenia czegoś z ich środ-

ka, względnie wielokropku — kiedy czynię podobny zabieg pod koniec cytatu z akt.

*

Powyższymi rozważaniami, opisami i uwagami kończę tymczasowy wstęp do pierwszego zeszytu pierwszej części repertorium. Mimo że jest on fragmentaryczny i oparty głównie na pierwszych 20 (przechowywanych we Włocławku) księgach wizytacyjnych, odnosi się jednak w dużej mierze do całości dzieła. Wprowadzenia szczegółowe, jakie nastąpią w dalszych zeszytach repertorium, będą uzupełniać ów wstęp tak dla potrzeb własnych, jak też dla całego opracowania.

OPIS I ZAWARTOŚĆ AKT

1

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 1.**

[2. Tytuł nad.] Część akt wizytacji **archidiakońskiej Archidikonatu Kaliskiego**, przeprowadzonej około r. **1602** przez prałata Macieja Dąbrowskiego¹.

[3. Daty krańc.] **1602.**

[4. Opis zewn.] Łac.— 2° (34,1 X 21,6 cm).— Stron (świeżo policzb.) 56.— Oprawa nowa w półpłótno. Rps podniszczony.

[6. Uwagi] Wizytacja pełna (zewnątrzna i wewnątrzna łącznie).— Brudnopis. Pismo trudno czytelne samego Dąbrowskiego. O czysto-pisie nie ma śladu w źródłach.— Wbrew nagłówkowi „*Decana t[u]s Calis[siensis]*”, umieszczonym na 1 s. poszytu, wśród opisu 17 parafii zachowanego urywka wizytacji znajdują się także (jak świadczą następne pozycje repertorium) sprawozdania 6 parafii z dekanatu kobylińskiego i 3 par. z dek. stawskiego.— Protokoły wizytacyjne kościołów i kaplic nie zostały tu ułożone dekanatami.— Wizytacja Dąbrowskiego, jako przeprowadzona powagą samego archidia-

¹ Maciej Dąbrowski, dr filozofii i mgr sztuk wyzwolonych. Był archidiaconem kruszwickim w diec. kujawskiej i pomorskiej (włocławskiej) w latach 1596—1600, za pontyfikatu Hieronima Rozrażewskiego. Najpilniejszy spośród trzech archidiaconów tej diecezji. W l. 1596—1597 przeprowadził on wizytację kościołów a-diak. kruszwickiego, a w 1598—1599 włocławskiego. Po śmierci swego protektora (Rozrażewskiego) w r. 1600, przeszedł do a-diec. gnieźnieńskiej, otrzymując od a-bpa Karnkowskiego urząd archidiacona kaliskiego (1601), a nieco później także oficjała Konsystorza For. w Kaliszu. Obydwa stanowiska piastował do śmierci, która nastąpiła w r. 1623. Dokonał on trzykrotnej wizytacji a-diak. kaliskiego (poz. 1—2, 4). Podobnie jak w diec. włocławskiej również w archidiecezji sprawozdania wizytacyjne pisał osobiście. (S. Librowski. Biskup Hieronim Rozrażewski jako humanista i mecenas. *Arch. Bibl. Muz.* T. 11: 1965 s. 231.— ADW: AAG. Wiz. 1—2, 4).

kona, nie zawiera dekretów reformacyjnych.— Omawiane akta nie dostały się do Gniezna, ale zawsze były w Kaliszu, gdzie odnalazł je w r. 1949 ks. Librowski i zabrał do Włocławka.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. Gyzyce, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 1—3.
2. Godziesze, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 3—5.
3. Dobrzec, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 6—10:
 - a. Dobrzec Minor czyli Rypinek, wieś. Parafia z kościołem (capella) pw. św. Gotarda b., afiliowana do par. Dobrzec s. 6—7.
4. Biskupice Szalone, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 11—12.
5. Skarmierzice, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 13—15.
6. Ociąż, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 16—17:
 - a. Kwiatkowo, miasto (oppidum) w par. Ociąż, w którym znajduje się kaplica (sacellum) pw. Trójcy Św. s. 17.
7. Rososzica, wieś. Kościół par. pw. św. Marka ew. s. 18—21:
 - a. Ołobok, wieś na terenie par. Rososzycy, posiadająca kaplicę (capella, sacellum), której wezwania nie podano s. 11, 19.
 - b. Ołobok, wieś w par. Rososzycy — opactwo Cystersek. Kościół klaszt. pw. 11 Dziewic MM. s. 10—11.
8. Lewkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Zofii m. s. 22—24.
9. Skrzebowa, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 25—28.
10. Krotoszyn, miasto (oppidum). Kościół par. stary pw. św. Piotra i Pawła ap. (będący do r. 1601, przez lat prawie 30, w rękach ministrów hereetyckich) s. 28—35:
 - a. Kościół par. nowy, nie dedykowany s. 28.
 - b. Stary Krotoszyn, wieś na terenie par. Krotoszyn, gdzie istnieje kaplica (sacellum) pw. św. Marii Magdaleny s. 31—32.
11. Kobierno, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 35—40.
12. Kobelino i Kobelin, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 40—43.
13. Baskowo, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP oraz św. Jana ap., św. Wawrzyńca m., św. Doroty pm. i św. Apolonii pm. s. 44—47.
14. Zduny, miasto (oppidum): Kościół par. nowy, nie konsekrowany (stary, który się spalił, był pw. św. Jana Chrzc. i św. Jadwigi ks.) s. 48—52.
15. Sulmierzyce, miasto (oppidum). Kościół par. odbudowany, nie dedykowany. W księdze jest tylko początek opisu tej parafii s. 52.
16. Tłokinia, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 53—54.
17. Chelmce, wieś. Kościół par., położony na górze, pw. Narodzenia NMP s. 54—56.

2

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 2.**

[2. Tytuł oryg.] Acta visitationis [archidiaconalis] Archidiaconatus Calissien[is] illmo ac rndissimo in Chr[ist]o patri et dno, d. Bernardo Macieio wski², miseratione divina tit. s. Ioannis ante Portam Latinam S.R.E. presbytero cardinali, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo Gnesnensi, l[egato] n[at]o, Regni Poloniae primati et primo pri[n]cipi, dno et antistiti cleme[n]tissimo per venerabilem Mat[th]iam Dąbrowski³, archidiaconum Calissien[sem] dicata et oblata anno Dnj M.DCVII, die XXIV febr[uarii] Calissij.

[3. Daty krańc.] **1603-1607.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (31,7 × 20 cm).— Stron (świeżo policzb.) 464; str. czyste: 2, 324, 326, 388; str. 261—262 wydarte.— Oprawa z r. 1973 w skaj. Skórę z opr. współcz. naklejono na 2 i 3 s. okładki nowej. Kartę ochr. z sygnaturą z r. 1918 zachowano. Księga została gruntownie wyreperowana.

[5. Sygn. daw.] **147** (Inw. 1918, Chodyński).— № 19 (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Wizytacja całkowita (łącznie zewnętrzna i wewnętrzna).— Czysto pismo mało czytelny; pismo samego prał. Dąbrowskiego.— Lustracja ta, jako przeprowadzona powagą archidiacona, zawiera jedynie sprawozdania wizytacyjne, bez dekretów reformacyjnych, pozostawionych władzy ordynariusza. Tylko w celu sporządzenia dekretu ref. dla duchowieństwa kolegiaty kaliskiej przekazał archidiacon prym. Maciejowskiemu stosowne materiały (s. 73—75).— Wizytację, o której mowa, przedsięwziął Dąbrowski nie tylko w poczuciu wypełnienia swych obowiązków, ciężących na nim z prawa kościelnego, ale także wezwany do tego w r. 1603 przez wikariusza kap. i administratora gen. archidiecezji, prał. Wincentego de Seve⁴ (s. 7—8). Na innym miejscu wspomina ogólnie (s. 389), że podjął ją „iussu et mandato superiorum”.— Księga nin. nie zawiera instrukcji wizytacyjnej. Jeżeli z nagłówek poszczególnych elementów sprawozdań wizyt. uda się ją odtworzyć, będzie podobna do stosowanej przez Dąbrowskiego przy rewizji obu archidiaconatów kujawskich diec. włocław-

² Bernard Maciejowski (1543—1603) h. Ciołek, kolejno biskup łucki, krakowski, arcybiskup gnieźnieński i prymas, a także kardynał. (Korytkowski A, III 559—592.— Szostkiewicz s. 118).

³ Zob. przyp. 1.

⁴ Zob. przyp. 5.

skiej w latach 1596—1599.— Protokoły wizytacyjne ułożono w księdze dekanatami: 1) kaliski, 2) krotoszyński czyli kobyliński, 3) stawski, 4) pleszewski, 5) stawiszyński. Na s. 6 wizytator wymienił je w nieco innej kolejności: Kobylin albo Krotoszyn, Kalisz, Pleszew, Staw, Stawiszyn.— Akta uwzględniają datację szczególną tylko dla całych dekanatów. Zatem wizytację dek. kaliskiego zakończył Dąbrowski 25 VIII 1604 (s. 153), stawski lustrował w latach 1604—1606 (s. 211), pleszewski w r. 1605 (s. 325), stawiszyński w 1606 i poprzednich (s. 389). W treści atoli widać, że pewne szczegóły były uzupełniane w dek. pleszewskim w r. 1606 (s. 329), a w stawskim (s. 323) i stawiszyńskim w 1607. Na s. 4 archidiakon nadmienił, że omawianą wizytację rozpoczął w r. 1603.— Dzieło bogate w treść i tym wartościowsze, że właściwie najstarsze z zachowanych nie tylko dla archidiakonatu kaliskiego, lecz także całej archidiecezji, dotyczące epoki reformacji. Ponadto Dąbrowski powołuje się na poprzednie wizytacje swego terytorium, nie zachowane (s. 296, 387).— Poza właściwą treścią sprawozdań wizyt. oraz końcową charakterystyką poszczególnych dekanatów, księga przynosi nam 3 dokumenty, złożone z formalnym odbywaniem wizytacji kanonicznych. Pierwszym z nich jest list okólny archidiakona, skierowany do duchowieństwa podległego mu terytorium o zbliżającej się wizytacji (s. 7—9). Pozostałe 2 elementy, jakkolwiek charakteru raczej prywatnego, znalazły przecież obywatelstwo w zestawie źródeł prawnych tegoż przedmiotu. Są to epilog wizytacji, właściwy Dąbrowskiemu w jego czasach włocławskich (s. 464) i list dedykacyjny z okazji przekazywania akt arcybiskupowi (s. 3—5).— Jest tu również pewna ilość wpisanych dokumentów dawniejszych oraz katalog książek Biblioteki Kapituły Kaliskiej (s. 65—73).— Nie tyle z winy archidiakona, ile z przyczyn koniunkturalnych: z powodu niepokonsekrowania niektórych kościołów oraz nieobsadzenia parafii („ecclesia desolata, clausa, expoliata, prophanata”), tudzież znajdowania się pewnych świątyń w rękach innowierców — dla wielu z nich (zwizytowanych chyba tylko zaocznie) nie podano wezwania. Brak ten spotyka się zwłaszcza w dek. pleszewskim i stawiszyńskim.— Rękopis przekazany z Gniezna do Kalisza w l. 1821—1822, skąd przewieziony do Włocławka po r. 1885.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Adres hołdowniczy („... Praefatio“), skierowany (Kalisz, 24 lutego 1607 r.) przez a-diak. Dąbrowskiego do a-bpa Maciejowskiego z okazji przekazywania mu akt wizytacyjnych s. 3—5.

List okólny („Litteare processus...“), wystosowany przez a-diak. Dąbrowskiego do duchowieństwa archidiakonatu (Kalisz, 13 sierpnia 1607 r. —

powinno być: 1603), w którym zapowiada swoją wizytację i poleca odpowiednie przygotowanie się do niej (kopia dok.) s. 7—9.

I. Dekanat kaliski s. 10—154:

Wykaz parafii dekanatu s. 10.

1. Calissch i Calissium, miasto (civitas). Kościół kolegiacki i zarazem parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jana Chrzc. s. 11—77:
 - Dokument wystawiony (Opatówek, 15 XII 1406) przez a-bpa Mikołaja Kurowskiego, regulujący sprawy duszpasterstwa i dochodów w kolegiacie (kopia) s. 21—24.
 - Katalog książek Biblioteki Kolegiaty Kaliskiej s. 65—73.
 - Środki prowadzące do zreformowania kapituły i niższego duchowieństwa kolegiaty s. 73—75.
2. Calissch i Calissium, miasto (civitas). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny pw. św. Mikołaja b. s. 78—100:
 - a. Kaplica (sacellum) pw. św. Walentego m. na Przedmieściu Toruńskim s. 89.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. Trójcy Św. ze szpitalem na Przedmieściu Wrocławskim s. 89—99.
 - c. Prepozytura szpitalna Św. Ducha zak. Duchaków, z kościołem pod tymże wezwaniem, na Przedmieściu Toruńskim s. 99—100.
 - d. Wzmianka o innych klasztorach, istniejących w Kaliszu s. 11, 100.
3. Gizycze, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 103—106.
4. Dobrzec, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 107—111:
 - a. Dobrzec Minor albo Rypinek, wieś. Dawna parafia z kościołem (capella) pw. św. Gotarda b., afiliowana do par. Dobrzec s. 108, 110.
5. Biskupice Szalone, wieś. Kościół par. nowy, nie konsek. s. 112—114.
6. Skarmierzice, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 114—119.
7. Ociąższ, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 119—123:
 - a. Kwiatkowo, miasto (oppidulum). Filia par. Ociąż z kościołem (sacellum) pw. Trójcy Św. s. 122—123.
8. Rososzica, wieś. Kościół par. pw. św. Marka ew. s. 123—128:
 - a. Ołobok, wieś. Filia par. Rososzycza z kościołem (sacellum, templum), którego tytułu nie zapisano, znajdującym się poza wsią s. 10, 102—103, 126.
 - b. Ołobok, wieś. Opactwo Cysterek z kościołem pw. Matki Boskiej, św. Jana ap. i 11 Dziewic MM. s. 101—103.
9. Lewkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Zofii m. s. 128—132.
10. Skrzebowa, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 132—136.
11. Gorzno, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap. s. 136—138.
12. Szury, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 139—140.
13. Droszewo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 140—144.
14. Sobotka, miasto (oppidulum). Wezwania kościoła par. nie podano s. 144—148.
15. Kucharki, wieś. Kościół par. nowy, nie dedykowany; poprzedni był pw. Trójcy Św. s. 148—150.
16. Kuchary, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 151—152.
17. Koscielna wiessz. Kościół prepozyturalny Benedyktynów i zarazem parafialny pw. św. Wawrzyńca m. s. 152—153.

Statystyka dekanalna („Sum[m]ari[us] eccl[esi]ar[um]...“ pokazująca, które parafie zarządzane są przez proboszczów lub komendarzy, a które wakują s. 154.

Dziekanem dekanatu kaliskiego jest ks. Sebastian Bolesławiusz, mansjonarz kolegiaty kaliskiej s. 6, 34.

II. Dekanat krotoszyński czyli kobyliński s. 155—210:

Spis parafii dekanatu s. 155.

1. Kobelin, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 155—164:
 - a. Klasztor Bernardynów (tylko wzmianka) s. 164.
2. Krotoszyn, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. stary pw. św. Piotra i Pawła ap. (pozostający do r. 1600, przez lat ok. 30, w rękach ministrów heretyckich) s. 164—177:

— Dokument wystawiony (Krotoszyn, 1 VII 1419) przez Wierzbietę, miejscowego dziedzica, powiększający uposażenie tamt. kościoła (kopia) s. 165—166.

 - a. Kościół par. nowy pw. św. Jana Chrzc. s. 175—177.
 - b. Stary Krotoszyn, wieś. Kaplica (sacellum) pw. św. Marii Magdaleny s. 170—173.
3. Kobierno, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 177—184.
4. Wygąnowo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Jakuba ap. s. 184—189.
5. Baszkowo, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, św. Jana ap., św. Wawrzyńca m. oraz św. Doroty i św. Apolonii pm. s. 190—194.
6. Zduny, miasto (oppidum). Kościół par. nowy, nie konsekrowany; spalony nosił tytuł św. Jana Chrzc. i św. Jadwigi ks. s. 194—201:
 - a. Pyzice, wieś na terenie par. Zduny, mająca kaplicę (sacellum) w lesie pw. św. Marcina b. s. 200—201.
7. Sulmierzyce miasto (oppidum). Kościół par. nowy, zbudowany poza miastem, nie dedykowany; spalony, pw. Wszystkich Świętych, stał w obrębie miasta s. 201—209:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem (ecclesia, capella) pw. św. Anny w mieście s. 208—209.

Statystyka dekanalna („Notandum“) podająca, które parafie rządzone są przez proboszczów, a które przez komendarzy s. 210.

Dziekanem dekanatu kobylińskiego czyli krotoszyńskiego jest ks. Maciej Cyranus, prepozyt par. Krotoszyn s. 6, 177.

III. Dekanat stawski s. 211—323:

Wykaz parafii w dekanacie z zaznaczeniem, którymi rządzą proboszczowie, a którymi komendarze s. 211.

1. Staw, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 213—227:
 - a. Prepozytura szpitalna z kaplicą (sacellum) pw. św. Krzyża w mieście s. 222.

— Dokument wystawiony (Opatówek, 2 XI 1341) przez a-bpa gnieźn. Janisława, erygujący par. Staw i uposażający tamt. proboszcza (kopia) s. 224.

— Dokument wydany (Opatówek, 1 II 1346) przez a-bpa gnieźn. Jarosła-

- wa ze Skotnik, zatwierdzający przywilej Janisława z r. 1341 (kopia) s. 224.
- Dokument tegoż a-bpa Jarosława (Kalisz, 9 VII 1343), powiększający uposażenie kościoła w Stawie (kopia) s. 223—224.
- Roderyk, biskup Porto, oraz inni kardynałowie udzielają (Rzym, 20 IV 1483) 100 dni odpustu dla kościoła par. w Stawie (kopia dok.) s. 226—227.
- A-bp gnieźn. Zbigniew Oleśnicki nadaje (Opatówek, 19 X 1485) 40 dni odpustu kościołowi par. w Stawie (kopia dok.) s. 227.
- b. Jan Busiński, sufragan gnieźn. udziela (Staw, 15 VI 1528) kościołowi, znajdującemu się na cmentarzu w Stawie (który tegoż dnia konsekrował) 40 dni odpustu; wezwania kościoła nie podano (kopia dok.) s. 227.
2. Ra y s k o, wieś. Kościół par. pw. św. Anny, św. Michała arch. i św. Walentego m. s. 228—233.
 3. O p a t o w e k, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Doroty pm. s. 233—239.
 4. L i s z k o w o, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 239—243.
 5. Z a k s z i n o, wieś. (Parafia utworzona w r. 1541 z par. Lisków). Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 244—247.
 6. I w a n o w i c e, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 248—257:
 - a. Prepozytura szpitalna z kaplicą (sacellum) pw. św. Leonarda op. s. 256—257.
 7. K a m i o n a, wieś. Kaplica (sacellum) nie poświęcona; poprzedni kościół nosił tytuł Trójcy Św. s. 257—259.
 8. G a c z, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 259—263 (s. 261—262 wydarte):

— Zapiska o konsekracji tegoż kościoła w r. 1519 przez sufragana gnieźn. Mikołaja Mściwego s. 259.
 9. T o k a r i, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. i 11 Dziewic MM. s. 263—268.
 10. G ł u c h o w o, wieś. Kościół par. pw. Matki Boskiej Snieżnej s. 268—272.
 11. G o s c z a n o w o, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 272—279.
 12. C h l e w o, wieś. Kościół par. pw. św. Benedykta op. s. 279—284.
 13. G o r a, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 284—290:
 - a. Kaplica (sacellum, oratorium) pw. św. Jakuba ap. na wzgórzu poza wsią s. 290.
 14. K a l i n o w a, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 290—295.
 15. B ł a s z k i, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 296—301.
 16. G r u s z c i c e, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 301—303.
 17. W o y k o w o, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 304—308.
 18. P r z e s p o l e w o, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 308—309.
 19. G o d z i e s z e, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 309—312.
 20. M a l a n o w o, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 312—316.
 21. T ł o k i n i a, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 317—319.
 22. C h e ł m c e i C h e ł m i c a, wieś. Kościół par., stojący na górze, pw. Narodzenia NMP s. 319—323.
- Statystyka dekanalna („In summa observand[um]“), uwzględnia-

jąca placówki obsadzone przez proboszczów, komendarzy, wakujące oraz kościoł par. w mieście (oppidum) K o ź m i n k u, znajdujący się od lat ok. 40 w ręku ministra kalwińskiego (siłą rzeczy nie wizytowany) s. 323.

Miejscowym dziekanem jest ks. Piotr z Trzebieni, proboszcz par. Staw s. 6, 219.

IV. Dekanat pleszewski s. 325—387:

Spis parafii w dekanacie s. 325.

1. Pleszewo, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. (odebrany innowiercom w r. 1606) s. 327—329:
 - a. Kaplica (aedes) pw. św. Floriana poza miastem s. 328.
 - b. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kaplicą (oratorium) pod tymże wezwaniem, na przedmieściu s. 329.
2. Lenartowice, wieś. Kościół par. pw. św. Leonarda op. s. 329—336: — Dekret a-bpa gnieźn. Jana Latalskiego (Opatówek, 7 VI 1538), kończący spór pomiędzy plebanem z Lenartowic Gallusem a Tomaszem Marszewskim, dziedzicem z Marszewa, o dochody proboszczowskie z tejże wsi (kopia dok.) s. 331—332.
 - a. Cudowne źródło czy też studzienka w Lenartowicach, w miejscu zwanym Kielska s. 335—336.
3. Szimanowice, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., św. Wojciecha b., św. Doroty pm. oraz 40 Męczenników s. 336—342.
4. Kretkowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 342—344.
5. Korita, wieś. Kościół par. nowy, nie dedykowany s. 344—348.
6. Kuczkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 348—350.
7. Sowina, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 350—354.
8. Kowalewo, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 354—356.
9. Twardowo, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP oraz św. Piotra i Pawła ap. s. 356—359:
 - a. Magnuszewice, wieś. Filia par. Twardów z kościołem względnie kaplicą, której tytułu nie zapisano s. 359.
10. Kotlino, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 359—362.
11. Brzezcie, wieś (pagus). Wezwania kościoła, którym przez dłuższy czas zarządzał minister heretycki, nie podano s. 362.
12. Chorzewo, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 363.
13. Grodzisko, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 363—366.
14. Czermino, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 366—372:
 - a. Marszewo, wieś w par. Czermin, gdzie dziedzic przed ok. 40 laty urządził kaplicę (synagoga) dla ministra kalwińskiego s. 372, 386.
15. Gołuchowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., stojący obok zamku s. 372—374:
 - a. Świątynia heretycka (archisynagoga), zbudowana przed kilkudziesięciu laty z dała od zamku, przekazana niedawno katolikom, nie konsekrowana s. 372—373.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. św. Barbary pm. uległa rozbiórce, a na jej miejscu wystawiono wspomniany pod a) kościół innowierczy s. 373.
16. Tursko, wieś. Wezwania kościoła par. nie podano s. 374.
17. Caiewo, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 375.
18. Żegocino, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 375—381.

19. Broniszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., będący od ok. lat 30 pod władzą ministra heretyckiego s. 381.
20. Jedlec, wieś. Kościół par. pw. Niep. Poczęcia NMP i św. Floriana m. s. 383—385.
21. Sosznica, wieś. Kościół par. nowy, nie dedykowany s. 385.
22. Karmino, wieś. Przy kościele par., którego tytułu nie zapisano, od wielu lat mieszka minister kalwiński s. 386.

Opinia wizytatora („Observandu[m]“ o parafiach i duszpasterstwie w dekanacie: Przed 26 laty, jak wynika z akt dawniejszej wizytacji, wszystkie kościoły dekanatu pleszewskiego, za wyjątkiem czterech, były złupione przez kolatorów, nie obsadzone przez proboszczów lub przekazane ministrom innowierczym. Obecnie (r. 1606) w rękach heretyckich znajduje się tylko kościół par. w Karminie i kaplica w Marszewie, która nie była katolicką od początku. Minister z Broniszewic zostanie wkrótce wypędzony s. 387.

Dziekanem dekanatu pleszewskiego jest ks. Aleksy z Łądu, proboszcz par. Szymanowice s. 6, 336.

V. Dekanat stawiszyski s. 389—464:

Wykaz parafii w dekanacie s. 389.

1. Stawiszyn, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 391—401:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha poza murami miasta (fundowana ok. 155 lat temu), z kaplicą (oratorium) pod tymże wezwaniem s. 398—401.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. św. Anny z tyłu szpitala (zbudowana w r. 1515) s. 399.
2. Zbiersko, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM. s. 401—403.
3. Koszcielec, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 403—411.
4. Kosmowo, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 412—414.
5. Złotniki, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 415—419.
6. Goliszewo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych (afiliowany do r. 1602 do parafii Złotniki) s. 420—422.
7. Zborowo, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 422—426.
8. Dębe, wieś. (Do r. 1600 Dębe wchodziło w skład par. Kamień). Kościół par. (sacellum) pw. Matki Boskiej s. 426—431:
 - a. Jan Busiński, sufragan gnieźn. dedykuje w r. 1531 w Dębem starszą kaplicę względnie kościół (aedes, ecclesia) pw. św. Walentego m., Stanisława b., Idziego op. i Doroty pm., udzielając mu jednocześnie 150 dni odpustu na mocy bulli pap. Grzegorza IV (a raczej IX) oraz 40 dni od siebie (kopia dok.) s. 428.
9. Tikadłowo, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 431—436:
 - a. Rusowo, wieś. Filia par. Tykadłów z kościołem pw. św. Mateusza ap. s. 435—436.
10. Pamięczyno, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 436—440.
11. Blizanowo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 440—444.
12. Brudzewo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 445—451:

— Przemysł, książę wrocławski i kaliski, zatwierdza (Kalisz, 6 VIII 1381) fundację kościoła par. w Brudzewie (Kaliskim), uczynioną przez tamt. dziedzica Dersława (kopia dok.) s. 449—451.

13. Chocz, miasto (oppidum). Kościół par. nowy, nie konsekrowany s. 451—452.
14. Dzierbin, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 453—455.
15. Borkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 455—457.
16. Richnowo, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, znajdował się przez ok. 30 lat we władaniu ministrów hereetyckich s. 457—458.
17. Zerniki, wieś. (Parafia wydzielona w r. 1568 z Blizanowa i Rychnowa). Wezwania kościoła par. (capella) nie podano s. 458—459.
18. Kamień i Kamion, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 459—460.
19. Piątek, wieś. Wezwania kościoła par. nie podano s. 460—461.
20. Jastrzębniki, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, znajduje się od ok. 30 lat w ręku ministra kalwińskiego s. 461.
21. Lipie, wieś. Wezwania kościoła par. nie podano s. 462.

Opinia wizytatora („Observand[um] sum[m]atim“ o parafiach i duszpasterzach dekanatu s. 463. Wprawdzie tylko jedna parafia — Jastrzębniki podlega ministrowi innowierczemu (s. 463), atoli kilka innych jest wakujących i zamiedzanych s. 462.

Ostatnie słowo wizytatora („Epilogus“) o zlustrowanym archidiaconacie s. 464.

3

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 3.**

[2. Tytuł oryg.] ...Acta visitationis [generalis] ta[m] **metropolitanae**, gva[m] aliarvm ecclesiarvm ac cleri totivs **Archidiaconatus Gnesnen[sis]** per admodum dnum Vincentium à Seue⁵ I.U.D., Lascen[sem], Louicien[sem] praepositum, archidiaconum Gnesnen[sem] accurate et diligenter facta[e] sub anno Domini **j.6.0.8.**

[3. Daty krańc.] **1608—1609.**

[4. Opis zewn.] Łac.— 2° (30,6×18,5 cm).— Kart 545; z k. 89 prze-

⁵ Wincenty a względnie **de Seve**, Francuz z pochodzenia, brat Sabiny, żony wojewody sieradzkiego Olbrachta Łaskiego. Studiował w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat obojga praw. W r. 1594 został archidiaconem gnieźnieńskim i urząd ten piastował do śmierci, która miała miejsce w r. 1611. Był także prepozytem kapituły kol. łaskiej (infułatem) i łowickiej oraz proboszczem par. Kościan. W r. 1603, po zgonie prymasa Karnkowskiego, został wikariuszem kap. i administratorem gen. a-diec. gnieźnieńskiej. W sprawach arcybiskupów i kapituły gnieźn. udawał się kilka razy do Rzymu oraz uczestniczył z ramięmi tej ostatniej w sejmach. W r. 1607 otrzymał od króla Zygmunta III indygenat polski. Oprócz nin. wizytacji swego archidiaconatu, przeprowadził takąż w r. 1603, a może również w latach wcześniejszych, których dokumentacja nie zachowała się. Pozostawił po sobie zasobny księgozbiór. (Korytkowski P, III 463—474.— H. Rybus: Biblioteka Kolegiaty Łaskiej. Łódź 1939 s. 6—9.— Wieteska s. 48.— ADW: AAG. Wiz. 3).

skoczono na 100; k. 106 podwójna; k. 522 nie było.— Oprawa (włocławska) z r. 1973 w skaj. Brzegi barwione na czerwono.

[5. Sygn. daw.] **B 91** (W. XIX, Arch. Kap. Gnieźn.). Capitulum Metropolitanum Gnesnense (Okraęła pieczęć na k. 1).

[6. Uwagi] Jest to wizytacja generalna, mimo że tytuł dzieła nie wskazuje na ową rangę lustracji. Stwierdza to zdanie zapisane na k. 359v oraz wydane przez archidiakona dekrety reformacyjne.— Księga zawiera wizytację ogólną (zewnątrzną i wewnętrzną łącznie).— Jest to drugi egzemplarz czystopisu, wykonany bardzo starannie pod kierunkiem notariusza E. Szumińskiego (zob. przyp. 7) i autoryzowany przez wizytatora (k. 543—543v). Pierwszy egzemplarz czystopisu przechowuje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie pod sygn. E 40.— Rękopis pozyskany z Gniezna dla Włocławka przez ks. Librowskiego w r. 1973.— Księga składa się z 3 części: 1) właściwych sprawozdań wizytacyjnych (k. 4—400v), kończących się w każdym przypadku rekapitulacją braków i zaniedbań („Defectus...”) oraz poleceniem ich naprawy (tak wyglądają tu dekrety reformacyjne); 2) z inwentarzy rzeczy kościołów i zakrystii (k. 401—482v), 3) opisów uposażeń beneficjów (k. 483—543). W następstwie czego w drugiej części nin. pozycji (B) widać, z nielicznymi wyjątkami, potrójne cyfry przy kościołach i kaplicach.— Materiały wizytacyjne ułożone są według następujących ośmiu dekanatów: 1) gnieźnieński św. Piotra, 2) łekneński, 3) koniński, 4) gnieźnieński Św. Trójcy, 5) gnieźnieński św. Michała, 6) sompoleński, 7) zniński, 8) słupecki. Ażeby dekanatom nie zmieniać oznaczeń cyfrowych, katedrze, kościołom i kaplicom Gniezna, zamieszczonym na początku rękopisu, dałem w nagłówku znak „O”.— Akta nin. uwzględniają szczegółową chronologię wizytowania beneficjów, którą honoruję w swym repertorium. Z niej to wynika, że ogół instytucji tego rozległego archidiakonatu został zlustrowany na przestrzeni września, października i listopada 1608 r., a tylko parafie Pomorzany i Strzałkowo, po raz wtóry, były wizytowane w 1609. Całe dzieło zostało zredagowane w ciągu grudnia r. 1608 i w pierwszym kwartale 1609.— Księga przebogata w treść. Szczególnie w części trzeciej prał. a Seve odwołuje się przy każdej instytucji do *Liber beneficiorum* Łaskiego, oryginalnych dokumentów fundacyjnych i erekcyjnych oraz akt wizytacyjnych z czasów prymasa Karnkowskiego (k. 2, 3), nie zachowanych. Wizytator zetknął się ze wczesną fazą procesu afiliowania parafii oraz posiadał na swym terytorium kościoły, które znajdowały się jeszcze w rękach ministrów innowierczych.— Omawiane akta dostarczają nam także trzech dokumentowych elementów w prawnych odbywania wizytacji. Są nimi: 1) pierwsza chronologicznie napotkana gnieźnieńska nowożytna (potrydencka) instruk-

cja wizytacyjna (k. 26—27), 2) list okólny, skierowany przez archidiacona do duchowieństwa przed rozpoczęciem wizytacji (k. 3—3v) oraz 3) adres holdowniczy prep. de Seve do a-bpa Baranowskiego, ułożony z okazji przekazywania mu akt (k. 2).— Obok licznych zalet księga posiada również swoje wady, wynikłe i stąd, że prał. Wincenty zwizytował olbrzymi archidiaconat w ciągu niespełna 3 miesięcy czasu, biorąc nieraz dziennie po kilka kościołów! W takim wypadku notariusz na pewno korzystał z protokołów poprzedniej wizytacji, które nie doszły do naszych czasów. Księga po wiele razy nie notuje wezwań kościołów i kaplic, tłumacząc się przeważnie, iż są nie konsekrowane. Zawiera także nieścisłości historyczne, przypisując np. metropolicie Łaskiemu jakąś część aktów erekcyjnych beneficjów, zdziałanych przed nim przez innych arcybiskupów, noszących imię Jan. Na k. 223 przez pomyłkę znalazł się r. 1685 zamiast 1585.— Na k. 544—545v znajduje się pseudoalfabetyczny współcz. indeks zwizytowanych kościołów i kaplic, zresztą nie wszystkich.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Adres holdowniczy, skierowany (Gniezno, 1 IV 1609) przez a-diak. W. a Seve do a-bpa W. Baranowskiego⁶ z okazji przekazywania mu akt wizytacyjnych k. 2.

List okólny (*Literae indictionis visitationis processus...*), wystosowany przez prał. de Seve (Gniezno, przed 2 VIII 1608) do duchowieństwa archidiaconatu gnieźnieńskiego, w którym tenże zapowiada rozpoczęcie przez siebie w dniu 15 września tr. wizytacji kościołów oraz poleca pilne przygotowanie się do niej (kopia dok.) k. 3—3v.

O. Gnesna (Gniezno), miasto (*civitas*). Kościoły i kaplice w Gnieźnie k. 4—26, 401—403, 483—495v, 542—543:

1. Kościół metropolitalny i prymasowski pw. Najśw. Maryi P., bez wizytacji personalnej kapituły k. 4—21v, 401—402v, 483—493, 542v—543:
 - Kaplice i ołtarze (28) k. 5—13v, 401v—402v, 483—486.
 - Biblioteka katedralna k. 14v.
 - Wykaz prałatów (7) i kanoników (23) k. 15v—16.
 - Kolegium penitencjarzy k. 16v—17v, 486.
 - Kolegium wikariuszy k. 17v—18v, 486—490v.
 - Kolegium mansjonarzy k. 18v—19v, 490v—491v.
 - Kolegium psalterzystów k. 19v—20v, 491v—492.
2. Kościół kolegiacki pw. św. Jerzego m. na Zamku Gnieźnieńskim (prepozyt, 5 kanoników, kolegium wikariuszy) k. 21v—22v, 402v, 493—494.

⁶ Wojciech Baranowski (1548—1615) h. Jastrzębiec, chronologicznie biskup przemyski, płocki, włocławski oraz arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski. (Korytkowski A, III 593—635.— PSB, I 286—288.— Szostkiewicz s. 20).

3. Kaplica (sacellum) pw. św. Stanisława b., stojąca pomiędzy katedrą a kolegiatą, z kolegiem mansjonarskim k. 22v—24, 402v—403, 494—494v.
— Seminarium Diecezjalne (12 kleryków) k. 24, 495.
4. Prepozytura szpitalna, znajdująca się między cmentarzem kat. a bramą miejską, z kaplicą (oraculum) pw. św. Anny k. 24—24v, 403, 495—495v.
5. Pierwszy kościół parafialny, w samym mieście, pw. Św. Trójcy, stanowiący ośrodek dekanatu k. 24v—25. Zob. niżej w dek. IV.
6. Drugi kościół parafialny, na przedmieściu, pw. św. Michała arch., będący centrum innego dekanatu k. 25. Zob. poniżej w dek. V.
7. Trzeci kościół parafialny, w drugiej części tegoż przedmieścia, pw. św. Wawrzyńca m. k. 25. Zob. niżej w dek. IV.
8. Czwarty kościół parafialny, w trzeciej części wspom. przedmieścia, pw. św. Piotra ap., stanowiący ośrodek jeszcze innego dekanatu k. 25. Zob. poniżej w dek. I.
9. Konwent Franciszkanów w mieście k. 25.
10. Klasztor Klarysek w mieście k. 25.
11. Prepozytura Bozobrobców Miechowskich, na przedmieściu, z kaplicą (capella, oratorium) pw. św. Jana Chrzc. k. 25—25v.
12. Prepozytura szpitalna Św. Ducha w mieście, z kaplicą (oratorium) pod tymże wezw. k. 25v. Zob. niżej w dek. IV.
13. Kaplica (oratorium) pw. św. Mikołaja b. za murami miasta k. 25v. Zob. poniżej w dek. IV.
14. Kaplica (oratorium) pw. św. Krzyża na Przedmieściu Grzybowo k. 25v.

Artykuły wizytacyjne („Ordo et series visitationis...“), podzielone na 3 części k. 26—27.

I. Dekanat (gnieźnieński) św. Piotra k. 27v—58, 403—409, 496—499:

Wykaz kościołów i kaplic dekanatu, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 27v.

1. Gnesna (Gniezno), miasto (civitas). Kościół par. pw. św. Piotra ap. na przedmieściu, wizyt. 17 IX 1603 k. 28—29v, 403—403v, 496.
2. Modliszewko, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 19 IX k. 30—31, 403v, 496—496v.
3. Sokolniki, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 19 IX k. 31—33, 404, 496v.
 - a. Mielieszyno i Mielieszyno, wieś w par. Sokolniki, posiadająca kaplicę (sacellum seu oratorium), której tytułu nie zapisano k. 32v—33, 404.
4. KłECKO, miasto (oppidum), wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jerzego m., wizyt. 19 IX k. 33—36v, 404—405, 496v—497:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kaplicą (sacellum) prawdop. pod tymże wezw. k. 35v—36v, 405, 497.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Krzyża za miastem k. 36v.
 - c. Kaplica (oratorium) pw. św. Barbary pm., również poza miastem, w stronę Wągrowca k. 36v.
5. DĘMBNICA, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Jadwigi ks. w ręku kalwińskiego ministra (Jakuba z Gębic) k. 36v—37, 404, 521.
6. ŁAGIEWNIKI, wieś. Kościół par. pw. Bożego Ciała i Nawiedzenia NMP

- pod zarządem ministra kalwińskiego (narodowości czeskiej) k. 37, 405, 521.
7. Kamieniec, wieś. Parafia znajduje się w stadium afiliacji do Kłecka. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 19 IX 1606 k. 37—38v, 405.
 8. Pomorzany, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 28 III 1609 k. 38v—40v, 405v, 497.
 9. Jabłkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 19 IX 1608 k. 40v—42, 405v—406, 497—497v.
 10. Raczkowo i Raćkowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 19 IX k. 42—43v, 406, 497v.
 11. Popowo, wieś. Kościół par. pw. Zwiastowania NMP, wizyt. 19 IX k. 43v—45v, 406—406v, 497v.
 12. Podleszie i Podliesie, wieś. Kościół par. pw. św. Anny, wizyt. 20 IX k. 45v—47v, 406v—407, 498.
 13. Miescisko, miasto (oppidum, oppidulum). Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 21 IX k. 47v—49v, 407, 498:
 - a. Podupadła prepozytura szpitalna z kaplicą (sacellum) pw. Duch a Św. względnie św. Krzyża, poza miastem k. 49.
 14. Janowiec, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 25 IX k. 49v—51v, 407—407v, 498v:
 - a. Kaplica (oratorium), nie dedykowana, za miastem k. 51.
 15. Łopiennno, miasto (oppidum, oppidulum). Kościół par. nowy, nie konsekrowany, wizyt. 25 IX k. 51v—53v, 407v—408, 498v.
 16. Gąndecz, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 25 IX k. 53v—55, 408—408v.
 17. Kołdrąb, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i św. Idziego op., wizyt. 25 IX k. 55—56v, 408v, 498v—499.
 18. Skurki i Skorki, wieś. Kościół par. nie dedykowany, wizyt. 26 IX 1608 k. 56v—58, 408v—409, 499.

II. Dekanat lekneński k. 58v—104, 409—417v, 499—503:

Spis kościołów i kaplic w dekanacie, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 58v.

1. Lekno i Lekno, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 20 IX 1608 k. 59—61v, 409—409v, 499—499v:
 - a. Prepozytura szpitalna z kaplicą (sacellum) pw. św. Krzyża za miastem k. 60v—61v, 499v.
2. Tarnowa i Tarnawa, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. k. 61v—63, 409v—410, 499v.
3. Wągrowiec, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jakuba ap. k. 63—66, 410—410v, 499v—500.
 - a. Opactwo Cystersów (tylko wzmianka) k. 63.
 - b. Szpital z kaplicą (capella), której wezwania nie podano, obok cmentarza kościelnego k. 65v.
 - c. Kaplica (oratorium), której tytułu nie zapisano, poza miastem k. 65v—66.
4. Grylewo i Grilewo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. k. 66—67v, 411, 500—500v.
5. Żuni i Żuń, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 20 IX k. 67v—69, 411—411v, 500v.

6. Gołanacza i Gołanacza, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 20 IX k. 69—70v, 411v—412, 501.
7. Choyna, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. k. 70v—72, 412, 500v.
8. Jaktorowo i Jactorowo, wieś. Kościół par. pw. św. Anny, wizyt. 20 IX k. 72, 412.
9. Smogulieć i Smogulec, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 22 IX k. 72—74, 412—412v, 501.
10. Pangrodz, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 23 IX k. 74—75v, 412v—413, 501.
11. Kcynia i Kcina, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 23 IX k. 76—79v, 413—414v, 501—502:
 - a. Kościół albo kaplica (ecclesia seu oratorium) pw. Wniebowzięcia NMP w rynku miejskim k. 77v—78v, 414, 501v—502.
 - b. Prepozytura szpitalna z kaplicą (oratorium seu capella) pw. św. Barbary pm. poza miastem k. 78v—79, 414—414v.
 - c. Grocholino i Grocholno, wieś na terenie par. Kcynia, w której znajduje się kaplica (oratorium) pw. św. Anny k. 79, 414v.
12. Wszaradowo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 23 IX k. 79v—81, 414v—415, 502.
13. Samokłęski, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 23 IX k. 81—82v, 415, 502.
14. Rinarzewo i Rynarzewo, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 23 IX k. 82v—84v, 415v—416, 502—502v.
15. Subin i Szubin, miasto (oppidulum, oppidum). Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 23 IX k. 84v—86, 415—415v, 502v:
 - a. Kaplica (oratorium), nie dedykowana, poza granicami miasta k. 86.
16. Słupy, wieś. Kościół par. nie konsekrowany k. 86—87v, 416, 502v.
17. Dziewierzewo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 23 IX k. 87v—89, 416—416v, 502v—503.
18. Gorki Srebrne i Srebrna Gorka, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 23 IX k. 89—100v (s), 416v—417, 503.
19. Czeszewo, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 24 IX k. 100v—102, 417, 503.
20. Kozielsko, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 25 IX 1608 k. 102—104, 417—417v, 503:
 - a. Niemczyno, wieś w par. Kozielsko, posiadająca kaplicę (oratorium), której wezwania nie podano, znajdującą się przed jakimś czasem w ręku ministra heretyckiego k. 103v.
 - b. Stopakowo, wieś na terenie par. Kozielsko z kaplicą (sacellum), której tytułu nie zapisano. Dawniej był tu kościół parafialny k. 104.

III. Dekanat koniński k. 104v—165v, 417v—430v, 503v—509v:

Wykaz kościołów i kaplic dekanatu, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 104v.

1. Konin, miasto (oppidum, civitas), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 1 X 1608 k. 105—108v, 417v—419, 503v—505v:

- a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw., za bramą miejską k. 107v—108, 418v, 505.
- b. Kaplica (oratorium) pw. św. Krzyża przed zamkiem k. 108—108v, 418v—419.
2. Stare Miasto, Antiqua Conin, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 1 X k. 108v—110v, 419—419v, 503v.
3. Lisieć i Liszieć, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i św. Doroty pm., wizyt. 2 X k. 110v—112v, 419v—420, 505v.
4. Kuchary, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 2 X k. 112v—114, 420, 505v.
5. Slawsko Maior i Slawsko, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 2 X k. 114—116, 420v—421, 505v.
6. Rzgów, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 3 X k. 116—118, 421—421v, 505v—506.
7. Grabienice, wieś. Kościół par. nowy, nie konsekrowany, wizyt. 3 X k. 118—119v, 421v, 505.
8. Zagorowo, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 3 X k. 119v—121v, 422, 506.
9. Trąbczyn, Trąbczyno i Trąbczyno, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 4 X k. 121v—123, 422v, 506.
10. Krolikow, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 4 X k. 123—125, 422v, 506v.
11. Grodzieć, wieś. Kościół par. nie dedykowany, wizyt. 4 X k. 125—126v, 423, 506v.
12. Richwał i Rychwał, miasto (oppidulum, oppidum). Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 4 X k. 126v—129, 423—423v, 506v:
 - a. Kaplica (oratorium) poza miastem, nie dedykowana k. 128v.
13. Dąbrosino i Dąmbrosino, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny i św. Katarzyny pm., wizyt. 5 X k. 129—130v, 423v—424, 506v—507.
14. Grochy i Grochi, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 5 X k. 130v—132v, 424—424v, 507.
15. Tuliskowo i Tuliskow, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Wita m., wizyt. 5 X k. 132v—135, 424v—425, 507.
16. Grzmiszewo i Grzmiszew, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 6 X k. 135—137, 425, 507v.
17. Turek i Thurek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 6 X k. 137—140v, 425—426, 507v:
 - a. Kaplica (sacellum) w mieście pw. św. Leonarda op. k. 138v.
 - b. Prepozytura szpitalna Św. Ducha poza miastem, z kaplicą (oratorium) pod tymże wezw. k. 139v—140, 426.
18. Russocice i Russoczyce, wieś, prepozytura par. Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 6 X k. 140v—142v, 426—426v, 507v—508.
19. Wyszyno, Wisino i Wysina, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P. znajduje się pod zarządem ministra innowierczego k. 142v—143, 426v.
20. Krzymowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 7 X k. 143—144, 426v.
21. Białkowo, Byalkowo i Białkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 7 X k. 144—146, 426v—427, 508.

22. Koszcieliec i Koszcieliec, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 7 X k. 146—148, 427—427v, 508—508v.
23. Koło, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 7 X k. 148—153, 427v—428v, 508v:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha za bramą miejską, z kościołem pod tymże wezw. k. 151v—152v, 428v, 508v.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Wawrzyńca m. poza miastem k. 152v—153.
24. Dobrowo, wieś. Kościół pw. Trójcy Św., wizyt. 7 X k. 153—154v, 428v—429, 508v.
25. Brudzewo, miasto (oppidulum, oppidum), wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 8 X k. 154v—157, 429, 508v—509:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Jakuba ap., niegdyś szpitalna k. 157.
26. Janiszewo, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 9 X k. 157v—159v, 429v, 509:
 - a. Ostrowek, wyspa na rzece Warcie, gdzie znajduje się kościół pw. św. Jadwigi ks., dawniejszy parafialny k. 159.
27. Słomowo, wieś. Parafia na drodze afiliacji do Turku. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 9 X k. 159v—161v, 429v—430, 509.
28. Pszary, Psiary i Psary, wieś. Kościół par. pw. św. Walentego m., wizyt. 9 X k. 161v—163v, 430—430v, 509—509v.
29. Kowalie i Kowale, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 9 X 1608 k. 163v—165v, 430v, 509v.

IV. Dekanat (gnieźnieński) Św. Trójcy k. 166—222, 430v—442v, 509v—521, 543:

Spis kościołów i kaplic w dekanacie, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 166.

1. Gnesna (Gniezno), miasto (civitas). Kościół par. w mieście pw. Trójcy Św., prepozytura, wizyt. 12 X 1608 k. 166v—173, 430v—433, 509v—513v, 543:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kaplicą (oratorium) pod tymże wezw., poza murami miasta k. 170v—172, 432v, 512v—513v.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Mikołaja b. za murami miasta k. 172—173, 432v—433, 512v.
2. Gnesna (Gniezno), miasto (civitas). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. na przedmieściu, wizyt. 12 X k. 173—175, 433—433v, 514.
3. Żydowo, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 13 X k. 175v—177, 433v—434, 514—514v.
4. Gorowo, wieś. Parafia w stadium afiliacji do par. św. Wawrzyńca w Gnieźnie. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 13 X k. 177—178v, 434.
5. Niechanowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 13 X k. 178v—180v, 434—434v, 514v.
6. Kęндzierzino, Kęндzierzino, Kendzierzino i Kęндzierzino, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 13 X k. 180v—182v, 434v—435, 514v.
7. Witkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm., wizyt. 14 X k. 182v—184v, 435, 514v—515.

8. Jarząbkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 14 X k. 185—187, 435—435v, 515.
9. Grzybowo, wieś. Parafia na drodze afiliacji do par. Gozdowo, położonej na terytorium diec. poznańskiej (s.) Kościół par., archidiaconowi z tytułu nie znany, wizyt. 14 X k. 187—187v, 435v—436, 517.
10. Marzenino, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 14 X k. 188—190, 436—436v, 515—515v.
11. Wrzesnia, miasto (oppidum), wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 14 X k. 190—194, 436v—437v, 515v—517:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kaplicą (oratorium) pod tymże wezw., poza miastem k. 193—194, 437—437v, 516v—517.
12. Czerniewo, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jana (Chrzc.), wizyt. 15 X k. 194—196v, 437v—438, 517:
 - a. Szpital z własną kaplicą (oratorium), której wezwania nie podano, przed miastem obok młyna k. 195v—196.
13. Pawłowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 15 X k. 196v—198v, 438, 517—517v.
14. Łubowo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 15 X k. 198v—200v, 438—438v, 517v.
15. Dziekanowice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 16 X k. 200v—201v, 441—441v, 517v.
16. Jemielno i Gemielno, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 16 X k. 201v—202v, 438v, 517v.
17. Węgliewo i Węglewo, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 16 X k. 203—205, 438v—439, 517v—518.
18. Pobiedziska, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 16 X k. 205—210v, 439—440v, 518—518v:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kaplicą (oratorium) pod tymże wezw., w mieście k. 208—209, 440, 518v.
 - b. Prebenda Najśw. Maryi P., z kaplicą (sacellum) pod tymże wezw., poza miastem k. 209—210v, 440—440v.
 - c. Koczanowo, wieś. Niegdyś była to oddzielna parafia z kościołem pw. św. Jakuba ap., na początku XVI w. istniała jako filia Pobiedzisk, obecnie zaś posiada tylko kaplicę, nie dedykowaną, wizyt. 16 X k. 202v—203.
19. Wronczyno, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 17 X k. 210v—212v, 440v, 518v—519.
20. Dąmbrowka, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 17 X k. 212v—214, 440v—441, 519—519v.
21. Dzwonowo, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt., 17 X k. 214—215v, 441v, 519v.
22. Kiszkowo i Kiskowo, miasto (oppidum). Kościół par. nowy, nie konsekrowany, wizyt. 17 X k. 215v—217v, 441v—442, 519v:
 - a. Kaplica pw. Trójcy Św. za miastem k. 217v.
23. Sławno, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 17 X k. 217v—219v, 442—442v, 520—521.
24. Waliszewo, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 18 X 1608 k. 220—222, 442v, 520v.

V. Dekanat (gnieźnieński) św. Michała, nazywany zbarskim k. 222v—261v, 442v—451, 521—526:

Wykaz kościołów i kaplic dekanatu, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 222v.

1. Gnesna (Gniezno), miasto (civitas). Kościół par. pw. św. Michała arch. na przedmieściu, wizyt. 27 X 1608 k. 223—225, 443, 521—521v.
2. Strzyzewo i Strzezewo, wieś. Kościół par. pw. św. Tomasza ap., wizyt. 27 X k. 225—227, 443—443v, 521v.
3. Kruchowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 27 X k. 227—228v, 444, 521v—523.
4. Duszno, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 28 X k. 228v—230, 444—444v, 523.
5. Trzemeszno, Trzemesno i Tremesno, miasto (oppidum). Kościół opacki Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny pw. św. Wojciecha b., wizyt. 28 X k. 230—232v, 444v—445.
 - a. Szpital w mieście z kaplicą (oratorium) pw. Ducha Św. k. 232—232v, 445.
6. Wielatowo, miasto (oppidulum, oppidum). Kościół par. pw. św. Piotra ap., wizyt. 28 X k. 232v—234v, 445—445v, 523.
7. Kamieniec, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 28 X k. 234v—236, 445v, 523.
8. Rękawczyno, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 28 X k. 236—236v, 446, 523.
9. Orchowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 28 X k. 236v—238, 446, 523—523v.
10. Linowieć, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 28 X k. 238—240, 446—446v, 523v.
11. Woyczyno, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 28 X k. 240—241v, 446v—447, 523v.
12. Wilczyno, miasto (oppidum). Kościół par. nowy, nie dedykowany, wizyt. 28 X k. 242—245, 447—447v, 523v—524:
 - a. Prepozytura szpitalna św. Krzyża, z kaplicą pod tymże wezw., w mieście k. 224—245, 447v.
13. Siedlimowo, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. k. 245—247, 447v—448, 524.
14. Lisewo i Liszewo, wieś. Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 30 X k. 247—249, 448—448v, 524—524v.
15. Ostrowąsz, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 30 X k. 249—251, 448v, 524v—525.
16. Kleczewo, Kleczew i Kleczow, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 4 XI k. 251—254, 449—449v, 525—525v:
 - a. Prepozytura szpitalna Najśw. Maryi P., z kaplicą pod tymże wezw., na przedmieściu k. 253v—254, 449v.
17. Złotkowo, wieś. Kościół par. nowy, nie dedykowany, wizyt. 4 XI k. 254—256, 449v—450, 525v.
18. Budzisław i Budzissław, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 4 XI k. 256—258, 450—450v, 525v.
19. Ostrowite, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 4 XI k. 258—259v, 450v, 526.

20. Jąnkowo i Jankowo, wieś. Kościół par. pw. św. Szymona i Judy ap., wizyt. 5 XI 1608 k. 259v—260v, 450v—451, 526.

VI. Dekanat sompoleński k. 262—294v, 451—458, 526v—529v:

Spis kościołów i kaplic w dekanacie, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 262.

1. Kazmierz i Kazimierz, miasto (oppidum). Kościół par., odbudowany (po pożarze), nie konsekrowany, wizyt. 3 XI 1608 k. 262v—265, 451—451v, 526v:
 - a. Konwent Bernardynów poza miastem (wzmianka) k. 264—264v.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Krystyna m. za miastem k. 264v.
 - c. Kaplica (oratorium) pw. św. Benedykta m. poza miastem k. 264v.
 - d. Kaplica (oratorium) pw. św. Izaka m. za miastem k. 264v—265.
 - e. Kaplica (oratorium), znajdująca się przy lesie w pobliżu wsi Bieniszew (położonej już w par. Gosławice), nie dedykowana k. 265.

— Kozarzewo, wieś na terenie par. Kazimierz, była kiedyś ośrodkiem samoistnej parafii k. 262v.
2. Slesin i Slesino, miasto (oppidulum). Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 30 X k. 265—267, 451v—452, 526v—527.
3. Wąsosze, wieś. Kościół par., o którego tytule archidiakon nie dowiedział się w czasie lustracji, wizyt. 30 X k. 267—267v, 452—452v, 527.
4. Lichin i Lichyn, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. św. Doroty pm., wizyt. 30 X k. 267v—269v, 452v, 527.
5. Lubstowo Minor, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja ap., wizyt. 31 X k. 269v—271v, 452v—453, 527.
6. Raczączyce, Raczyżyce, Raczycaice i Racięczyce, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP k. 271v—273v, 453—453v, 527—527v.
7. Lubstowo Maior, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 31 X k. 273v—275, 453v—454, 527v.
8. Sępólno, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 31 X k. 275—277v, 454, 527v.
9. Mąkolino, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. k. 277v—279, 454—454v, 527v—528.
10. Dębna i Dembna, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 31 X k. 279—280v, 454v—455, 528.
11. Dębny, Demby i Dąmby, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 31 X k. 280v—281v, 455—455v, 528.
12. Wrząncza, Wrząca, Wraża i Wrząca Maior, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 31 X k. 281v—283v, 455v, 528.
13. Grzegorzewo, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. św. Stanisława b. i św. Mikołaja b. k. 283v—286, 455v—456v, 528:
 - a. Kaplica (oratorium) przy rynku (odbudowana po pożarze), nie dedykowana k. 286.
14. Osziek, Ossiek i Osiek, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. i św. Mikołaja b., wizyt. 31 X k. 286—288, 456v—457, 528v.
15. Krąpsko i Krapsko, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 31 X k. 288—290, 457—457v, 529.
16. Morzysław, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 3 XI k. 290—292, 457v, 529—529v.

17. Gosławice, wieś, wygasła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 3 XI 1608 k. 292v—294v, 457v—458, 529v.

VII. Dekanat żniński k. 295—352, 458v—470v, 529v—537:

Wykaz kościołów i kaplic dekanatu, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 295.

1. Żnin, miasto (oppidum, civitas). Kościół par. pw. św. Floriana m., położony za murami miasta, wizyt. 6 XI 1608 k. 295v—300v, 458v—460v, 529v—532:
 - a. Szpital z kaplicą (oratorium) pw. Ducha Św. poza bramą miejską k. 299—300, 460—460v, 531v—532:
 - 1° Kaplica (capella) w samym budynku szpitalnym pw. św. Anny k. 299v, 460.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. Trójcy Św. przy bramie miejskiej, ale wewnątrz murów k. 300—300v, 460—460v.
 - c. Konwent Dominikanów (tylko wzmianka) k. 300v
 - d. Kaplica (oratorium), której wezwania nie podano, poza bramą miasta, przy drodze do Gniezna i Poznania k. 300v, 532.
2. Lubcza i Lupcza, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap., wizyt. 6 XI k. 301—302v, 460v—461, 534—534v.
3. Rogowo, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 7 XI k. 302v—305, 461—461v, 534v:
 - a. Kaplica (sacellum) pw. św. Leonarda op. poza miastem k. 304v—305.
4. Gąsawa i Gąszawa, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b. k. 305—306v, 461v—462, 534v.
5. Wenetia i Venetia, wieś. Kościół par. nowy, nie konsekrowany, wizyt. 7 XI k. 307—308v, 462, 534v—535.
6. Ostroszcze, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża (ulegający ruinie), wizyt. (zaocznie) 7 XI k. 308v, 462v, 536.
7. Gora, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 7 XI k. 309—310v, 462v, 532v.
8. Gorzyce, Gorzice, Gorice i Goryce, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 8 XI k. 310v—312v, 463, 532v.
9. Beszkorzystew, Beskorzystew, Brzeskorzystew, Breskorzystew i Brzeskorzystew, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., przy którym jeszcze 3 lata temu przebywał minister heretycki, wizyt. (zaocznie) 8 XI k. 312v, 463, 532v.
10. Janczewo i Janczewo, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. k. 312v—314v, 463—463v, 532v—533.
- 10a. Dąmbrowo, Dąmbrowo, Dąmbrowa i Dąbrowa, wieś w par. Juńcewo z kaplicą (sacellum) czy raczej kościołem, nie dedykowanym (który przez pewien okres czasu był ośrodkiem gminy innowierczej i obecnie zachowuje prawa parafialne), wizyt. 8 XI k. 314v—315v, 463v—464.
11. Chomatowo i Chomatowo, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., przy którym rezyduje minister heretycki, wizyt. (zaocznie) 8 XI k. 315v, 464, 533.
12. Świętkowo, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. k. 315v—317v, 464, 533—533v.

13. Żerniki i Zerniki, miasto (oppidulum). Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 8 XI k. 317v—320, 464—465, 533v:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Anny na cmentarzu kościelnym k. 319.
14. Czerkwica, wieś. Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 8 XI k. 320—322v, 465, 533v—534.
15. Izdeбно, wieś. Kościół par. nie dedykowany, wizyt. 8 XI k. 322v—324, 465—465v, 534.
16. Ryszewko i Ryszewko, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 10 XI k. 324—326, 465v, 534v.
17. Chomiąza i Chomiąza, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 10 XI k. 326—328, 465v—466, 534v.
18. Parlino, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 10 XI k. 328—330, 466—466v, 535—535v.
19. Niestronno, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 11 XI k. 330—331v, 466v, 537.
20. Palendzie, Pałendzie i Pałezie, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 11 XI k. 331v—333, 467, 536v—537.
21. Kierskowo, Kierzkowo i Kierszkowo. wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 11 XI k. 333—335, 467, 535.
22. Szczepanowo, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 12 XI k. 335—336v, 467v, 535:
 - a. Woiczyno i Woyczyno, wieś na terenie par. Szczepanowo, posiadająca kaplicę (sacellum), której tytułu nie zapisano (dawniej była to oddzielna parafia), wizyt. 12 XI k. 336v—337.
23. Słaboszewo i Słaboszewo, wieś. Kościół par. pw. św. Doroty pm., wizyt. 12 XI k. 337—338v, 467v—468, 535v.
24. Pakoś i Pakosc, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Nawiedzenia NMP, wizyt. 12 XI k. 338v—342, 468—468v, 535v—536:
 - a. Szpital z kaplicą (oratorium) pw. Ducha Św. za miastem k. 341—342, 468v, 535v—536.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. św. Jakuba ap., również poza miastem, poprzednio kościół filialny, a dawniej nawet ośrodek osobnej parafii k. 342.
25. Trlągi i Trląg, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 13 XI k. 342—344, 468v—469, 536.
26. Strzelce i Strzelcze, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 13 XI k. 344—345v, 469, 536.
27. Kwieciszewo, miasto (oppidulum, oppidum). Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 13 XI k. 345v—348, 469—469v, 536—536v:
 - a. Kaplica (oratorium) poza miastem, pw. św. Leonarda op. k. 347v—348.
28. Mogilno, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 14 XI 1608 k. 348—350, 469—470, 536v:
 - a. Opactwo Benedyktynów poza miastem (wzmianka) k. 350.
29. Gosciszyno i Gosciszyno, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P. k. 350—352, 470—470v, 537.

VIII. Dekanat słupecki k. 352v—400v, 470v—482v, 537—542:

Spis kościołów i kaplic w dekanacie, z podaniem początkowej karty opisów ich w pierwszej części księgi k. 352v.

1. Słupca, miasto (oppidum). Kościół par. (13 ołtarzy) pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 15 XI 1608 k. 353—361, 470v—474, 537—538v:
 - a. Kaplica (oratorium seu sacellum) pw. św. Krzyża za Bramą Konińską, wizyt. 15 XI k. 358—358v, 473v, 538v.
 - b. Prepozytura szpitalna z kaplicą (oratorium) pw. Niep. Poczęcia NMP i św. Leonarda op., znajdująca się poza Bramą Pyzdrowską, wizyt. 15 XI k. 358v—360, 473—473v, 538v:
 - 1° Kaplica (capella), której wezwania nie podano, na cmentarzu teje prepozytury k. 359.
 - c. Druga prepozytura szpitalna z kaplicą (oratorium) pw. Ducha Św., położona poza Bramą Poznańską, wizyt. 16 XI k. 360—361, 473v—474, 538v.
2. Chotunia, wieś. Parafia na drodze afiliacji do Słupcy. Kościół par. nowy, nie konsekrowany, wizyt. 16 XI k. 361—362, 474.
3. Koszuty i Koszuti, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 16 XI k. 362—363v, 474—474v, 538v.
4. Młodeiowo i Młodeiewo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 16 XI k. 363v—365, 474v—475, 538v—539.
5. Giewartowo i Giewarthowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 17 XI k. 365—366v, 475, 539.
6. Powidz, miasto (oppidulum, oppidum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b., św. Jana Chrzc. i św. Stanisława b., wizyt. 17 XI k. 366v—368v, 475—475v, 539—539v.
7. Ostrowite i Ostrowithe, wieś. Kościół par. pw. św. Szczepana m., wizyt. 17 XI k. 369—370v, 475v—476, 539v.
8. Dobrosołowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 18 XI k. 370v—371v, 476—476v, 539v—540.
9. Nowawieś. Kościół par. pw. Nawiedzenia NMP i św. Stanisława b., wizyt. 18 XI k. 371v—373v, 476v, 540.
10. Cienino i Cienino Kościelne, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., znajdujący się od lat 60 w ręku ministra heretyckiego, wizyt. (zaocznie) 18 XI k. 373v, 477.
11. Golina, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 18 XI k. 373v—375v, 477, 540.
12. Kawnice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, przy którym przez wiele lat rezydował innowierczy minister, lecz niebawem ma być przywrócony katolikom, wizyt. (zaocznie) 18 XI k. 375v, 477, 540.
13. Mysliborz, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap., będący od lat przeszło 30 pod władzą ministra heretyckiego, wizyt. (zaocznie) 18 X k. 375v—376, 477, 540.
14. Wola i Wolia, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 19 XI k. 376—377v, 477v, 540v.
15. Kowalewo, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 19 XI k. 377v—379v, 477v—478, 540v.
16. Lądek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 19 XI k. 379v—381v, 478—478v, 542:
 - a. (Landa i Ląd), wieś. Opactwo Cystersów (tylko wzmianka) k. 381v.
17. Jarosino i Jarosin, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 20 XI k. 381v—383, 478v—479, 540v.

18. Skarboszewo, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 20 XI k. 383—385, 479, 540v.
19. Graboszewo, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. i św. Katarzyny pm., wizyt. 20 XI k. 385—386v, 479—479v, 541.
20. Strzałkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Doroty pm., wizyt. 20 XI 1608 i powtórnie 14 VI 1609 k. 386v—388v, 479v, 541.
21. Staw, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Jadwigi ks., wizyt. 21 XI k. 388v—390, 480, 541—541v.
22. Otoczno, wieś. Parafia znajduje się w stadium afiliacji do Wszemborza. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 21 XI k. 390—392, 480v.
23. Wszemborowo, Szamborowo i Samborowo, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM., wizyt. 21 XI k. 392—393v, 480—480v, 541v.
24. Brudzewo, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i św. Marii Magdaleny, wizyt. 21 XI k. 394—395, 480v—481v, 541v.
25. Ostrowo, wieś. Kościół par. pw. Nawiedzenia NMP, wizyt. 22 XI k. 395v—397, 481v, 541v—542.
26. Mielzyn i Mielzyno, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 22 XI k. 397—399, 481v—482, 542:
 - a. Kaplica (oratorium) poza miastem, nie dedykowana k. 398v—399.
27. Odrowąsz, wieś. Kościół par. pw. św. Barbary pm., wizyt. 22 XI 1608 k. 399—400v, 482—482v, 542.

Własnoręczna autoryzacja akt, dokonana przez a-diak. W. a Seve, z podpisem i przyklejeniem pieczęci opłatkowej k. 543—543v.

Instrument notarialny Ezechiela Szumińskiego⁷, notariusza nin. wizytacji. Akta z notat czy brulionu przepisał ktoś inny, on zaś tylko poświadczyl ich wiarygodność k. 543v.

Współcz. alfab. indeks zwizytowanych kościołów i kaplic k. 544—545v. Jest on jednak niepełny, a miejscowości w poszczególnych literach nie idą w dalszym ciągu alfabetycznie, lecz topograficznie.

4

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 4.**

[2 Tytuł nad.] Akta wizytacji **archidiakańskiej Archidikonatu Kalińskiego**, przeprowadzonej, przypuszczalnie z polecenia arcybiskupa gnieźn. Wojciecha Baranowskiego⁸, przez miejscowego archidiacona Macieja Dąbrowskiego⁹ w latach **1610—1611**.

[3. Daty krańc.] **1610—1611**.

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (32 × 20,5 cm i mniej).— Stron (świeżo

⁷ Ezechiel Schumiński, syn Stefana, kleryk archidiecezji gnieźn., notariusz publiczny z ustanowienia papieskiego, zaangażowany do udziału w omawianej wizytacji przez a-diak. Wincentego a Seve. (ADW. AAG. Wiz. 3 k. 543v).

⁸ Zob. przyp. 6.

⁹ Zob. przyp. 1.

policzb.) 594; str. czyste: 78, 180.— Oprawa z końca XIX w. w półskórek. Rps podniszczony.

[5. Sygn. daw.] 148 (Inw. 1918, Chodyński).— № 20? (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Jest to wizytacja pełna (łącznie zewnętrzna i wewnętrzna).— Księga jest czystopisem, wykonanym — jak zwykle — ręką samego archidiacona (Dąbrowskiego), zatem pismem mało czytelnym.— Jako wizytacja archidiakańska — księga zawiera same tylko sprawozdania wizyt., na swoją epokę wyjątkowo obszerne, bez dekretów reformacyjnych.— Opisy kościołów i kaplic są ułożone dekanatami w takiej kolejności: 1) kaliski, 2) stawski, 3) stawiszyński, 4) krotoszyński czyli kobyliński, 5) pleszewski.— Niestety, są to akta znacznie zdekompilowane, brak im początku (odnośnie obydwu parafii kaliskich), a zwłaszcza wielu kart na końcu (w dek. pleszewskim).— Dzieło to jest bardzo bogate w treść, uwzględniające przede wszystkim przywileje beneficjów i dane personalne duchowieńska. Na końcu poszczególnych dekanatów wizytator daje charakterystykę każdego z nich. Takie opinie zachowały się tylko dla dek. kaliskiego, stawskiego i stawiszyńskiego.— Z powodu niezachowania się początku księgi, nie doszły do nas żadne dokumenty prawne, dotyczące formy przeprowadzenia wizytacji. Można przypuszczać, iż u tego wizytatora znajdowały się przynajmniej dwa z nich: 1) odezwa archidiacona do duchowieństwa przed rozpoczęciem wizytacji i 2) adres hołdowniczy Dąbrowskiego, skierowany do prymasa Baranowskiego z okazji przekazywania mu akt.— Dokumenty te były w stanie poinformować odbiorców akt. m. in. na temat genezy i szczegółowej chronologii nin. wizytacji. Większość kościołów i kaplic zwizytował prał. Dąbrowski w ciągu r. 1611; natomiast przy kilkunastu parafiach zaznaczono, że były one wizytowane w r. 1610. Akta lustracji dek. stawiszyńskiego przekazał archidiakon a-bpowi Baranowskiemu, bawiacemu w swej rezydencji Opatówek, 1 września 1611 r. (s. 490), a stawskiego — jako ostatnie — w grudniu tr. (s. 353). Jednocześnie Dąbrowski oświadczył, że tym samym odwiedził i opisał wszystkie kościoły a-diak. kaliskiego (s. 354).— Z nie znanej bliżej konieczności kościoł par. w Dębem (dek. stawiszyński) wizytował w październiku 1610 (na kilka miesięcy przed archidiakonem) sam prymas Baranowski (s. 482—483).— W księdze znajduje się pewna ilość wpisanych dokumentów dawniejszych oraz katalogi ksiązek Biblioteki Kapituły w Kaliszu (s. 34—36) i parafialnej w Stawiszynie (s. 372—374).— Do wad omawianych akt należy wielka liczba nie podanych wezwań kościołów i kaplic, z powodów chyba nie zawsze uspra-

wiedliwionych.— Rękopis przekazany z Gniezna do Kalisza w l. 1821—1822, skąd — bez akt dek. pleszewskiego — został przewieziony do Włocławka po r. 1885. Akta wizyt. dek. pleszewskiego odnalazł w Kaliszu w r. 1949 ks. Librowski, przywiózł do Włocławka i umieścił na końcu księgi jako przymocowany poszyt.— Na 1 k. ochr. znajduje się niepełny indeks parafii pierwszych czterech dekanatów, sporządzony (we Włocławku) przez ks. S. Chodyńskiego pod koniec XIX w.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Dekanat kaliski, bez początku opisów, s. 1—178:

1. Calissia (Kalisz), miasto (civitas). Kościół kolegiacki i jednocześnie parafialny pw. Wniebowzięcia NMP; brak początku sprawozdania s. 1—36.
 - Dokumentacja korporacji niższego duchowieństwa kolegiaty, ołtarzy, służby kościelnej s. 1—33.
 - Archiwum kolegiaty s. 23—25.
 - Biblioteka kapitulna (katalog książek) s. 34—36.
2. Calissia (Kalisz), miasto (civitas). Kościół (aedes) prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i zarazem parafialny pw. św. Mikołaja b.; brak początku akt s. 37—63.
 - Dokumentacja prawna ołtarzy s. 37—40.
 - a. Szpital Św Trójcy z kaplicą (sacellum) pod tymże wezw., na Przedmieściu Wrocławskim s. 44—53.
 - 1° Kaplica (oratorium) w budynku szpitalnym pw. św. Apolonii pm. s. 45.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. św. Walentego m. na Przedmieściu Toruńskim s. 54—55.
 - c. Siedliska, wieś (pagus) na terenie par. św. Mikołaja, przy Starym Mieście Kaliszu, z kaplicą (sacellum) pw. św. Wojciecha b., nazwaną „pervetus“ (s. 55). Był tu kiedyś ośrodek samoistnej parafii s. 55—56.
 - d. Konwent Bernardynów w mieście s. 56—57.
 - e. Konwent Franciszkanów w mieście, z kościołem klaszt. pw. św. Stanisława b. s. 57—59.
 - f. Prepozytura szpitalna Św. Ducha zak. Duchaków, z kaplicą (sacellum) pod tymże wezw., poza murami miasta, przy Bramie Toruńskiej s. 59—60.
 - g. Konwent Bernardynek w mieście s. 60—61.
 - h. Kolegium Jezuitów w mieście, z kościołem klaszt. pw. św. Wojciecha b. s. 62—63.
3. Skarmierzice, wieś. Kościół par. nowy, nie konsekrowany s. 63—74.
4. Lewkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Zofii m. s. 74—81.
5. Gostyczina, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 81—92.
6. Dobrzec Małor, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 93—103:
 - a. Dobrzec Minor albo Rypinek, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Gotarda b., z dawna afiliowana do par. Dobrzec Wielki s. 56, 96—97.

7. Biskupice Szalone, wieś. Kościół par. (powtórnie odbudowany), nie dedykowany; stary nosił tytuł św. Bartłomieja ap. s. 104—110:
— Sędziwoj Drohiczański, kasztelan lubaczowski i starosta arcybiskupi opatowski, na polecenie prymasa Jakuba Uchańskiego, czyni (Opatówek, 10 V 1577) drobne darowizny ziemskie z klucza opatowskiego na rzecz odbudowy (po raz pierwszy) kościoła par. w Biskupicach oraz jego proboszcza (kopia dok.) s. 109—110.
8. Sobotka, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 110—122.
9. Ocziąsz, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 123—127.
10. Szczeniów, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 127—131.
11. Skrzebowa, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 131—137.
12. Gorzno, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap. s. 138—141.
13. Droszewo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 142—150.
14. Kucharki, wieś. Kościół par. (konsekr., w r. 1607) pw. Trójcy Św. s. 150—157.
15. Rososzyca, wieś. Kościół par. pw. św. Marka ew. s. 157—163:
 - a. Ołobok, wieś w par. Rososzyca, posiadająca kaplicę (sacellum), której wezwania nie podano s. 161, 177.
 - b. Ołobok, wieś na terenie par. Rososzyca. Opactwo Cysternek z kościołem klaszt. pw. 11 Dziewic MM. s. 175—177.
16. Kościelna wieś. Kościół prepozyturalny Benedyktynów i jednocześnie parafialny pw. św. Wawrzyńca m. s. 164—166.
17. Gyzice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 166—172.
18. Kuchari, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 172—175.
Wykaz parafii w dekanacie („In summa ecclesiae parochiales...“) z oznaczeniem zarządzanych przez proboszczów i komendarzy. Ołobok figuruje tu, podobnie jak w tekście, nie pod Rososzycą, ale osobno, jak gdyby stanowił samodzielną parafię s. 178.

II. Dekanat stawski s. 179—354.

Spis parafii dekanatu z oznaczeniem miejskich s. 179.

1. Staw, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 181—195:
 - a. Prepozytura szpitalna św. Krzyża, z kaplicą (sacellum) pod tymże wezw., na Przedmieściu Kaliskim s. 194—195.
2. Raysko, wieś. Kościół par. pw. św. Anny i św. Michała arch. s. 196—205.
3. Opatówek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Doroty pm. s. 205—212.
4. Chlewo, wieś. Kościół par. pw. św. Benedykta op. i Nawiedzenia NMP s. 212—221.
5. Gacz, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 221—227:
— Zapiska o konsekracji kościoła w r. 1519, jak w poz. 2 s. 221—222.
6. Liszkowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 227—236:
 - a. Strzałkowo, wieś w par. Lisków, gdzie znajduje się kaplica (sacellum), zbud. w r. 1602 poza wsią, z zamiarem założenia tu nowej parafii, której tytułu nie zapisano s. 236.
7. Malanowo, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1575) pw. św. Stanisława b. s. 237—240.
8. Tokary, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. i 11 Dziewic MM. s. 240—246.

9. Głuchowo, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja ap. s. 247—254.
 10. Goszczanowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 254—263.
 11. Góra, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 264—273:
 - a. Kaplica (delubrum), „antiqua“, na wzgórzu poza wsią, pw. św. Jakuba ap. s. 273.
 12. Kalinowa, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 273—282.
 13. Błaszki, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 283—291.
 14. Gruszczice, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 291—298.
 15. Woykowo, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 298—303.
 16. Iwanowice, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (nazwany szumnie kolegiatą s. 320) pw. św. Katarzyny pm. s. 304—323:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kaplicą (sacellum) pw. św. Leonarda op. s. 316—321:
 - Jan Gruszczyński, arcybiskup gnieźn., eryguje (Gniezno, 25 IV 1469) prepozyturę szpitalną w Iwanowicach, ufundowaną świeżo przez swego brata Bartłomieja, kasztelana kaliskiego (kopia dok.) s. 319—321.
 - b. Kamiona, wieś. Parafia inkorporowana w r. 1469 do prepozytury iwanowickiej. Dawny kościół nosił tytuł Trójcy Św., obecna kaplica (sacellum, oraculum) nie dedykowana s. 321—323.
 17. Godziesze, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 324—328.
 18. Tłokinia, wieś. Kościół par., wystaw. na wzgórzu, pw. św. Jakuba ap. s. 328—333.
 19. Chełmce, wieś. Kościół par., położony na górze, pw. Narodzenia NMP s. 333—338.
 20. Zakszino, wieś. (Parafia utworzona w r. 1540 z części par. Lisków s. 339). Wezwania kościoła par. archidiakon nie zdołał ustalić s. 339—345.
 21. Przespolewo, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 345—351.
 22. Kozminek, miasto (oppidum). Kościołem par., którego tytułu nie zapisano, zarządza od lat ok. 50 minister kalwiński s. 352.
- Charakterystyka dekanatu („Appendix decanatus...“) z podaniem parafii posiadających proboszczów, komendarzy i wakujących. W rękach innowierców znajduje się tylko kościół w Kozminku s. 353.

III. Dekanat stawiszyński s. 355—490:

Spis parafii dekanatu z oznaczeniem miast s. 355.

1. Stawiszyn, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 357—378:
 - Katalog ksiąg kościoła parafialnego, sporządzony w r. 1609 s. 372—374.
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z dwiema kaplicami (sacellum, oratorium) — Ducha Św. i św. Anny s. 374—378.
 - 2. Richnowo, wieś. Wezwania kościoła par. nie podano s. 379—384.
 - 3. Kokanin, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1607) pw. św. Marii Magdaleny s. 384—390.
 - 4. Goliszewo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 390—396.
 - 5. Złotniki, wieś. Kościół par. pw. Matki Boskiej s. 397—405.
 - 6. Zbiersko, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM. s. 405—409.

7. Pamięczyno, wieś. Kościół par. św. Jana Chrzc. i Narodzenia NMP s. 409—425.
8. Lippe, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 425—429.
9. Brudzewo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 430—435.
10. Zerniki, wieś. (Parafia utworzona w r. 1568 z części par. Blizanów i Rychnów). Kościół par. (capella, dedyk. w 1607) pw. św. Jana Chrzc. i św. Stanisława b. s. 435—440.
11. Koscieliec, wieś. Kościół par. św. Wojciecha b. s. 440—451.
12. Dzierbin, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 451—454.
13. Tikadłowo, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 454—459:
 - a. Rusowo, wieś. Filia par. Tykadłów z kaplicą (capella) nowo zbudowaną, nie dedykowaną; poprzednia nosiła tytuł św. Mateusza ap. s. 458—459.
14. Zborowo, wieś. Kościół par. św. Michała arch. s. 460—467:

— Jan Łaski, arcybiskup gnieźn. oraz inni biskupi polscy udzielają (Kra-ków, 13 IV 1530) 40 dni odpustu wiernym, nawiedzającym pod okre-ślonymi warunkami kościół par. w Zborowie (kopia dok.) s. 466—467.
15. Piątek, wieś. Wezwania kościoła par. nie podano s. 468.
16. Jastrzebniki, wieś. Tytułu kościoła par., z którego minister kał-wiński został usunięty, nie zapisano s. 468—469.
17. Blizanowo, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 469—476.
18. Kosmowo, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 477—479.
19. Borkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 479—481.
20. Dębce, wieś. Kościół par. (ecclesia, sacellum, capella) nie konsekrowa-ny s. 482—489.
21. Kamięń, wieś. Wezwania kościoła par. nie podano s. 489—490.

Charakterystyka parafii w dekanacie („In summa ecclesiae decanatus...“) z uwagą, które posiadają proboszczów, komendarzy i wakują. Innowiercy aktualnie nie mają w tym dekanacie żadnego kościoła s. 490.

Dziekanem dekanatu stawiszynskiego jest ks. Wojciech Gortius, prob-szcz w Stawiszynie s. 356, 359.

IV. Dekanat krotoszyński czyli kobyliński s. 491—554:
Spis parafii dekanatu z oznaczeniem miejskich s. 491.

1. Krotoszin, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (konsekr. w r. 1601) pw. św. Jana Chrzc. s. 492—505:
 - a. Kościół pw. św. Piotra i Pawła ap., dawny parafialny, służy za kaplicę szpitala, któremu kolatorka wyjednuje rangę prepozytury s. 492—494, 503—505.
2. Sulmierzice, miasto (oppidum). Kościół par., stojący poza miastem, nie dedykowany s. 505—522:
 - a. Szpital w środku miasta, z kaplicą (sacellum) pw. św. Anny s. 516—522:

— Marcin Zborowski, podczaszy koronny, starosta odolanowski itd. funduje (Odolanów, 5 VIII 1538) szpital w Sulmierzycach (kopia dok.) s. 519—520.
3. Zduny, miasto (oppidum). Kościół par. nie konsekrowany; poprzedni był pw. św. Jana Chrzc. i św. Jadwigi ks. s. 523—530:
 - a. Pyzice, wieś w par. Zduny, posiadająca kaplicę (sacellum) pw. św. Marcina, w lesie w kierunku Sulmierzyc s. 529—530.

4. Baszkowo, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 530—536.
 5. Kobelin, miasto (oppidum), wygasająca prepozytura par. (s. 491). Kościół par. pw. św. Stanisława b., Najśw. Maryi P. i 11 Dziewic MM. s. 536—546:
 - a. Konwent Bernardynów s. 543.
 - b. Prepozytura szpitalna (fund. i eryg. w r. 1434) z kaplicą (capella, sacellum), o której dedykacji nie wiadomo s. 543—546.
 6. Wyganowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Mikołaja b. s. 547—553.
 7. Kobierno, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. Zachował się tylko początek sprawozdania wizyt. s. 554.
Miejscowym dziekanem jest ks. Mateusz Frąckowic, prepozyt par. Krotoszyn s. 491.
- V. Dekanat pleszewski, z brakami opisów, s. 555—594:
1. Sosznica, wieś. Zachowała się tylko środkowa część sprawozdania s. 555—557.
 2. Karmino, wieś. Przy kościele par., którego wezwania nie podano, przebywa od lat ok. 30 minister kalwiński; aktualnie nawet dwóch s. 557—558.
 3. Korita, wieś. Kościół par. nie konsekrowany s. 558—563.
 4. Kotlino, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 563—566.
 5. Twardowo, wieś. Kościół par. (dedyk. w r. 1522) pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 566—572.
 6. Magnuszewice, wieś. (Parafia wydzielona przed r. 1531 z par. Twardów). Kościół par. pw. św. Barbary pm. i św. Stanisława b. s. 572—574.
 7. Kowalewo, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 574—576.
 8. Kretkowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 576—579.
 9. Żegocino, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 579—588:
— Ugoda gospodarza zawarta (Jarocin, 27 VIII 1545) pomiędzy Stanisławem Golembiowskim, proboszczem w Paniencie i Żegocinie, a Bartłojem Suchorzewskim, dziedzicem wsi Żegocin (kopia dok.) s. 585—588
 10. Broniszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i św. Bartłomieja ap. Brak końca akt wizyt. s. 589—592.
 11. Jedlec, wieś. Ocalała tylko środkowa część sprawozdania wizyt. s. 593—594.

5

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 5.**

[2. Tytuł oryg.] Acta visitationis [archidiaconalis] totius Archidiaconatus Wnieioviensis sub felicibus auspicijs illustrissimi principis & reuerendissimi dni, d. Ioannis Wężyk¹⁰ Dei & Apostolicae Sedis gratia archi-

¹⁰ Jan Wężyk (1575—1638) h. Wąż, kolejno biskup przemyski, poznański, arcybiskup gnieźnieński i prymas. (Korytkowski A, III 691—756.— Szostkiewicz s. 191).

episcopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis & primi principis, iuxta praescriptum constitutionum prouincialium, per adm. r.d. Lucam Wilkostowski¹¹, archidiaconum Vnieiovien[sem], canonicum Gnesnen[sem] & parochum Koninen[sem] in anno Dni MDCXXXVI feliciter expeditae.

[3. Daty krańc.] **1635—1636.**

[4. Opis zewn.] Łac.— 2° (30,7 × 19,2 cm).— Stron (ponownie policzb.) 312; str. czyste: 2, 103, 260, 268.— Oprawa z r. 1973 w skaj. Księga nosi ślady dawniejszego zwilgocenia.

[5. Sygn. daw.] **150** (Inw. 1918, Chodyński).— № 1? (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Akta zawierają wizytację całkowitą — zewnętrzną (s. 3—264) i wewnętrzną, wyodrębnioną na s. 269—312.— Księga jest czysto pisem, wykonanym przez notariusza wizytacji, nie wyszczególnionego z nazwiska (s. 259), który ją bałamutnie spaginował, co spowodowało obecnie ponowne jej stronicowanie.— Że wizytacja jest tylko archidiakańską — świadczy wyrażenie „iuxta praescriptum constitutionum provincialium”, użyte w tytule (s. 1) i powtórzone na s. 259, następnie brak dekretów reformacyjnych, które mogli wystawiać tylko biskupi (ordynariusze) oraz inni wizytatorzy generalni, a przede wszystkim oświadczenie samego prał. Wilkostowskiego na s. 15.— Akta nie ujawniają szczegółowej datacji marszruty wizytacyjnej. Wiadomo tylko, iż archidiacon wizytowanie dekanatu brzeźnickiego rozpoczął 11 X 1635 (s. 69) i radomszczańskie 1 XI tr. (s. 115), wizytację personalną duchowieństwa ukończył w sierpniu r. 1636 (s. 269), co jednocześnie zakłada uprzednie wykonanie części pierwszej, tudzież opisywane akta wręczył prym. Węzykowi w jego rezydencji skierniewickiej 12 III 1637 (s. 259).— Zarówno sprawozdania wizytacyjne, jak też materiały biograficzne idą w księdze dekanatami w następującej kolejności: 1) uniejowski, 2) brzeźnicki, 3) radomszczański, 4) szadkowski, 5) warcki.— Materiały personalne istnieją tylko dla kapłanów zajętych w duszpasterstwie. Kolejność ich nie zawsze odpowiada porządkowi protokołów wizyt. Ze względów omówionych poniżej — treść wizytacji wewnętrznej przedstawiłem jedynie w sposób skrócony, dekanatami.— Prał. Wilkostowski oświadcza, że we właściwym a-diak. uniejowskim, nie licząc kaplic, zlustrował 105 kościołów i że w teryt. wieluńskim („Tractus Vielunensis”), należącym również do a-diak. uniejowskiego i obejmującym 47 kościołów, razem z nim (1636) przepro-

¹¹ Łukasz **Wilkostowski** h. Pomian, syn Piotra i Katarzyny, z Soleckich tegoż herbu. Był archidiaconem kolegiaty uniejowskiej, kanonikiem katedry gnieźnieńskiej oraz proboszczem i dziekanem w Koninie. Zmarł w r. 1639. (Korytkowski P, IV 298.— ADW. AAG. Wiz. 5 s. 1, 259).

wadzał wizytację oficjał i dziekan wieluński Sebastian Wiktorowicz (s. 267). Lecz akta wizyt. Wieluńszczyzny nie zachowały się.— Księga pozostawiona przez Wilkostowskiego posiada duże znaczenie źródłowe, chociażby jako pierwsza z zachowanych a-diak. uniejowskiego. Nie ma w niej jednak żadnego dokumentu odnoszącego się do samej formy przeprowadzania wizytacji kanonicznych.— Obok zalet ma również swoje wady — iż nie opisuje parafii w akujących oraz nie podaje po wiele razy wezwań kościołów i kaplic.— Na s. 191 wizytator powołuje się ogólnie na akta dawniejszych wizytacji swojego archidiakonatu, które do nas nie doszły.— Współczesny alfab.-topogr. spis parafii, dzisiaj już nieaktualny, mieści się na s. 265—267. Bazarzana cyfr widoczna na s. 1 pochodzi z r. 1746. —Rękopis przekazany z Gniezna do Kalisza w l. 1821—1822, skąd został przewieziony do Włocławka po r. 1885.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Część 1. Wizytacja rzeczowa czyli zewnętrzna s. 3—264.

I. Dekanat uniejowski s. 3—68:

1. Unieiów, miasto (oppidum, civitas). Kościół kolegiacki i jednocześnie parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Floriana m. s. 3—18:
— Opis kolegiaty bez kapituły czyli pod względem duszpasterskim: kolegiów wikariuszy, mansjonarzy i służby kościelnej s. 3—15.
 - a. Prepozytura sympliczna z kaplicą (oratorium) pw. św. Mikołaja b. (beneficjum Benedyktyńów, wizyt. zaocznie) s. 15.
 - b. Kaplica (capella) pw. św. Wojciecha b. na zamku arcybiskupim s. 15—16.
 - c. Kaplica (oratorium) pw. Bozego Ciała na przedmieściu starego miasta s. 16.
 - d. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kaplicą pod tymże wezw., na drugim przedmieściu starego miasta, w kierunku Łęczycy s. 16—18.
2. Wielianów, wieś Kościół par. (dawniej filialny w stosunku do Uniejowa) pw. św. Mateusza ap. s. 19—20.
3. Chwałborzyce, wieś. Kościół par., z powodu nieobsadzenia parafii nie wizyt. s. 20.
4. Grodzisko, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 21—24.
5. Swinice, wieś. Kościół par. pw. św. Gotarda b. s. 24—26.
6. Wielienin, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 26—28.
7. Niewiesz, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 28—30.
8. Bełdrzychów, wieś podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Idziego op. s. 30—33.
9. Małyń, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 33—35.
10. Lutomirsko, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 36—41:
 - a. Kościół pw. św. Bartłomieja ap., dawniejszy parafialny a obecnie pomocniczy, na przedmieściu, w stronę miasta Kazimierza s. 38, 39—40.

11. Gorka, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 41—43.
12. Pabjanice i Pabianice, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. i św. Mateusza ap. s. 43—49:
 - a. Prepozytura szpitalna, z kościołem względnie kaplicą (oratorium) pw. św. Krzyża, na wschodnim krańcu miasta s. 47—49.
 - b. Kościół albo kaplica (oratorium), nie dedykowany, w zachodniej połaci miasta s. 49.
13. Mikołajowice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP oraz św. Piotra i Pawła ap. s. 49—51.
14. Kwiatkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Doroty pm. s. 51—55:
 - a. Kaplica (oratorium, capella), której tytułu nie zapisano (może pw. św. Krzyża), zwana także filią Kwiatkowic, położona pod lasem, przy drodze z tejże wsi do Lutomierska s. 54—55.
15. Wierzychy, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 55—57.
16. Zadzim, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 57—59.
17. Rososyca, wieś. Kościół par. nie wizyt. z powodu wakansu parafii s. 59.
18. Glinno, wieś. Kościół par. pw. św. Wita m. s. 59—61:
 - a. Brodnia, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Stanisława b., afiliowana do par. Glinno s. 61—62.
19. Piecznow, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 62—65:
 - a. Siedliątkow, wieś na terenie par. Pęczniew, posiadająca kaplicę (capella, ecclesia, oratorium) pw. św. Marka ew. (zbud. ok. 30 lat temu) s. 64—65.
20. Druzbín, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 65—67.
21. Niemysłów, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 67—68.
22. Wartkowice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 68.
Miejscowym dziekanem jest ks. Jakub Roczkowski, kanonik uniejowski i proboszcz par. Turek s. 68, 282.

II. Dekanat brzeźnicki s. 69—114:

1. Brzeznica, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 11 X 1635 s. 69—74:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., na starym mieście (za bramą czyli za mostem, w kierunku południowym) s. 73—74.
2. Lgota, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa p. s. 75—77.
3. Wiewiecz, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 77—79.
4. Jedlno, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 79—81.
5. Sulmierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks. s. 81—82.
6. Rząsna, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza i Macieja ap. s. 82—84.
7. Siemikowice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 84—88.
8. Działoszyn, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 88—90.
9. Trębaczow, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 90—91.
10. Paęcno, miasto (oppidum). Parafia posiada dwa obok siebie stojące kościoły par. — pierwszy pw. Matki Boskiej, a drugi (ecclesia, capella) pw. św. Leonarda op. s. 91—94.
11. Makowiska, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 94—97.

12. Wąsosze, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 97—99.
13. Dworyszowice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 99—102.
14. Mykanów, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 104—106:
 - a. Cykarzew, wieś. Filia par. Mykanów z kościołem albo kaplicą (capella) pw. św. Stanisława b. Jest tylko początek sprawozdania wizyt. s. 102.
15. Borowno, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 106—109.
16. Kruszyna, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap. s. 109—114.
Dziekanem dekanatu brzeźnickiego jest prepozyt miejscowej parafii, ks. Jan Swiradius s. 114, 283.

III. Dekanat radomszczański s. 115—157:

1. Radomskie, miasto (oppidum, civitas), prawdep. prepozytura par. Kościół par. pw. św. Lamberta b., wizyt. 1 XI 1635 s. 115—128:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Walentego m. s. 124—126.
 - b. Prepozytura prosta albo prebenda, z kościołem lub kaplicą (oratorium) pw. św. Marii Magdaleny, na przedmieściu w stronę południa s. 126—128.
 - c. Strażków i Strzałków, wieś na terenie par. Radomsko. Prebenda z kaplicą (capella, oratorium) pw. św. Andrzeja ap. s. 155—156.
2. Kamieńsko, miasto (oppidum), podupała prepozytura par. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 128—131.
3. Mstów, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i zarazem parafialny pw. Wniebowzięcia NMP s. 132—135:
 - a. Redziny, wieś w par. Mstów, w której znajduje się kaplica (capella) pw. św. Otylii pm. s. 135.
4. Kłomnice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 135—137.
5. Pławno, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 137—138.
6. Gidle, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 138—140.
7. Dambrowa, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Stanisława b. s. 140—143.
8. Soborzyce, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM. s. 143—145.
9. Borzykowo, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 145—147:
 - a. Kaplica (capella), której tytułu nie zapisano, w polu poza wsią s. 147.
10. Zytne, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 147—148.
11. Kobile, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. i św. Jana ap. s. 148—151.
12. Kodrąb, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. i św. Jadwigi ks. s. 151—153.
13. Dminin, wieś. Kościół par. pw. św. Szymona i Judy ap. s. 154—155.
14. Krępa, wieś. Kościół par. nie wizyt. z powodu nieobsadzenia parafii s. 157.
15. Dobryszyce, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 261—264.
Dziekanem miejscowym jest ks. Grzegorz Panosius, prepozyt par. Radomsko i surogat Konsystorza For. Uniejowskiego s. 157, 292.

IV. Dekanat szadkowski s. 157—211:

1. Szadek, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 157—166:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem (ecclesia, oratorium) pod tymże wezw., na przedmieściu położonym po wschodniej stronie miasta s. 164—165.
 - b. Kościół pw. św. Idziego op., stojący poza kurią królewską w kierunku wsi Wojsławice s. 165—166.
2. Marzenin, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 166—169.
3. Borszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 169—172.
4. Sędzieiowice, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa p. s. 172—174.
5. Buczek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 174—177.
6. Lobocice i Lobócice, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 177—178.
7. Druzbice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 178—179.
8. Grocholice, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych (uległ pożarowi ok. 10 lat temu) s. 180—183:
 - a. Prepozytura sympliczna, z kościołem pw. św. Jana Chrzc., na przedmieściu w kierunku wschodnim s. 181—183.
9. Parzno, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 183—184.
10. Pozenice, wieś. Kościół par. pw. św. Kazimierza kr. s. 184—186.
11. Grabno, wieś, (od r. 1632) prepozytura par. Kościół par. pw. św. Wacława kr. i św. Mikołaja b. s. 186—189.
12. Widawa, miasto (oppidum, civitas), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 189—197.
 - Biblioteka kościelna (charakterystyka bez katalogu) s. 191.
 - Akademia Widawska (tylko wzmianka) s. 191.
 - a. Kościół pw. św. Rocha w (zbuđ. w r. 1627) na wzgórzu za miastem, przy gościńcu do Szadku s. 194—195.
 - b. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem względnie kaplicą (oratorium) pod tymże wezw. s. 196.
 - c. Kościół pw. św. Wojciecha b. w polu za miastem s. 197.
13. Wygielzow, wieś. Kościół par. pw. Nawiedzenia NMP s. 197—199.
14. Rychłocice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 199—200.
15. Brzykow, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 200—202.
16. Strońsko, wieś. Kościół par. nie wizyt. z powodu wakansu parafii s. 202.
17. Korczow, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 202—204.
18. Rzestarzow, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 204—205.
19. Szczerzow, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 205—208:
 - a. Kaplica (ecclesia seu capella) pw. św. Barbary pm. przy drodze, która wędzie do Piotrkowa s. 207—208.
20. Osiny, wieś. Kościół par. (w puszczy — „in eremo“) pw. św. Leonarda op. s. 208—209.
 - a. Chabielice, wieś. Parafia z kościołem, którego tytułu nie zapisano, afiliowana do par. Osiny s. 210.

Dziekanem dekanatu szadkowskiego jest ks. Samuel Sokołowski, prepozyt miejscowej parafii s. 210—211, 306.

V. Dekanat warcki s. 211—259:

1. Warta i Wartha, miasto (oppidum, civitas), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 211—220:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., na przedmieściu zwanym Gorki s. 217—218.
 - b. Druga prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Łazarza czy też św. Krzyża s. 218—219.
 - c. Kaplica (ecclesia seu oratorium) pw. św. Jana Chrzc., stojąca w polu, na południe od miasta s. 219—220.
 - d. Mikołajowice, wieś w par. Warta, posiadająca (od r. 1631) kaplicę (capella) we dworze rodziny Bartochowskich, nie dedykowaną s. 220.
2. Boleszyn, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 220—222.
3. Dobra, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 222—226:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw. s. 225.
 - b. Kościół pw. św. Jana za miastem, przy gościńcu do Uniejowa s. 225—226.
4. Skęcznow i Skęcznow, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 226—227.
5. Miłkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., nie wizyt. z powodu nieobsadzenia parafii s. 227.
6. Jeziorsko, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża (niedawno spłonął) s. 228—229:
 - a. Kaplica (capella), wystawiona zastępczo dla potrzeb kultu, nie dedykowana s. 228.
7. Wroblow, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 229—232.
8. Sieradz, miasto (oppidum, civitas), prepozytura par. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 232—240:
 - a. Kościół kolegiacki pw. Trójcy Św. obok zamku królewskiego (capella regalis) s. 237—239.
 - b. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., na przedmieściu od strony zachodniej s. 239—240.
9. Męka, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 240—242.
10. Kliczkow, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 242—243.
11. Dąmbrowa, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 243—244.
12. Wąglcow, wieś. Kościół prepozyturalny Bożogrobców Miechowskich i jednocześnie parafialny pw. św. Klemensa p. i św. Augustyna b. s. 244—246.
13. Chałupia Maior, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 246—247.
14. Brzeznią, wieś. Kościół par. pw. św. Idziego op. s. 247—250.
15. Unków, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 251—254:
 - a. Złaczewo, miasto (oppidum). Filia par. Uników, przekształcana w samoistną parafię. Kościół par. w budowie s. 250—251.
 - b. Klonow, wieś. Filia par. Uników z kaplicą (capella) pw. św. Stanisława b. s. 251.
16. Stolec, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 254—255.
17. Buzenin, miasto (oppidum). Wezwania kościoła par. nie podano s. 256—257.

18. Choyne, wieś. Kościół par. pw. św. Anny s. 257—259.

Miejscowym dziekanem jest ks. Baltazar Karczewicz, prepozyt par. Warta s. 259, 306.

Wspólcz. alfab.-topogr. indeks zwizytowanych kościołów s. 265—267. Strony podane w nim są obecnie nieaktualne.

Część 2. Wizytacja personalna czyli wewnętrzna, ukończona w sierpniu 1636 r. s. 269—312:

U w a g a. Dane osobiste o duchowieństwie dotyczą tylko kapłanów zatrudnionych w duszpasterstwie. Ułożone są również dekanatami, ale nie zawsze według powyższych sprawozdań wizyt. parafii. Pochodzi to stąd, iż kapłani kumulujący stanowiska duszpasterskie omawiani są tylko przy jednej, zwykle ważniejszej placówce, oraz że duchowieństwo niektórych, i to ważniejszych parafii, np. Szadku i Sieradza, zostało tu pominięte. Głównie ze względu na krótkie opisy tej części operują poniżej nie parafiami, lecz tylko dekanatami.

- I. Dekanat uniejowski s. 269—282.
- II. Dekanat brzeźnicki s. 283—291.
- III. Dekanat radomszczański s. 291—298.
- IV. Dekanat szadkowski s. 298—306.
- V. Dekanat warcki s. 306—312.

6

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 6.**

[2. Tytuł nad.] Osiemnastowieczny odpis akt wizytacyjnych kościoła prepozyturalnego Kanoników Regularnych Laterańskich i jednocześnie parafialnego pw. św. Mikołaja b. w Kaliszu, wykonany z zaginionej obecnie wizytacji Archidiakonatu Kaliskiego, przeprowadzonej w roku 1639 przez miejscowego archidiakona Stanisława Żychowicza¹².

[3. Daty krańc.] **1639.**

[4. Opis zewn.] Łac.— 2° (33 X 21 cm).— Stron (ponownie policzb.) 18; s. 4 czysta.— Oprawa nowa w półpłótno.

[6. Uwagi] Poszyt ten, jakkolwiek jest odpisem dokumentacji, i to jednej tylko parafii, dlatego zaliczyłem do serii wizytacyjnej zespołu akt arcybiskupów gnieźn., że księga, z której został sporządzony, nie istnieje.— Są to akta wizytacji ogólnej (łącznie zewnętrznej i wewnętrznej).— Nie wiadomo dokładnie, czy wizytacja a-diak. kaliskiego, przeprowadzona przez Żychowicza, miała charakter archidiakońskiej, czy generalnej. Raczej założyć trzeba jej rangę archidiakońskiej,

¹² Stanisław Żychowicz, dr obojga praw, archidiakon kaliski (od r. 1636 do końca życia), kanonik łowicki, prepozyt par. Rawa Mazowiecka. Zmarł w r. 1650. (Wieteska s. 67, gdzie podano błędną datę śmierci: 1660).

albowiem brak w niej dekretu reformacyjnego, a ponadto wizytacje generalne archidiecezji gnieźn., odbywane przez nieordynariuszy są późne i datują się (w zbiorze wrocławskim) dopiero od początku XVIII w.— Wiarogodność odpisu z oryginałem poświadczył słownie notariusz Konsystorza For. Kaliskiego, ks. Marcin Siemiński, który ponadto obwarował omawianą kopię pieczęcią opłatkową ówczesnego oficjała kal. Franciszka Ksawerego Radolińskiego, kanonika lwowskiego (s. 18). Odpisu dokonano w Kaliszu, między r. 1759 a 1779, kiedy to Siemiński pełnił wymieniony urząd.— Rps posiada d w a współcz. tytuły, które wypadło zastąpić od siebie poprawniejszym, a mianowicie: 1) „*Visitatio Ecclesiae Colleg[ia]tae Can[on]ic[oru]m Reg[ularium] Calis[siensium] in a^o 1639-no p[er] illsum rendum dominum Stanislaum Żychowicz*” (s. 1, stanowiąca oryg. odkładkę kartonową); 2) „*Visitatio Stanislai Żychowicz, expedita a^o Dni 1639-no jn Collegiata Scti Nicolai C.R.L. Calissii*” (s. 3, będąca drugą kartą tytułową).— Księga wizytacji a-diak. kaliskiego, z której dokonano nin. kopii, zaginęła, przypuszczalnie w Kaliszu, na przełomie XVIII/XIX stulecia. Nie było jej w Gnieźnie na początku XIX w., bo nie przekazywano jej stamtąd w r. 1822 do Kalisza. Nigdy też nie znalazła się we Wrocławku.— Omawiany jej odpis napotkał w r. 1949 ks. Librowski w Kaliszu i przywiózł go do Wrocławka.— Na s. 2 poszytu proboszcz par. św. Mikołaja w Kaliszu ks. A(ntoni) Zaremba, kapłan już diecezjalny, poczynił w r. 1852 obliczenia chronologiczne, odnoszące się do miejscowego kościoła.— Na s. 3 historyk ziemi kaliskiej A(dam) Chodyński zanotował 15 maja 1872 r., że korzystał z tych akt do opracowywanej przez siebie historii kościoła św. Mikołaja (którą wydał w Warszawie w 1874).— Niewyraźna pieczętka z napisem: *Z księgozbioru | ks. J. Sobczyńskiego* (który po objęciu w r. 1901 probostwa św. Mikołaja w Kaliszu uprzywatniał nie tylko tamtejsze druki, ale także akta) znajduje się na s. 5.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. (Calissium — Kalisz), miasto (civitas). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i zarazem parafialny pw. św. Mikołaja b. (11 ołtarzy), nazwany w obu oryg. tytułach kolegiatą (zakonną) s. 5—18. — Pierwsza wzmianka o obrazie Rubensa „Zdjęcie z Krzyża“ s. 7.

7

A. OPIS KSIĘGI:

- [1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 7.**
- [2. Tytuł nad.] Akta wizytacji **archidiakańskiej Oficjalatu czyli Tery-**

torium Wieluńskiego, przeprowadzonej przez miejscowego prepozyta i oficjała Macieja Aleksandra Rudzkiego¹³ w latach 1668—1669.

[3. Daty krańc.] 1668—1669.

[4. Opis zewn.] Łac.— 2° (30×20 cm).— Stron (ponownie policzb.) 124; str. czyste: 94, 124.— Oprawa z r. 1973 w skaj.

[5. Sygn. daw.] 151 (Inw. 1918, Chodyński).

[6. Uwagi] jest to wizytacja archidiakańska. Prał. Rudzki wystawił wprawdzie dekrety reformacyjne dla trzech pierwszych parafii (s. 4, 6, 8), ale dla następnych zaniechał owych czynności prawnych, nie mając do nich upoważnienia.— Przedstawiana tu księga zawiera akta wizytacyjne pełne (łącznie zewnętrzne i wewnętrzne).— Jest to czystopis akt, wykonany niezbyt czytelnie przez notariusza wizytacji, ks. Wojciecha Limiewicza¹⁴.— Omawiane akta nie są szczegółowe i dość ubogie pod względem treści, ale historyczne ich znaczenie powiększa fakt, iż są pierwszymi spośród ocalałych dla ziemi wieluńskiej. O dawniejszych wizytacjach terytorium wieluńskiego, które nie doszły naszych czasów, mówi archidiakon ogólnie na s. 30. Księga nie przynosi nam również żadnego przekazu pisanego czy zwyczajowego na temat przeprowadzania wizytacji kanonicznych.— Sprawozdania wizyt., odnoszące się do kościołów i kaplic, są tu ułożone dekanatami w takim porządku: 1) rudzki, 2) wieruszowski, 3) krzepicki. W nagłówku każdego z nich nie omieszkano podkreślić, że znajdują się w oficjale i terytorium wieluńskim.— Chronologia szczegółowa wizytacji jest wyrażona tylko na początku pierwszego (rudzkiego) dekanatu, który był wizyt. w r. 1668 (s. 1) i ostatniego (krzepickiego), lustrowanego w 1669 (s. 95).— Z tego powodu, że akta te nie figurują w spisie Konsystorza Gen. Kaliskiego, wypadnie przyjąć, iż nie było ich w Gnieźnie w r. 1821 i nie wydano ich stamtąd do Kalisza. Do Włocławka musiały trafić w drugiej połowie XIX w. wprost z prowincji, może nawet z samego Wielunia.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Dekanat rudzki, wizyt. w r. 1668 s. 1—56:

1. Chotów, wieś. Kościół par. pw. św. Idziego op. s. 1—4.
2. Raczyn, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 4—6.
3. Lagiewniki, wieś. Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc. s. 6—8.
4. Wydrzyn, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża s. 8—10.

¹³ Maciej Aleksander **Rudzki**, prepozyt kapituły kol. w Wieluniu i oficjał Konsystorza For. Wieluńskiego. (ADW: AAG. Wiz. 7 s. 123).

¹⁴ Wojciech Limiewicz, wicedziekan kolegiaty w Wieluniu czyli dziekan kolegium tamt. wikariuszy, proboszcz par. Wydrzyn, notariusz rzeczywisty Konsystorza For. Wieluńskiego, sekretarz nin. wizytacji. (ADW: AAG. Wiz. 7 s. 123).

5. Czarnożełny, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 10—13.
 6. Rudlice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 13—16.
 7. Oszyaków, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks. s. 16—21:
 - a. Radoszowice, wieś. Filia par. Osjaków z kaplicą czy też kościołem (capella, ecclesia) pw. św. Marka ew. i św. Marii Magdaleny s. 20—21.
 8. Wierzchlas, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 22—25.
 9. Łaszów, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 25—27.
 10. Kadłub, wieś. Kościół par. nie konsekrowany, poprzedni był pw. św. Andrzeja ap. s. 27—31:
 - a. Popowice, wieś. Filia par. Kadłub z kościołem pw. Wszystkich Świętych s. 29—30.
 - b. Grębień, wieś. Druga filia par. Kadłub z kościołem względnie kaplicą (capella) pw. Trójcy Św. s. 30—31.
 11. Krzywarzeka, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 31—33.
 12. Ożarów, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 34—38:
 - a. Wierzbie, wieś. Filia par. Ożarów z kościołem albo kaplicą (capella) pw. św. Leonarda op. s. 36—38.
 13. Komorniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Andrzeja ap. s. 38—41.
 14. Mokrsko, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 42—45.
 15. Skomlin, wieś. Kościół par. pw. św. Filipa i Jakuba ap. s. 46—47.
 16. Ruda, wieś (do r. 1420 kolegiata, następnie) prepozytura par. Kościół par. pw. Najsw. Maryi P. s. 47—55:
 - a. Prepozytura szpitalna, o której kościele względnie kaplicy nie wspomniano s. 54—55.
 - [17. Wieluń, miasto:]
 - a. Gaszyn, wieś w par. kolegiackiej w Wieluniu, posiadająca kościół albo kaplicę (oratorium) pw. św. Zygmunta kr. s. 55—56.
 - b. Dąbrowa, wieś na terenie par. kolegiackiej w Wieluniu, gdzie znajduje się kościół pw. św. Wawrzyńca m. s. 56.
- II. Dekanat wieruszowski s. 57—93:
1. Sokolniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 57—59.
 2. Walknowy, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 59—61.
 3. Lutultovia czyli Lutoldistadium, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Trójcy Św., św. Mateusza ap. i św. Doroty pm. s. 61—64:
 - a. Swietkowice, wieś w par. Lututów, w której istnieje kaplica (capella), nie dedykowana s. 63.
 4. Naramice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 64—66.
 5. Biała, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra w Okowach s. 66—68:
 - a. Wiktorow, wieś. Filia par. Biała z kaplicą (capella), której tytułu nie zapisano s. 68.
 6. Łyskornie, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 68—70.
 7. Czastary, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 70—72.
 8. Dietrzkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 73—75:
 - a. Łubnice, wieś. Filia par. Dietrzkowice z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP s. 74—75.
 9. Woycin, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 76—78:

- a. Zdzar, wieś. Filia par. Wójcin z kaplicą (capella) pw. św. Mateusza ap. s. 77—78.
10. Bolesławiec, miasto (civitas). Kościół par. nie konsekrowany; poprzedni był pw. Trójcy Św. s. 78—82:
- a. Kościół względnie kaplica (capella) szpitalna pw. św. Krzyża, przy której osiadły Premonstratentki s. 82.
- b. Kaplica (oraculum, capella) pw. św. Małgorzaty pm., poza miastem od strony północnej, nazwana tu filią s. 82.
11. Mieleszyn, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 83—85:
- a. Chrosćin, wieś na terenie par. Mieleszyn, posiadająca kaplicę (oraculum, capella) pw. św. Mikołaja b. s. 84.
12. Wieruszów, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 85—90:
- a. Kościół szpitalny pw. św. Jana Chrzc. w mieście s. 90.
- b. Kaplica (oraculum, capella) pw. św. Mikołaja b., znajdująca się również w mieście, lecz po drugiej stronie Proсны s. 90.
- c. Swiba, wieś w par. Wieruszów, gdzie istnieje kaplica (oraculum, capella) pw. św. Katarzyny pm. s. 89—90.
13. Cieszećin, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 91—93:
- a. Węglowice, wieś. Filia par. Cieszećin z kaplicą (capella) pw. Trójcy Św. s. 93.

III. Dekanat krzepicki, wizyt. w r. 1669 s. 95—123:

1. Mierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 96—98:
- a. Toporów, wieś na terenie par. Mierzyce, posiadająca kościół lub kaplicę (capella, sacellum) pw. Wniebowzięcia NMP s. 97—98.
2. Parzymiechy, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 99—101:
- a. Jaworzno, wieś. Filia par. Parzymiechy z kościołem względnie kaplicą (capella), nie dedykowaną s. 110—111.
3. Danków, wieś. Kościół par. nowy, nie konsekrowany s. 101—103:
- a. Stary kościół par. pw. św. Stanisława b., stojący poza wsią s. 101.
- b. Zaiączki, wieś. Filia par. Danków z kościołem pw. św. Zygmunta kr. (Trwa jednak spór, czy kościół ten jest rzeczywiście filialnym w stosunku do Dankowa) s. 101, 108—110.
4. Kzepice, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny pw. św. Jakuba ap. s. 103—108:
- a. Prepozytura szpitalna z kaplicą (capella) pw. św. Stanisława b. s. 107.
- b. Kaplica (sacellum, capella) pw. św. Barbary pm. na zamku starościńskim s. 108.
5. Rudniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 111—113.
6. Zytńów, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 113—115.
7. Praszka, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 115—120:
- a. Stradziec, wieś. Parafia niegdyś z kościołem, obecnie zaś z kaplicą (capella) pw. św. Katarzyny pm. afiliowana do Praszki s. 118—119
- b. Kowale, wieś. Parafia kiedyś z kościołem, a teraz z kaplicą (ca-

- PELLA) pw. św. Feliksa i Adaukta mm. afiliowana do par. Praszka s. 119—120.
8. Dziętrzynki, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 120—121.
9. Pątnow, wieś. Kościół par. pw. św. Jana ap. s. 121—122.

8

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 8.**

[2. Tytuł oryg.] Acta visitationis [**archidiaconalis**] **Archidiaconatus Vnieioviensis** sub felicibus auspiciis celsissimi principis & reuerendissimi domini, dni Ioannis Stephani Wydźga¹⁵, Dei & Apostolicae Sedis gratia archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis & primi principis, iuxta praescriptum constitutionum provincialium, per adm. r.d. Andream Pruski¹⁶, provisum & domesticum praelatum, archidiaconum Vnieiouiensem in anno Dni **1683**-tio — MDCXXXXXXXXXIII feliciter expeditae.

[3. Daty krańc.] **1683.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (30,1×19,2 cm).— Stron (ponownie policzb.) 316; str. czyste: 273, 277.— Oprawa z r. 1973 w skaj.

[5. Sygn. daw.] **152** (Inw. 1918, Chodyński).

[6. Uwagi]. Rejestrowana pozycja stanowi wizytację archidiakańską, o czym m.in. świadczy zawarte w tytule wyrażenie „iuxta praescriptum constitutionum provincialium” (s. 1) oraz brak w niej dekretów reformacyjnych dla kościołów.— Jest to zarazem wizytacja całkowita (zewnętrzna i wewnętrzna).— Księga jest czystopisem, niezbyt czytelnym.— Archidiakon miał do pomocy notariusza wizytacji, o którym wspomina na s. 163, nie przekazując jednak potomnym jego nazwiska. Pierwszy sekretarz prowadził akta — mniej starannie do s. 138, a drugi odtąd do końca.— Tytuł, ujęcie i treść akt przypominają pozycję 5.— Sprawozdania wizyt. poszczególnych kościołów i kaplic idą w księdze dekanatami w tym porządku: 1) uniejowski, 2) szadkowski, 3) warcki, 4) radomszczański, 5) brzeźnicki. Na s. 274 nie wpisano nagłówka dek. brzeźnickiego, zostawiając dlań tylko miejsce.— Rękopis nie dostarcza badaczowi żadnego dokumentu, mającego związek z formalną stroną odbywania wizytacji

¹⁵ Jan Stefan Wydźga h. Jastrzębiec, zmarły w r. 1685. Był chronologicznie biskupem łuckim, warmińskim oraz arcybiskupem gnieźnieńskim i prymasem Polski. (K. Wójcicki: Żywot i pamiętniki J.S. Wydźgi. Warszawa 1852.— Korytkowski A, IV 266—292.— Szostkiewicz s. 200).

¹⁶ Andrzej Pruski, prałat domowy papieski, archidiakon kapituły kol. w Uniejowie. (ADW: AAG. Wiz. 8).

kościół.— Brak tu także chronologii szczegółowej marszruty wizytacyjnej, nawet ogólnie dla danego dekanatu.— Prał. Pruski podaje, że równocześnie z nim kościoły znajdujące się na terytorium wieluńskim, należącym ciągle lato sensu do archidiakonatu uniejowskiego, wizytował prepozyt kapituły kol. w Wieluniu i zarazem audytor tamt. Konsystorza For., a kolegiatę łaską, chyba tylko pod względem duszpasterstwa, oraz parafie inkorporowane do jej beneficjów — prepozyt-infułat kapituły kol. w Łasku (s. 316). Nazwisk obu kolegów-lustratorów, posiadających na swych terytoriach uprawnienia wizytacyjne archidiakonów, Pruski nie przytoczył. Ewentualne akta, sporządzone z okazji ich wizytacji, nie zachowały się.— Atoli i sam a-diak. Pruski nie z wizytował we własnych granicach pewnych parafii, jak Kamionacz i Spicymierz, do których dostęp, z powodu otaczających je mokradeł, okazał się wyjątkowo trudny (s. 316).— Poza tym brak w jego aktach pewnej ilości wezwań kościołów i kaplic.— Ponieważ przedstawianej księgi nie ma w spisie Konsystorza Gen. Kaliskiego (1857), wolno przypuszczać, że nie było jej uprzednio w Gnieźnie, a zatem nie przekazywano jej stamtąd w l. 1821—1822 do Kalisza. Do Włocławka trafiła w końcu XIX w. z prowincji diecezjalnej, może z samego Uniejowa.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Dekanat uniejowski s. 3—74:

1. Wielenin, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Doroty pm. s. 3—7.
2. Chwalbozyce, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 7—10.
3. Swience, wieś. Kościół par. pw. św. Gotarda b. s. 10—13.
4. Grodzisko, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 13—17.
5. Wartkowice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia i Wniebowzięcia NMP s. 17—19.
6. Niewiesz, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 19—22.
7. Bałdrzychów, wieś, wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Idziego op. i św. Jana Chrzc. s. 22—26.
8. Małyn, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 26—30.
9. Lutomirsko, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 31—38:
 - a. Prepozytura zwykła z kościołem pw. św. Bartłomieja ap., który był dawniej świątynią parafialną, na przedmieściu w kierunku zachodnim s. 36—38.
10. Gorka, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. i św. Marii Magdaleny s. 38—40.
11. Pabianice, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. i św. Macieja (powinno być: Mateusza) ap. s. 40—44:
 - a. Prepozytura szpitalna na przedmieściu, z kaplicą (capella) pw. św. Krzyża s. 43—44.

12. Mikołajewice, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. oraz Narodzenia NMP s. 44—46.
13. Kwiatkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Barbary pm. s. 47—49.
14. Wierzchy, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 49—51.
15. Zadzim, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. s. 52—55:
 - a. Zyгры, wieś w par. Zadzim, posiadająca kaplicę (capella), której tytułu nie zapisano s. 55.
16. Rososzyca, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 56—58.
17. Męka, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 58—59.
18. Piecznow, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 59—62.
19. Glinno, wieś (parafia inkorporowana, razem z filią Brodnia, do prepozytury w Zadzimiu). Kościół par. pw. św. Wita, Modesta i Walentego mm. s. 62—65:
 - a. Brodnia, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Stanisława b., afiliowana do Glinna s. 64—65.
20. Siedlątkow, wieś. Kościół par. pw. św. Marka ew. s. 65—68.
21. Druzbin, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 68—71.
22. Niemysłów, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 71—74.
Dziekanem dekanatu uniejowskiego jest ks. Marian Jankowski, proboszcz par. Niemysłów s. 74.

II. Dekanat szadkowski s. 75—163:

1. Szadek, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba ap. s. 75—84:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha (eryg. w r. 1540), wewnątrz miasta, przy drodze wiodącej do Uniejowa, z kaplicą (capella, ecclesia) nową, nie dedykowaną s. 83—84.
 - b. Kościół (ecclesia, capella) pw. św. Idziego op. za miastem, obok pałacu królewskiego s. 84.
2. Borszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 85—87.
3. Marzenin, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 87—92.
4. Sędzieiowice, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa p. i św. Marii Magdaleny s. 93—96.
5. Pożenice, wieś. Kościół par. pw. św. Kazimierza kr. s. 96—99.
6. Buczek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 99—103.
7. Łobudzice, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 103—106.
8. Druzbice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 106—109.
9. Krzepcow, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 109—114.
10. Wygietzow, wieś. Kościół par. pw. Nawiedzenia NMP s. 114—118.
11. Parzno, wieś, nie zorganizowana prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 118—122.
12. Grocholice, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 122—127:
 - a. Kościół pomocniczy pw. św. Jana Chrzc. znajdujący się na przedmieściu, na południe od miasta s. 126—127.
13. Kaszewice, wieś. Kościół par. (ecclesia, capella) pw. Trójcy Św. s. 127—128.

14. Osiny, wieś (do początku XVI w. filia par. Rzaśnia). Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 128—133:
 - a. Chabielice, wieś. Filia par. Osiny („in eremo“) z kościołem pw. Trójcy Św. s. 131—133.
15. Szcercow, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i Narodzenia NMP s. 133—136.
16. Rostarzow, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 137—139.
17. Rusiec, wieś (do r. 1643 filia par. Restarzew). Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 139—143.

— Spis wotów przy obrazie Matki Boskiej Różańcowej, słynącym łaskami s. 139—140.
18. Vidavia (Widawa), miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (konsekr. w r. 1476) pw. św. Marcina b. i św. Małgorzaty pm. s. 143—148:
 - a. Kościół pw. św. Rocha w. za miastem, na wzgórzach przy gościńcu wiodącym do Szadku s. 146—147.
 - b. Prepozytura szpitalna Św. Ducha poza miastem, z kościołem pod tymże wezw., nowym i nie konsekrowanym s. 147—148.
 - c. Kościół pw. św. Walentego m. za miastem, przy drodze do Brzykowa s. 148.
19. Rychłocice, wieś. Kościół par. pw. Zwiastowania NMP s. 148—151.
20. Brzykow, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 151—155.
21. Grabno, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. św. Wacława kr. i św. Mikołaja b. s. 155—158.
22. Korczow, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 158—161.
23. Stronsko, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM. s. 161—163:
 - a. Rzekta, wieś na terenie par. Strońsko, w której znajduje się kaplica (capella), nie dedykowana s. 163.

Dziekanem miejscowym jest ks. Maciej Mateusz Duczałkowicz, prepozyt par. Widawa s. 163.

III. Dekanat warcki s. 164—241:

1. Choyne, wieś. Kościół par. pw. św. Anny s. 164—167.
2. Buzenin, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Krzyża i św. Katarzyny pm. s. 167—172.
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha na przedmieściu, przy gościńcu do Sieradza, z kościołem pod tymże wezw. s. 171—172.
3. Unkow, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 172—176:
 - a. Klonow, wieś w par. Uników, posiadająca kaplicę (capella) pw. św. Stanisława b. s. 175—176.
4. Złaczow, miasto (oppidum). Kościół par. nie konsekrowany s. 176—178.
5. Stolec, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 178—181.
6. Brzeznie, wieś. Kościół par. pw. św. Idziego op. s. 181—184:
 - a. Godynice, wieś. Filia par. Brzeźnio z kaplicą (capella) pw. św. Marcina b. i św. Zofii m. s. 183—184.
7. Kliczkow, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 184—186.
8. Wąkców, wieś. Kościół prepozyturalny Bożogrobców z Miechowa i jednocześnie parafialny pw. św. Klemensa p. s. 186—187.
9. Wroblow, wieś. Tytułu kościoła par. nie zapisano s. 187—190.

10. Tubadzin, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 190—191.
11. Charłupia Maior, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 191—193.
12. Dambrowa, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 193—195.
13. Sieradz, miasto (civitas), prepozytura par. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 195—209:
 - Biblioteka kościoła par., licząca ponad 200 książek i posiadająca ich wykaz, którego jednak do nin. akt nie wciągnięto s. 203.
 - a. Kościół kolegiacki (ecclesia, oratorium) pw. Trójcy Św., zwany też kaplicą królewską, nieparafialny s. 206—209.
 - b. Kaplica (capella) pw. św. Mikołaja b., stojąca na gruncie plebańskim s. 209.
 - c. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., na przedmieściu, w kierunku zachodnim od miasta s. 209.
14. Charłupia Minor, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 210—213.
15. Vartha (Warta), miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 213—229:
 - Książki kościoła par. w liczbie 330. O katalogu ich nie zaznaczono, ani też nie wciągnięto ich spisu do nin. księgi s. 229.
 - a. Prepozytura szpitalna św. Krzyża, z kościołem czyli kaplicą (capella) pw. św. Krzyża albo św. Łazarza s. 223—225.
 - b. Kaplica (capella) pw. św. Jana Chrzc. s. 225—226.
 - c. Druga prepozytura szpitalna — Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., na przedmieściu zwanym Gorki s. 226—228.
16. Ieziersko, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża s. 229—232.
17. Miełkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Doroty pm. s. 232—234.
18. Skęcznów, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 234—235.
19. Dobra, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Matki Boskiej s. 235—239:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Stanisława b., na przedmieściu s. 238—239.
20. Boleszczyn, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 239—241. Dziekanem warchim był ks. Piotr Chałacki, proboszcz par. Charłupia Wielka, zmarły przed dwoma tygodniami s. 191, 193.

IV. Dekanat radomszczański s. 242—272:

1. Radomsko, miasto (civitas), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Lamberta b. s. 242—250:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. Ducha Św. i św. Walentego m. s. 247—248.
 - b. Prepozytura sympliczna (prebenda) z kościołem względnie kaplicą (oratorium) pw. św. Marii Magdaleny na przedmieściu, na południe od miasta s. 248—250.
2. Dobryszyce, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. s. 250—252.
3. Kamiensko, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 252—254.
4. Kodrąb, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. i św. Jadwigi ks. s. 254—255.
5. Dmenin, wieś. Kościół par. pw. św. Szymona i Judy ap. s. 255—256.

6. K o b i e l e, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. i św. Jana ap. s. 257—258.
7. Z y t n e, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 258—260.
8. B o r z y k o w a, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 260—263.
9. S o b o r z y c e, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM. s. 263—264.
10. D a m b r o w a, wieś, proboszcz nazywany jest p r e p o z y t e m. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 264—266:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. J o a c h i m a, położona o 4 staja poza wsią D. s. 265.
11. K ł o m n i c e, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 266—267.
12. W o l a G r z y m a l i n a, wieś. (Parafia aktualnie formowana z części par. Kamieński). Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 267—268.
13. K r ę p a, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM. s. 268—269.
14. G i d l e, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 269—271.
15. P ł a w n o, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 271—272.

Miejscowym dziekanem jest ks. Adam Chrostkiewicz, proboszcz par. Wiewiec i Lgota w dek. brzeźnickim! s. 284, 287.

V. D e k a n a t b r z e ź n i c k i s. 274—316:

1. K r u s z y n a, wieś, proboszcza tytułuje się p r e p o z y t e m. Kościół par. pw. św. Macieja ap. i św. Stanisława b. s. 274—276, 278—279. Tekst na s. 276 skasowany przez notariusza wizytacji.
2. B o r o w n o, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. s. 279—281.
3. M s t o w, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny K a n o n i k ó w R e g. Lat. i zarazem parafialny pw. Wniebowzięcia NMP s. 281—282.
4. W i e w i e c z, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 282—284.
5. L g o t a, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa p. s. 284—287.
6. M y k a n o w, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 287—290:
 - a. Czykarzow, wieś. Filia par. Mykanów z kościołem względnie kaplicą (capella) pw. św. Stanisława b. s. 289—290.
7. I e d l n o, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 290—291.
8. B r z e z n i c a, miasto (oppidum), p r e p o z y t u r a par. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 291—298:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem czy kaplicą (capella) pw. D u c h a Św. i św. W a l e n t e g o m., za mostem, w kierunku południowym s. 297—298.
9. D w o r y s z o w i c e, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i 10 Tysięcy Żołnierzy s. 299—300.
10. W a s o s z e, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 300—302.
11. D z i a ł o s z y n, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Najśw. Maryi P. s. 302—303.
12. S i e m i k o w i c e, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 304—306.
13. P a i ę c z n o, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP s. 306—311:

— Spis wotów, należących do cudownego obrazu Matki Boskiej s. 307.

 - a. Kościół pw. św. L e o n a r d a op., sąsiadujący z poprzednim s. 310—311.
14. S u l m i e r z y c e, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks. s. 311—313.
15. R z a s n a, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza i Macieja ap. s. 313—316.

9

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 9.**

[2. Tytuł oryg.] Acta actorvm visita[ti]o[n]is [**generalis**] beneficiorum curatorum & simplicium **jn Archidiaconatu Vniejoviensi** sub felici regimine celsissimi principis, illustrissimi & reverendissimi domini, domini Stanislai jn Słwpow Szembek¹⁷, archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae & M. D. Lithuaniae primatis primique principis, perpetui commendatarij abbatis Tynecen[sis], pastoris super grege sibi commisso vigilantissimi, per perillustrem & adm. rndum d. Alexandrum Proszewski¹⁸, archidiaconum Vniejovien[sem] anno Dni MDCCXI & MDCCXII expeditae & per nobilem Mat[t]hiam Casimirum Słominski¹⁹, apostolic[um] & hujusmodi actus visitationis notarium conscriptae.

[3. Daty krańc.] **1711—1712.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (31,6×19,4 cm).— Stron XXXVIII, 685, 214; str. czyste w cz. I: I-XXXIV, XXXVI, XXXVIII, 144—148, 214—220, 325—332, 477—479, 582—583, 679—685; w cz. II: 51—52, 94, 123—124, 175—176, 184—214; str. podwójna 362; ze str. 439 przeskok na s. 450.— Oprawa współcz. w skórę. Na grzbiecie naklejka z sygn. z r. 1857.

[5. Sygn. daw.] **154** (Inw. 1918, Chodyński).— № 2 (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Omawiana wizytacja posiada rangę generalnej, co wynika z obu dokumentów przedwizytacyjnych, o czym obszerniej informuję poniżej, oraz z wydanych przez prał. Proszewskiego dekretów ref.— Jest to zarazem wizytacja ogólna (łącznie zewnętrzna i wewnętrzna).— Księga stanowi czystopis akt.— Tytuł księgi znajduje się na s. XXXV w ramce, wykonanej piórką. Na s. XXXVII umieszczono herb a-bpa S. Szembeka, zrobiony tą samą techniką.— Akta składają się z dwóch wyodrębnionych części. Pierwsza (s. 1—678) zawiera właściwe sprawozdania wizytacyjne, a druga (s. 1—174) dekrety reformacyjne. W następstwie tego w drugiej części nin. pozycji (B) znajdują się podwójne cyfry stron.— Poza

¹⁷ Stanisław Szembek (1650—1721) h. własnego, kolejno biskup dionizejski i sufragan krakowski, ordynariusz włocławski, arcybiskup gnieźnieński i prymas. (Korytkowski A, IV 376—430.— Szostkiewicz s. 175).

¹⁸ Aleksander Proszewski, archidiacon uniejowski, kanonik łączycki i łowicki, zm. w r. 1727. (Wieteska s. 84.— ADW: AAG. Wiz. 9 s. 3, 5 w cz. pierwszej).

¹⁹ Szlachcic Maciej Kazimierz Słomiński, notariusz z ustanowienia papieskiego, przybrany na sekretarza nin. wizytacji, zm. w r. 1755. (ADW: AAG. Wiz. 9).

kilku parafiami, dotkniętymi zarazą, archidiakon opuścił pewną liczbę kościołów pomocniczych i kaplic. Prepozyturę zwykłą św. Mikołaja w Uniejowie, należąca do Benedyktynów, lustrowali dwaj inni wizytatorzy (s. 9—10 w cz. II).— Prał. Proszewski nie wystawiał dekretów ref. dla parafii nieobsadzonych, natomiast dla dwóch czy więcej kościołów, zarządzanych przez jednego proboszcza, wydawał je wspólnie.— Opracowywane akta nie mieszczą w sobie instrukcji wizytacyjnej, na której wpisanie pozostawiono na początku księgi wiele miejsca. Punkty wizytacyjne można przecież w jakimś stopniu odtworzyć na podstawie akt, zwłaszcza że często widać w nich nagłówki poszczególnych podziałów stosowanego sposobu wizytowania.— Za to otrzymujemy tu dwa inne dokumenty, odnoszące się do formy przeprowadzania wizytacji. Pierwszym z nich jest zapowiedź wizytacji generalnej całej archidiecezji gnieźn. przez a-bpa S. Szembeka (s. 1—3), drugim zaś okólnik przedwizytacyjny a-diak. Proszewskiego, wystosowany do duchowieństwa archidiakonatu uniej. (s. 3—5).— Protokoły wizytacyjne zawierają bardzo bogaty materiał historyczny, zwłaszcza drobiazgowo przedstawiają spisy rzeczy kościelnych, a także uposażenie, działalność i życie duchowieństwa. Często wspominają o grasującej na tych terenach zarazie. Na s. 160 jest wzmianka o dawniejszych wizytacjach tegoż archidiakonatu, wyraźnie zaś o odbytej w r. 1668 przez Sebastiana z Dobrej, dziekana i oficjała uniejowskiego, której dokumentacja do nas nie doszła.— Do ujemnych stron przedstawianych akt trzeba zaliczyć brak w nich znacznej ilości w e z w a ń kościołów i kaplic. Oprócz tego wspomniany materiał został wpisany przez notariusza do księgi nie dość przejrzystej. Dalej not. Słomiński nie charakteryzował miejscowości przy ich nagłówkach odnośnie ich rangi miejskiej lub wiejskiej, wskutek czego wypadło tej specyfikacji szukać mozolnie na całych stronach księgi. Wreszcie paginacja notariusza wizytacji jest mało czytelna oraz przeskakująca ze stron parzystych na nieparzyste i odwrotnie.— Marszruta wizytacyjna prał. Proszewskiego została tu zilustrowana datami szczegółowymi nie tylko odnośnie parafii, ale często filii i kościołów pomocniczych w miastach, co dokładnie honoruję w mym szczegółowym inwentarzu księgi.— Dokumentacja wizytacyjna zarówno odnośnie sprawozdań, jak też dekretów reformacyjnych idzie w księdze dekanatami w następującym porządku: 1) uniejowski, 2) warcki, 3) szadkowski, 4) brzeźnicki, 5) radomszczański.— W drugiej części rękopisu (s. 177—183) znajduje się współcz. alfab.— topogr. i ndeks zwizytowanych miejscowości.— Księgę przekazano w l. 1821—1822 z Gniezna do Kalisza, skąd przewieziono ją po r. 1885 do Włocławka.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

A-bp S. Szembek zapowiada (Łowicz, 23 września 1711 r.) wizytację generalną całej archidiecezji gnieźnieńskiej („Indictio visitationis generalis totius Archidiaecesis Gnesnensis“), której przeprowadzenie, za wyjątkiem archidiaconatów gnieźnieńskiego i kamieńskiego, powierza właściwym archidiaconom, sobie zastrzegając zwizytowanie katedry i kolegiat. Wizytacja powinna się odbyć w czasie od października 1711 do marca 1712 r. s. 1—3.

A-diak. A. Proszewski powiadamia (Łowicz, 12 października 1711 r.) duchowieństwo archidiaconatu uniejowskiego o swojej wizytacji („Innotescentiales pro Archidiaconatu Uniejoviensi ad visitandum“) oraz poleca przygotowanie do niej kościołów, siebie i odpowiedniej dokumentacji s. 3—5.

I. Dekanat uniejowski s. 6—143 (sprawozdania wizyt.), 1—50 (dekrety ref.):

1. Uniejow, miasto (oppidum). Kościół kolegiacki i jednocześnie parafialny, którego tytułu nie zapisano, wizyt. (tylko odnośnie duszpasterstwa, pełnionego przez kolegia wikariuszy i mansjonarzy) 3 XI 1711 s. 7—25, 1—10:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., na przedmieściu, wizyt. 4 XI s. 11—16, 5—7.
 - b. Kościół pw. Bozego Ciała na przedmieściu, wizyt. 4 XI s. 16—19, 8.
 - c. Prepozytura prosta z kościołem pw. św. Wojciecha b. (zbud. w r. 1650, konsek. 1673), wizyt. 5 XI s. 19—25, 8—9.
 - d. Prepozytura zwykła Benedyktynów z kościołem pw. św. Mikołaja b. (wizyt. przez opata Norbertanów z Witowa F.J. Kraszkowskiego i dziekana Benedyktynów z Tyńca W. Cierniewskiego, z czego spraw. tutaj nie ma) s. 9—10 (w cz. II).
2. Wilamow, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 6 XI s. 25—30, 10—11.
3. Wielenin i Wielenin, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 7 XI s. 30—38, 11—13.
4. Falborzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 8 XI s. 38—40, 13—14.
5. Swince i Swience, wieś. Kościół par. pw. św. Gotarda b., wizyt. 9 XI s. 40—45, 14—15.
6. Grodzisko, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 10 XI s. 45—47, 15—16.
7. Wartkowice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 10 XI s. 48—53, 16—20.
8. Niewiesz, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 11 XI s. 53—56, 21.
9. Beldrzychow i Baldrzychow, wieś. Kościół klasztorny Cystersów i zarazem parafialny pw. św. Idziego op., wizyt. 12 XI s. 56—60, 21—22.
10. Małyń, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 13 XI s. 60—65, 22—23.
11. Lutomiersko, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP uległ pożarowi ok. r. 1696; na jego miejsce zbudowano przed r. 1703

- kaplicę (capella), dotąd nie dedykowaną, wizyt. 14 XI s. 65—75, 24—26:
 a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Bartłomieja, kiedyś parafialnym, wizyt. 15 XI s. 71—75, 25—26 (dekr. ref. nie wpisano).
12. Gorka i Górka, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. i św. Marii Magdaleny, (zbud. w r. 1679, konsekr. 1697), wizyt. 15 XI s. 75—81, 26.
 13. Pabianice, miasto (oppidum), proboszcza tytułuje się prepozytem. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. i św. Mateusza ap., wizyt. 17 XI s. 81—96, 26—30:
 a. Kościół szpitalny pw. św. Krzyża, odnotowany tylko w indeksie s. 180 (w cz. II).
 14. Mikołajewice i Mikołajowice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP spalił się w r. 1711; zastępczo wystawiono kaplicę (capellula), jeszcze nie dedykowaną, wizyt. 17 XI s. 97—100, 30—32.
 15. Kwiatkowice, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św. (z r. 1601), wizyt. 18 XI s. 101—104, 32—33 (właściwie dekr. ref. nie wydano).
 16. Wierzchy, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 19 XI s. 104—108, 33—35.
 17. Zadzim, wieś, prepozytura par. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 21 XI s. 108—112, 35 (brak dekr. ref.).
 18. Rossoszycza, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 22 XI s. 112—116, 36—38.
 19. Męka, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 22 XI s. 116—120, 38—40.
 20. Glinno, wieś, parafia afiliowana, a raczej inkorporowana do prep. w Zadzimiu. Kościół par. pw. św. Wita m., wizyt. 23 XI s. 120—123, 40—43.
 21. Brodnia, wieś; parafia afiliowana do Glinna. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 24 XI s. 123—126, 43.
 22. Zygry, wieś; parafia afiliowana do Zadimia, nie wizyt. z powodu grasującej w niej zarazy s. 126.
 23. Piecznow, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 24 XI s. 126—132, 43—44.
 24. Siedlątkow, wieś. Kościół par. pw. św. Anny i św. Marka ew., wizyt. 26 XI s. 132—137, 44—46.
 25. Druzbín, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 27 XI 1711 s. 137—143, 47—49.
 26. Niemysłów, wieś. Spraw. wizyt. (na s. 143—148) nie wpisano, lecz tylko sam dekr. ref. s. 49—50.
 Dziekanem miejscowym jest ks. Łukasz Krąkowski, proboszcz par. Pęczniew s. 130.

II. Dekanat warcki s. 149—324 (sprawozdania wizyt.), 53—93 (dekrety ref.)

1. Spiczymierz i Spicimierz, wieś. Kościół par., o którego tytule archidiacon nie mógł się dowiedzieć, wizyt. 2 I 1712 s. 149—156, 53—56.
2. Boleszczyn, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 3 I s. 156—164, 56—57:

Uwaga. W czasie ostatniej zarazy zmarło w parafii B. 399 osób, a pozostało (sposobnych do spowiedzi wielkanocnej) 285 s. 163.

3. Dobra, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 4 I s. 164—175, 58—60:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Wojciecha b. (konsekr. w r. 1610), wizyt. 5 I s. 173—174.
 - b. Kaplica (oratorium, ecclesia) pw. św. Jana Chrzc., znajdująca się obok kościoła par., wizyt. 5 I s. 174—175.
4. Skęcznow, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 6 I s. 175—180, 60—62.
5. Miłkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Doroty pm., wizyt. 7 I s. 180—184, 62—66.
6. Jeziersko, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1710) pw. św. Krzyża i Zwiastowania NMP, wizyt. 8 I s. 184—191, 66—67.
7. Wartha, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (10 ołtarzy) pw. św. Mikołaja b., wizyt. 9 I s. 191—213, 67—70:
 - a. Kościół szpitalny pw. Ducha Św. s. 211—212.
 - b. Kaplica pw. św. Jana Chrzc. za miastem, na wzgórzu s. 212—213.
 - c. Kościół względnie kaplica pw. św. Krzyża, znana jedynie z indeksu s. 183 (w cz. II).
8. Tubądzin, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 12 I s. 221—224, 70—71.
9. Wroblow, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 13 I s. 224—232, 71—73.
10. Charłupia Minor, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1540) pw. Narodzenia NMP, wizyt. 14 I s. 232—238, 73—74:
 - a. Baszkow, wieś w par. Charłupia M., posiadająca kaplicę (capella) nie dedykowaną s. 238.
11. Wąkców, wieś. Wizytacja kościoła par. i klaszt. przerwana z powodu grasującej tamże zarazy s. 238 (brak opisów).
12. Charłupia Major, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 15 I s. 239—243, 74—76.
13. Kliczków, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 16 I s. 243—248, 80—83 (dekr. ref. razem z par. Uników).
14. Brzeźnio, wieś. Kościół par. pw. św. Idziego op., wizyt. 17 I s. 248—257, 76—79.
15. Godynice, wieś; parafia afiliowana do Brzeźnia. Kościół par. (ecclesia, capella) pw. św. Marcina b. i św. Zofii m., wizyt. 18 I s. 257—261, 76—79 (dekr. ref. łącznie z par. Brzeźnio).
16. Złoczew i Złaczew, miasto (oppidum). Kościół par. jeszcze nie konsekrowany, wizyt. 19 I s. 261—267, 79—80.
17. Uńkow i Unkow, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 20 I s. 267—275, 80—83:
 - a. Klonowa, wieś. Filia par. Uników z kościołem nie konsekrowanym, wizyt. 20 I s. 275—277, dekr. ref. razem z Unikowem.
18. Stolec, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 21 I s. 278—284, 83.
19. Buzenin, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 21—22 I s. 284—296, 84—86:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 21 I s. 295—296.
20. Choinie, wieś. Kościół par. pw. św. Anny, wizyt. 23 I s. 296—302, 86—88.

21. Dąmbrowa, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 24 I s. 302—306, 88—90.
22. Siradia i Sieradz, miasto (civitas, oppidum). Kościół kolegiacki (poprzednio prepozyturalny) i zarazem parafialny pw. Wszystkich Świętych, wizyt. (tylko pod względem duszpasterskim) 25 I s. 307—324, 90—93:
 - a. Prepozytura szpitalna Św Ducha z kościołem pod tymże wezw., będąca w posiadaniu Bożogrobców z Miechowa, na przedmieściu, wizyt. 26 I 1712 s. 321—324.

Dziekaniem dekanatu warckiego jest ks. Adam Gaszyński, proboszcz par. Boleszczyń i notariusz Konsystorza For w Uniejowie s. 162.

III. Dekanat szadkowski s. 333—476 (sprawozdania wizyt.), 95—122 (dekrety ref.):

1. Restarzew i Restarzew, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 29 I 1712 s. 333—340, 95—96.
2. Rusiec, wieś. Kościół par. pw Ofiarowania NMP, wizyt. 30 I s. 340—348, 96—97.
3. Rychłocice, wieś. Kościół par. pw. Zwiastowania NMP, wizyt. 31 I s. 348—353, 97—99.
4. Brzyków, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1601) pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 1 II 1712 s. 353—358, 99—102.
5. Widawa i Vidavia, miasto (civitas, oppidum). Kościół par. pw św. Marcina b., wizyt. 2 II s. 359—364, 102—104:
 - Biblioteka kościoła par. (tylko wzmianka) s. 362a.
 - a. Kościół albo kaplica (oratorium) pw. św. Wojciecha b. poza miastem s. 363
 - b. Kościół względnie kaplica (oratorium) pw. św. Rocha w., także za miastem s. 363—364.
 - c. Kościół szpitalny pw Ducha Św.. znajdujący się w mieście, uległ, razem ze szpitalem, przed kilku laty pożarowi s. 364.
6. Grabno, wieś, wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Wacława kr. i św Mikołaja b., wizyt. 3 II s. 364—371, 104—105.
7. Strońsko, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1601) pw 11 Dziewic MM., wizyt. 4 II s. 371—376, 105—107
 - a. Rzekta i Rzechta, wieś na terenie par. Strońsko, w której istnieje kaplica (capella) prawdop. pw. św. Rocha w. s. 376.
 - b. Rębieszów, wieś w par. Strońsko, mająca kaplicę (capella) w ogrodzie dworskim, nie dedykowaną s. 376.
8. Korczów, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 5 II s. 376—382, 107:
 - a. Zduńska Wola, wieś na terenie par. Korczew, posiadająca kaplicę (capella) może pw. św. Marii Magdaleny s. 382.
9. Borszowice i Boryszewice, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 6 II s. 383—389, 108—109.
- [10. Łasko, miasto (oppidum). Kościół kolegiacki i zarazem parafialny, nie wizyt.
 - a. Prepozytura szpitalna Św Ducha, z kościołem pod tymże wezw., w mieście s. 389—391.
 - b. (Kaplica) pw św. Anny, znana tylko z indeksu s. 180 (w cz. II).

11. Marzenin, wieś. Kościół par., o którego tytule archidiakon nie zdobył informacji, wizyt. 8 II s. 392—397, 109 (brak dekr. ref.).
 12. Sędziejowice, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny i św. Klemensa p., wizyt. 9 II s. 398—403, 109—111.
 13. Wygiełzów, wieś. Kościół par. pw. Nawiedzenia NMP i Nawrócenia św. Pawła ap., wizyt. 10 II s. 403—409, 111—112.
 14. Pozdzenice, wieś. (Parafia wydzielona w r. 1622 z par. Buczek). Kościół par. (konsekr. 1622) pw. św. Kazimierza kr., wizyt. 11 II s. 409—414, 112—113.
 15. Buczek, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 12 II s. 414—423, 113—114.
 16. Łobudzice, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. i św. Tomasa ap., wizyt. 13 II s. 424—431, 114—115:
 - a. Kociszew, wieś w par. Łobudzice. Prebenda z kaplicą (capella, dedyk. w r. 1661) pw. Wniebowzięcia NMP s. 428—431.
 17. Druzbice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 14 II s. 431—434, dekr. ref. nie ma.
 18. Krzeczów, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. i św. Stanisława b., wizyt. 15 II s. 434—450, 115—116.
 19. Grocholice, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 16 II s. 450—456, 116—120:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw., w mieście s. 455—456.
 20. Parzno, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 17 II s. 456—464, 120—121:
 - a. Kaszowice, wieś. Filia par. Parzno z kościołem nie konsekrowanym s. 462—464.
 21. Szczerów, miasto (oppidum). Kościół par. (zbud. przed 60 laty) nie konsekrowany, wizyt. 18 II s. 464—469, 121—122:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Barbary pm., znana tylko z indeksu s. 182 (w cz. II).
 22. Osiny, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. i św. Leonarda op., wizyt. 19 II s. 469—472, brak dekr. ref.
 23. Chabielice, wieś. (Parafia utworzona z par. Osiny). Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 20 II 1712 s. 472—475, dekr. ref. nie ma.
 24. Schadek i Szadek, miasto (oppidum). Wizytacja przerwana z powodu grasującej tamże zarazy s. 475—476 (brak opisów):
 - a-b. Kościoły czy też kaplice pw. Ducha Św. i św. Bartłomieja ap., znane jedynie z indeksu s. 182 (w cz. II).
- Dzikiem miejscem jest ks. Andrzej Wyszynski, proboszcz par. Rusiec s. 347.

IV. Dekanat brzeźnicki s. 480—581 (sprawozdania wizyt.), 125—155 (dekrety ref.):

1. Rzasna, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja i Mateusza ap., wizyt. 21 II 1712 s. 480—488, 125—126.
2. Stroża i Stroza, wieś. Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 22 II s. 488—492, 126—127.
3. Szulmirzyce i Szulmierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 23 II s. 492—498, 127—130.

4. Lgota, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa p., wizyt. 24 II s. 498—505, 131—133.
5. Wiewiec, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 25 II s. 505—510, 133—134.
6. Jelno, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 26 II s. 510—514, 134—137.
7. Brzeznica, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 27 II s. 514—526, 137—141:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., w mieście s. 524—525.
 - b. Kościół pw. Najśw. Maryi P. i św. Stanisława b. w Starej Brzeznicy s. 525—526.
8. Dworszowice i Dworszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i 11 Tysięcy Męczenników!, wizyt. 28 II s. 526—530, 141—142.
9. Makowiska, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 29 II 1712 s. 530—534, 142—144.
10. Paieczno, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 1 III 1712 s. 534—540, 144—145:
 - a. Kościół (duninowski) pw. św. Leonarda op., dotyczący do poprzedniego s. 538—540.
11. Siemikowice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 2 III s. 540—545, 145—148.
12. Działoszyn, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Marii Magdaleny uległ pożarowi przed kilku laty; zastępuje go kaplica (oratorium), stojąca obok zamku, nie dedykowana, wizyt. 2 III s. 545—550, 148—150:
 - a. Trębaczow, wieś. Filia par. Działoszyn z kościołem, którego tytułu nie zapisano s. 548—549.
 - b. Szczyty i Szczyty, wieś. Filia par. Działoszyn z kościołem pw. Wszystkich Świętych s. 549.
13. Wąsosze, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 3 III s. 550—554, 150—151.
14. Mykanów, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny i św. Leonarda op., wizyt. 4 III s. 554—561, dekr. ref. razem z par. Jedlno (s. 134—137):
 - a. Cykarzow, wieś. Filia par. Mykanów z kościołem, którego tytułu nie zapisano s. 558—561.
15. Mstów, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 5 III s. 562—567, 151—153.
16. Borowno, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m. i św. Barbary pm., wizyt. 6 III s. 567—574, 153—154:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Rocha w., stojąca przy drodze z Borowna do Kruszyny s. 574.
17. Kruszyna, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1698) pw. Najśw. Maryi P. oraz św. Macieja ap. i św. Stanisława b., wizyt. 7 III 1712 s. 574—581, 154—155.

Dziekanem brzeźnickim jest ks. Paweł Foltyński, proboszcz par. Rzaśnia s. 487.

V. Dekanat radomszczański s. 584—678 (sprawozdania wizyt.), 155—174 (dekrety ref):

1. Kłomnice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 8 III 1712 s. 584—588, 155—156.
2. Gidle, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 8 III s. 588—593, 156—157.
3. Pławno, miasto (oppidum) i wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 9 III s. 594—597, dekr. ref. nie ma.
4. Dąbrowa, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 10 III s. 597—604, 157—160:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Joachima i św. Rocha w., znajdująca się w polu, o 5 staj od wsi Dąbrowa s. 603—604.
5. Soborzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm., wizyt. 11 III s. 604—611, 160—161.
6. Borzykow i Borzykowa, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 12 III s. 611—616, 161—162.
7. Zytne i Żytno, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 13 III s. 616—624, 162—164.
8. Kobile (Magna), wieś. Kościół par. pw. św. Jana ap., wizyt. 14 III s. 624—628, 164—165.
9. Kodrąb, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks. i św. Małgorzaty pm., wizyt. 14 III s. 629—635, 165—167.
10. Dmęnin i Demin, wieś. Kościół par. pw. św. Szymona i Judy ap., wizyt. 14 III s. 635—639, 167—168:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Leonarda op. na polu wsi Dmęnin s. 639.
11. Radomsko, miasto (civitas, oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Lamberta b., wizyt. 15 III s. 639—654, 168—169:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Duchą, z kościołem pod tymże wezw. s. 648—652, 169.
 - b. Prebenda z kaplicą (oratorium) pw. św. Marii Magdaleny s. 652—654.
 - c. Strzałkow, wieś na terenie par. Radomsko. Prebenda z kościołem, którego tytułu nie zapisano, nie wizytowana z powodu sprzeciwu prebendarza s. 654 (opis zaoczny).
12. Krępa, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm., wizyt. 16 III s. 654—658, 169—170.
13. Dobryszycy, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 16 III s. 658—664, 170—172.
14. Wola Grzymalina i Grzymalina Wola, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 17 III s. 664—670, 172—173.
15. Kamieńsko, miasto (oppidum), wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 18 III s. 670—678, 173—174:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Rocha w. poza miastem s. 678.
 Dziekanem dekanatu radomszczańskiego jest ks. Sebastian Brzykowski, prepozyt. par. Kamieński s. 677, 173.

Wspólcz. alfab.-topogr. indeks kościołów i kaplic s. 177—183 (w cz. II).

10

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 10.**

[2. Tytuł nad.] Akta wizytacji **generalnej Archidiatonatu Kaliskiego**, przeprowadzonej z polecenia arcybiskupa Stanisława Szembeka²⁰ przez miejscowego archidiatona Andrzeja Łubieńskiego²¹ w latach **1712—1713.**

[3. Daty krańc.] **1712—1713.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (32,7 × 20,7 cm).— Stron (świeżo policzb. przy grzbiecie) 202; str. czyste: 2, 4, 58, 72, 75, 77, 152, 167, 170—171, 174—175, 180, 182, 185, 188, 192, 196, 198, 200, 202.— Oprawa nowa w półpłótno. Rps podziurawiony przez insekty.

[5. Sygn. daw.] **153** (Inw. 1918, Chodyński).

[6. Uwagi] Przedstawiana wizytacja posiada rangę generalnej, albowiem należy do tej samej serii lustracji kanonicznej całej archidiecezji gnieźn., co i poprzednia (9) pozycja. Ponadto posiada dekrety reformacyjne, wystawiane przez archidiatona, następujące bezpośrednio po sprawozdaniach wizyt.— Mamy tu do czynienia z wizytacją pełną (zewnątrzną i wewnętrzną wspólnie).— Ale jest to tylko brulion akt wizytacyjnych, zresztą bardzo niestaranny, miejscami stanowiący tylko materiały i koncepty do właściwego opisu. Czystopisu nie sporządzono (por. pozycję następną — 11).— Akta dotyczą niespełna połowy kościołów i kaplic archidiatonatu, a ponadto nie są ułożone według dekanatów.— W treści rękopisu nie zastosowano nazw rzeczownikowych miejscowości parafialnych, ale przymiotnikowe, np. „ecclesia parochialis Rayscensis” (s. 89) — kościół parafialny w Rajsku, parafia Rajsko. Z tej przyczyny nazwy miejscowości kładę poniżej w jęz. polskim, i to w obecnym ich brzmieniu. Nie usiłuję w tym wypadku także dociekać, czy miejscowość była miastem czy też wsią.— Na stronach nie przytaczanych przeze mnie w części B mieszczą się postępowania administracyjne archidiatona przeciwko niepoprawnym duszpasterzom, innowiercom i najczęściej w obrobie całości beneficjów kościelnych. Znaczna ich część ledwie zaczęta i odnosząca się również do pewnej liczby parafii, nie posiadających w księdze właściwych opisów wizytacyjnych. Dokumentacja tego rodzaju sięga

²⁰ Zob. przyp. 17.

²¹ Andrzej **Łubieński** h. Pomian, syn Macieja, starosty wąglczewskiego i Tesy Radolińskiej h. Leszczyc, kasztelanki krzywińskiej. Był w różnych latach scholastykiem krakowskim i wiślickim, archidiatonem kaliskim, kanonikiem gnieźnieńskim, oficjałem Konsystorza For. w Wieluniu, prepozytem par. Kalinowa. Zmarł w r. 1730. (Łętowski, III 298.— Korytkowski P, II 544.— ADW: AAG. Wiz. 10).

jeszcze roku 1717. Uwzględniam ją tylko w ważniejszych przykładach.— Na s. 125 powołano się na wizytację tegoż archidiaconatu, przeprowadzoną w r. 1639 przez prał. S. Żychowicza.— Wśród wielu niedociągnięć treściowych tej nie wykończonej dokumentacji uderza w oczy brak dużo wezwań odwiedzonych kościołów. Nie ma zaś mowy, ażeby tu znaleźć jakieś dokumenty odnoszące się do strony formalnej odbywania wizytacji kanonicznych.— Przy poszczególnych miejscowościach położyłem znaną w księdze datę dzienną przeprowadzenia wizytacji.— Rękopis przekazany z Gniezna do Kalisza w l. 1821—1822, skąd przewieziony do Włocławka po r. 1885. Urzędnik Konsystorza Gen. Kaliskiego nie wciągnął w r. 1857 nin. księgi do swego spisu prawdop. z powodu małej jej czytelności.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. Zduny. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 21 IX 1712 s. 3, 5—6.
2. Baszków. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 22 IX s. 7—9.
3. Kobylin. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 23 IX s. 11—19:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw. s. 17—19.
4. Wyganów. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Mikołaja b., wizyt. 24 IX s. 19—22.
5. Krotoszyn. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 25 IX 1712 s. 9—10, 23—36:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Sebastiana i Fabiana mm. oraz św. Benona b. s. 31—33.
 - Wystąpienie wizytatora przeciwko Niemcom (protestantom) s. 41—44.
 - Wystąpienie archidiacona przeciw Żydom s. 44—47.
6. Kobierno. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 1 X 1712 s. 48—49.
7. Chlewo. Kościół par. pw. św. Benedykta op., wizyt. 10 X s. 49—54.
8. Góra. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 12 X s. 54—56, 59—60:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Jakuba ap., stojąca w polu s. 55.
9. Błaszki. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 13 X s. 61—65, 69—70.
10. Gruszczyce. Kościół par. pw. św. Stanisława b. (translatio), wizyt. 13 X 1712 s. 65—68.
11. Wojków. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 30 XI 1712 s. 78—79.
12. Kraszewice. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 1 XII 1712 s. 80—82.
13. Giżyce. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 2 XII s. 83—85.
14. Godziesze Wielkie. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 3 XII s. 85—87.
15. Chełmce. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 4 XII s. 88.

16. Rajsko. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 5 XII s. 89—93.
17. Koźminek. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i św. Jana ap., wizyt. 6 XII s. 93—96:
 - a. Kościół pw. św. Fabiana i Sebastiana mm. s. 96.
 - b. Nakwasin, wieś w par. Koźminek, w której znajduje się kaplica (capella) pw. św. Rocha w. s. 96.
18. Staw. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 7 XII s. 97—100.
19. Tłokinia. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 9 XII s. 101—102.
20. Kalisz. Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny pw. św. Mikołaja b., wizyt. 12 XII s. 107—111.
21. Gołuchów. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 14 XII s. 113—120.
22. Kuczków. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 14 XII s. 121—122.
23. Sowina. Kościół par. pw. Zwiastowania NMP i św. Michała arch., wizyt. 16 XII s. 123—125.
24. Karmin. Kościół par. pw. św. Barbary pm., wizyt. 17 XII s. 126—128.
25. Sońnica. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 18 XII s. 129—131.
26. Koryta. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 19 XII s. 131—135.
27. Droszew. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 20 XII [1712] s. 136—139.
28. Brzezcie. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 15 III [1713] s. 140—141.
29. Pleszew. Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc., wizyt. 15 III s. 142—146:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 15 III s. 145—146.
30. Kowalew. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 16 III s. 146—147.
31. Kotlin. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 16 III s. 147—149.
32. Magnuszewice. Kościół par. pw. Najsw. Maryi P., wizyt. 17 III s. 149—151.
33. Twardów. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 18 III s. 153—154.
34. Kretków. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 19 III s. 154—155.
35. Żegocin. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 20 III s. 155—158.
36. Czermin. Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 20 III s. 159—161.
37. Broniszewice. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 21 III s. 162.
38. Grodzisko. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 21 III s. 162—164.
39. Lenartowice. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 28 III s. 164—165.
40. Tursko. Kościół par. (ecclesia, oratorium) pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 22 III [1713] s. 166.

11

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 11.**

[2. Tytuł oryg.] Acta actoru[m] visita[tionis] **[generalis]** beneficiorum curatorum et simplicium **in Archidiaconatu Calis[s]ien[si]** sub felici regimine celsissimi principis, illustrissimi & reverendissimi domini, domini Stanisłai in Słupow Szembek²², archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae & Magni Ducatus Lithvaniae primatis, primiq[ue] principis, abbatis Tynecen[sis]; per perillustrem et admodum reverendum dominu[m] Joannem Gałczyński²³, archidiaconum & officialem Calissiensem, canonicum Łowiciensensem, praep[ositu]m Białkoviensem anno Domini M.DCCXIX expeditae; per nobilem Mat[t]hiam Casimirum Słominski²⁴, apostolicu[m] et hujusmodi actus visitationis notarium conscripta.

[3. Daty krańc.] **1719.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (33,8 × 21,8 cm).— Stron XVIII, 595; str. podwójne: 56, 431; str. przepuszczone: 110, 179; str. czyste: I—II, IV, VI, IX—XVII, 125—128, 213—217, 445, 591, 594—595.— Oprawa współcz. w skórę, podniszczona.

[5. Sygn. dawn.] № 16 — w księdze nie uwidoczniiony (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Opracowywana wizytacja jest generalną, przeprowadzoną w ogólnej szembekowskiej serii lustracji całej archidiecezji (jak poz. 9), mającą dekrety reformacyjne, wystawione dla kościołów przez archidiacona.— Jest ona wizytacją całkowitą (łącznie zewnętrzną i wewnętrzną).— Jest to powtórzenie wizytacji a-diak. kaliskiego, przeprowadzonej w latach 1712—1713 przez prał. A. Łubieńskiego (por. poz. 10), z której a-bp S. Szembek słusznie nie był zadowolony.— Mamy tu do czynienia z pierwszym egzemplarzem czystopisu akt wizytacyjnych. Drugi egzemplarz czystopisu, o daw. sygn. 178 (inw. 1918, Chodyńskiego) i № 13 (spis 1857, Kons. Kal.), przekazał w r. 1973 ks. Librowski Archiwum Archidiecezjalnemu w Gnieźnie jako m.in. ekwiwalent za pozyskane stamtąd dla Włocławka akta

²² Zob. przyp. 17.

²³ Jan **Gałczyński** h. Sokola, syn Stanisława i Katarzyny z Pacynowskich h. Korab, aktualnie archidiacon i oficjał kaliski, kanonik łowicki oraz prepozyt par. Białków. Ponadto w różnych latach był prepozytem kapituły kol. sieradzkiej oraz prałatem dziekanem i oficjałem uniejowskim. Przy kolegium Jezuitów w Kaliszu ufundował katedrę teologii. Zmarł w r. 1730. (Korytkowski P, II 41—42.— Wieteska s. 84—85.— ADW: AAG. Wiz. 11).

²⁴ Zob. przyp. 19.

wizytacyjne tegoż arcybiskupstwa.— Tytuł księgi znajduje się na s. III. Na s. V mieści się ślicznie wykonany, kolorowy herb a-bpa S. Szembeka, z inicjałami jego tytulatury po bokach.— Spośród dokumentów związanych ze sposobem przeprowadzania wizytacji księga posiada tylko przekaz charakteru zwyczajowego, mianowicie dedykację, wypisaną przez a-diak. Gałczyńskiego prym. Szembekowi (s. VII—VIII). Na wpisanie instrukcji wizytacyjnej i prawdop. okólnika archidiakona do duchowieństwa przed rozpoczęciem lustracji pozostawiono na początku księgi kilkanaście stron czystych. Punkty wizytacyjne można jednak odtworzyć na podstawie istniejącej dokumentacji.— W rękopisie dekrety reformacyjne idą zaraz po sprawozdaniach wizytacyjnych. Parafie zarządzane przez jednego proboszcza posiadają zwykle dekret wspólny, najczęściej przy placówce zamieszkiwanej przez niego; bywa i tak, że mniej ważna z nich ma dekret skrócony, albo jest go zupełnie pozbawiona.— Przy poszczególnych parafiach, a często nawet filiach i prepozyturach szpitalnych, umieszczono datyienne wizytacji, które powtarzam poniżej.— Treść księgi jest bardzo bogata. Podobnie jak w poz. 9 zwraca się główną uwagę na przedstawienie inwentarzy zakrystii kościelnych oraz stanu gospodarczego beneficjów i pracy duchowieństwa. Chciano chyba zrobić „remanent” po zniszczeniach, spowodowanych przez długotrwałe wojny. Wizytator raz po raz wspomina o łupiestwach, jakich dopuszczali się w stosunku do kościołów, tzw. kałmucy, walczący po stronie Augusta II Sasa przeciwko Leszczyńskiemu.— Na s. 18 i 109 akta wspominają o zaginionej wizytacji archidiakonatu, odbytej w r. 1639 przez prał. S. Żychowicza; na s. 272 mówią o zupełnie nieznanej wizytacji tegoż terytorium, przeprowadzonej w r. 1630; wreszcie na s. 459 ogólnie odwołują się do dawniejszych lustracji a-diak. kaliskiego.— W omawianej księdze ułożono protokoły wizyt. i dekrety ref. dekanatami według następującego porządku: 1) kaliski, 2) krotoszyński, 3) pleszewski, 4) stawiszyński, 5) stawski.— Pismo notariusza wizytacji Słomińskiego jest staranne i bardziej przejrzyste aniżeli w poz. 9. Atoli posiada również niedociągnięcia. Cyfry w jego paginacji akt są niewyraźne, przeskakują ze stron nieparzystych na parzyste; pisarz powtarza strony lub gubi je. Natomiast pod względem rzeczowym — przy nagłówkach miejscowości notariusz nie podaje informacji o ich randze miejskiej lub wiejskiej, na skutek czego podpisany autor musiał także w tej sprawie „przelatywać” całe strony księgi. Ponadto i tu brakuje wielu w e z w a ń kościołów i kaplic.— Pod koniec rękopisu znajduje się współcz. alfab.-topogr. w y k a z zwizytowanych kościołów i kaplic (s. 586—590) oraz tabela, wyrażająca opinię wizytatora o duszpasterzach i duszpasterstwie

w archidiakonacie (s. 592—593).— Księgę przekazano w l. 1821—1822 z Gniezna do Kalisza, a stamtąd po r. 1885 przewieziono do Włocławka.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Dedykacja a-diak. J. Gałczyńskiego dla a-bpa S. Szembeka (bez miejsca i daty), ułożona z okazji przekazywania mu akt wizytacyjnych s. VII—VIII.

I. Dekanat kaliski s. XVIII, 1—124:

1. Szkalmierzyce i Skalmierzyce, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Katarzyny pm., wizyt. 12 V 1719 s. 1—14.
2. Gostyczyna i Gostyczyna, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 13 V s. 15—22.
3. Giżyce, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 15 V s. 22—29:
 - a. Mączniki, wieś na terenie par. Giżyce, posiadająca kaplicę (oratorium) we dworze szlacheckim s. 27.
 - b. Raduchow, wieś w par. Giżyce, w której znajduje się kaplica (oratorium) dworska s. 27.
 - c. Kraszowice, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Katarzyny pm., afiliowana do par. Giżyce, wizyt. 16 V s. 29—35 (własny dekr. ref.).
4. Rososzycza i Rozsoszycza, wieś. Kościół par. pw. św. Marka ew., wizyt. 17 V s. 35—42:
 - a. Ołobok, wieś. Filia par. Rososzycza z kościołem, którego tytułu wizytator nie ustalił s. 40—41.
5. Biskupice Szalone, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 18 V s. 42—48.
6. Ociąż, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1701) pw. Narodzenia NMP, wizyt. 19 V s. 49—56:
 - a. Kwiatkowo, wieś. Filia par. Ociąż z kościołem, którego tytułu nie zapisano s. 52—53, 54.
7. Dobrzec (Maior), wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 20 V s. 56—61:
 - a. Rypinek, wieś. Filia par. Dobrzec z kościołem pw. św. Gotarda b. s. 59—60.
8. Kościelna Wieś. Kościół prepozyturalny Benedyktynów i razem parafialny pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 21 V s. 61—73.
9. Kuchary, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 22 V s. 74—78.
10. Kucharki (Militum), wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 23 V s. 78—83.
11. Droszowo, Droszow i Droszewo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 24 V s. 83—89.
12. Sobotka, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 25 V s. 89—96.
13. Gorzino, Gurzno i Gorzno, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap., wizyt. 26 V s. 97—102.

14. Szczury, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 27 V s. 102—105.
15. Lewkow i Lewkowo, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Zofii m., wizyt. 28 V s. 106—112.
16. Skrzebowa, wieś. Kościół par. jeszcze nie konsekrowany, poprzedni nosił tytuł św. Marii Magdaleny, wizyt. 29 V [1719] s. 113—117:
 - a. Kaplica (capella) pw. Zwiastowania NMP poza wsią S., w kierunku wsi Raszków s. 116.
17. Kalisz, miasto (civitas). Kościół (13 ołtarzy) prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny pw. św. Mikołaja b. s. 117—124:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. Trójcy Św. s. 579—583.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Walentego m. na Przedmieściu Toruńskim s. 583.
- [18. Kalisz, miasto (civitas). Kościół kolegiacki i zarazem parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, nie wizyt.:]
 - a. Zawodzie, wieś na terenie par. kolegiackiej w Kaliszu, posiadająca kaplicę (oratorium) pw. św. Wojciecha b. s. 583—585.
 Dziekanem dekanatu kaliskiego jest ks. Maciej Białkowski, prepozyt par. Skalmierzyce s. 11, 12.

II. Dekanat krotoszyński s. 129—212:

1. Kobierno, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 30 V [1719] s. 129—134.
2. Szulmierzyce i Szulmirzyce, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 31 V [1719] s. 134—152:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 1 VI [1719] s. 144—147, 149.
 - b. Kaplica (capella) pw. św. Marka ew. poza miastem s. 147—148.
 - c. Chwalszewo, wieś. Parafia z kościołem, którego tytułu nie zapisano, afiliowana do par. Sulmierzyce s. 148, 149.
3. Zduny, miasto (civitas). Wezwania kościoła par. drewnianego nie podano tłumacząc, że buduje się nowy, murowany, wizyt. 2 VI s. 152—159:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Marcina b. za miastem, w lesie s. 158.
4. Baszkow i Baszkowo, wieś. Kościół par. jeszcze nie konsekrowany, wizyt. 3 VI s. 159—166.
5. Kobylin i Kobelin, miasto (oppidum), wygasła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 4 VI s. 166—176:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 5 VI s. 173—175.
6. Wyganowo i Wyganow, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Mikołaja b., wizyt. 6 VI s. 177—185.
7. Krotoszyn, miasto (oppidum, civitas), podupadła prepozytura par. Kościół par. (10 ołtarzy i bardzo bogaty inwentarz zakrystii, konsekr. w r. 1601) pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 7 VI [1719] s. 185—212:
 - a. Kościół pw. św. Piotra ap., stojący obok zamku, dawniejszy parafialny a obecnie filialny (raczej pomocniczy) s. 207, 208.
 - b. Prebenda szpitalna, z kościołem (ecclesia, sacellum) pw. św. Fabiana i Sebastiana mm., na przedmieściu s. 207—208.
 - c. Stary Krotoszyn, wieś w par. K., w której znajduje się kaplica (sacellum) pw. św. Marii Magdaleny s. 208.

Dziekanem miejscowym jest ks. Andrzej Baczewski, proboszcz par. Zduny s. 156, 158.

III. Dekanat pleszewski s. 218—337:

1. Jedlec, wieś. Kościół par. pw. Niep. Poczęcia NMP i św. Floriana m., wizyt. 4 XI [1719] s. 218—223.
2. Gołuchow, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 5 XI s. 224—237:
 - a. Kaplica (capella) obok zamku (zbud. w r. 1697), nie dedykowana s. 234—235.
3. Kuczkow, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 6 XI s. 237—241.
4. Sowina (Kościelna), wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1642) pw. Zwiastowania NMP i św. Michała arch., wizyt. 7 XI s. 241—246.
5. Koryta, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 8 XI s. 246—253.
6. Karmin, wieś. Kościół par. pw. św. Barbary pm., wizyt. 9 XI s. 253—257.
7. Sosnica, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 10 XI s. 257—262.
8. Kowalewo, wieś. Kościół par. św. Bartłomieja ap., wizyt. 11 XI s. 262—268.
9. Kotlino, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 12 XI s. 268—272.
10. Magnuszewice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Barbary pm., wizyt. 13 XI s. 272—276.
11. Twardowo, wieś. Kościół par. w trakcie budowy, wizyt. 14 XI s. 276—280.
12. Pleszow, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc., wizyt. 15 XI s. 281—300:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw. s. 293—295.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. św. Floriana m. za miastem s. 295.
13. Czermino, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 16 XI s. 300—305:
 - a. Kaplica (capella), której tytułu nie zapisano, na cmentarzu s. 304.
14. Kretkowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 17 XI s. 305—309.
15. Szymanowice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia św. Jana Chrzc., wizyt. 18 XI s. 309—315.
16. Rzegocino i Rzegocin, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 19 XI s. 315—320.
17. Broniszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 20 XI s. 321—328.
18. Grodzisko, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. (znajdujący się w rękach Bożogrobców z Miechowa), wizyt. 21 XI s. 328—331.
19. Lenartowice, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP oraz św. Stanisława i Wojciecha bb., tudzież św. Katarzyny i Barbary pm., wizyt. 22 XI s. 331—335:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Krzyża w polu, w kierunku wsi Brzezcie s. 335.

20. Brzezcie, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i Rozesłania Apostołów, wizyt. 23 XI s. 335—337.
21. Turska, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 24 X [1719] s. 337 (brak dekr. ref.).
Dziekanem pleszewskim jest ks. Andrzej Zaleski, proboszcz par. Karmin s. 256, 257.

IV. Dekanat stawiszynski s. 338—444:

1. Kokanin, wieś. Kościół par. (kosekr. w r. 1607) pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 25 XI [1719] s. 338—344.
2. Borkowo i Borkow, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 26 XI s. 344—349.
3. Tykadłów, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 27 XI s. 349—355:
 - a. Rusowo i Russowo, wieś. Filia par. Tykadłów z kościołem pw. św. Mateusza ap., wizyt. 27 XI s. 355—356 (własny dekr. ref.).
4. Pamięcin, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1425) pw. Trójcy Św., Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzc., św. Jana ap., św. Wawrzyńca m. oraz św. Marcina i Mikołaja bb., wizyt. 28 XI s. 356—363.
5. Jastrzębniki, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 29 XI s. 363—367.
6. Zerniki, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 29 XI s. 367—370.
7. Rychnow i Rychnowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 29 XI s. 370—373.
8. Blizanow, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 30 XI [1719] s. 373—379.
9. Chocz, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 1 XII [1719] s. 379—384.
10. Brudzewo i Brudzew, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 1 XII s. 384—388.
11. Lipce, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 2 XII s. 388—393.
12. Piątek (Majus), wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 3 XII s. 393—398.
13. Stawiszyn i Stawiszyn, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. i św. Jadwigi ks., wizyt. 4 XII s. 398—413:
 - a. Prepozytura szpitalna zakonu Duchaków, z kościołem pw. Ducha Św., poza murami miasta, wizyt. 4 XII s. 409—413.
14. Zbiersko, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 5 XII s. 413—414 (nie ma dekr. ref.).
15. Dzierzbiny, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 5 XII s. 414—419.
16. Kościelec, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 6 XII s. 419—425.
17. Żłotniki, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 6 XII s. 425—430.
18. Goliszewo, wieś. (Parafia wydzielona ze żłotnickiej). Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 6 XII s. 431—431a (dekr. ref. skrócony).

19. Kosmowo i Kosmow, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 7 XII s. 431a—436.
20. Zborowo, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 7 XII s. 436—438.
21. Kamień, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 7 XII s. 438 (brak dekr. ref.):
 - a. Kaplica (capella) w pałacu hr. Ponińskiej z Zalewskich w Kamieniu s. 438.
22. Dębce i Dębe, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 8 XII [1719] s. 438—444.
Miejscowym dziekanem jest ks. Teofil Walenty Sitoński, protonotariusz ap., kanonik kaliski, prepozyt par. Stawiszyn i komendarz par. Zbiersk s. 406, 407, 414.

V. Dekanat stawski s. 446—579:

1. Tłokinia, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 9 XII (1719) s. 446—451.
2. Opatówek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Doroty pm., wizyt. 9 XII s. 451—457.
3. Chełmce, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 10 XII s. 457—462.
4. Godziesze (Major), wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 10 XII s. 462—467.
5. Iwanowice, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 11 XII s. 468—477:
 - a. Kamiona, wieś. Parafia z kościołem, którego wezwania nie podano, inkorporowanym kiedyś do prepozytury iwanowickiej s. 474.
 - b. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., w mieście s. 475—477.
6. Staw, miasto (oppidum), obumarła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 12 XII s. 478—486:
 - a. Po kościele szpitalnym w mieście pw. Ducha Św. nie ma obecnie śladu s. 483.
7. Błaszki, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 13 XII s. 486—494.
8. Woyków, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm., wizyt. 13 XII s. 494—500.
9. Gruszczyce, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 14 XII s. 500—505.
10. Góra, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 14 XII s. 505—510.
11. Goszczanów, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marcina i św. Stanisława bb., wizyt. 15 XII s. 510—519.
12. Chlewo, wieś. Kościół par. pw. św. Benedykta op., wizyt. 16 XII s. 519—529:
 - a. Gaczi Gać, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Małgorzaty pm., inkorporowana i afiliowana w r. 1642 do par. Chlewo, wizyt. 16 XII s. 526—527.
13. Raisko i Raysko, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i św. Anny, wizyt. 17 XII s. 529—537.

14. **Kozminek**, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. (konsekr. w r. 1709) pw. św. Jana Chrzc. i św. Jana ap., wizyt. 18 XII s. 538—546:
a. Kaplica (oratorium) pw. św. Rocha w. w mieście s. 545.
15. **Zakaszyn**, wieś. Kościół par., będący w budowie, wizyt. 18 XII s. 546—547 (brak dekr. ref.).
16. **Liskowo i Lisków**, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 19 XII s. 547—554:
a. Strzałkow, wieś. Filia par. Lisków z kościołem nie konsekrowanym, wizyt. 19 XII s. 552—553.
17. **Przespolewo**, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 20 XII s. 554—556 (dekr. ref. nie ma).
18. **Malanow**, wieś. Kościół par. (po pożarze poprzedniego), znajdujący się w budowie, wizyt. 21 XII s. 556—560.
19. **Tokary**, wieś. Kościół par. św. Andrzeja ap. i św. Anny, wizyt. 22 XII s. 560—568.
20. **Głuchow**, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja ap., wizyt. 23 XII s. 568—574.
21. **Kalinowa**, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 23 XII [1719] s. 574—579.
Dziekanem stawskim jest ks. Jan Brański, proboszcz par. Lisków i komendarz par. Zakrzyn s. 546, 551, 553.

Współcz. alfab.-topogr. indeks zwizytowanych kościołów i kaplic (nie wszystkich), w którym cyfry pierwsze oznaczają początek sprawozdań wizytacyjnych, a drugie — dekretów reformacyjnych s. 586—590.

Opinia wizytatora o duszpasterzach i duszpasterstwie w archidiaconacie, przedstawiona tabelarycznie s. 592—593.

12

A. OPIS KSIĘGI:

- [1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 12.**
- [2. Tytuł oryg.] *Visitatio [archidiaconalis] ecclesiarum Territorij Wielunen[is] per me Stanislaum Madalinski²⁵, praep[os]itum & off[icia]lem Wielunen[em] peracta & expedita anno Dni 1720.*
- [3. Daty krańc.] **1720.**
- [4. Opis zewn.] Łac.— 2° (30,8×19,5 cm).— Stron (świeżo policzb.) 230; str. czyste: 2, 226, 228, 230.— Oprawa z r. 1973 w skaj. Ślady złocień brzegów z pierwszej opr.
- [5. Sygn. daw.] **155** (Inw. 1918, Chodyński).

²⁵ Stanisław **Madaliński** h. Larissa, prepozyt kapituły kol. w Wieluniu i ofi-
cjał Konsystorza For. Wieluńskiego. (ADW: AAG. Wiz. 12).

[6. Uwagi] Rejestrowane akta są wizytacją archidiakańską, nie posiadającą dekretów reformacyjnych.— Jest to wizytacja całkowita (zewnątrzna i wewnętrzna łącznie).— Omawiane akta są czysto pisem, wykonanym dość starannie przez notariusza wizytacji, ks. S. Świtalskiego (zob. przyp. 26).— Wizytację nin. przeprowadzono w ostatnim kwartale 1720 r. (s. 26, 159, 185, 186), prawdopodobnie pod wpływem synodu archidiecezjalnego z tegoż roku, który przypominał archidiakonom o odbywaniu lustracji swych terytoriów w dalszym ciągu co 3 lata.— Księga nie przekazuje nam instrukcji wizytacyjnej, którą przecież można odtworzyć z nagłówków poszczególnych elementów jednego sprawozdania, zwłaszcza większej parafii. W każdym razie nie są to pytania, przepisane (dla wizytacji dziekańskich) przez wspom. synod 1720 r., ale dawniejsze.— Protokoły wizyt. idą tu również dekanatami, według następującej ich kolejności: 1) rudzki, 2) krzepicki, 3) wieruszowski.— Treść sprawozdań jest zwięzła, ale opracowana sumiennie, nie popełniająca np. pomyłek odnośnie afiliacji kościołów, chociaż i w tym wypadku opuszczono kilka wezwań świątyń.— Prał. Madaliński powołuje się często na odpisy z *Liber beneficiorum* Łaskiego, które wtenczas posiadały prawie wszystkie kościoły. Księga wspomina też o dawniejszych wizytacjach terytorium wieluńskiego, obecnie nie zachowanych — ogólnie na s. 124 i przeprowadzonej przyp. w latach 1711—1712 przez prepozyta kapituły wiel. Kazimierza Pyzdrzyńskiego (s. 69), generalnej. Dopiero z opisywanej teraz księgi dowiadujemy się, iż prał. Pyzdrzyński, z powodu panującej tu epidemii, nie wizytował par. Czarnożyły (s. 9) oraz, że w r. 1719 sporządzili spis inwentarza kościelnego w Krzepicach delegowani przez prym. S. Szembeka komisarze (s. 115).— Jeżeli omawiane akta były kiedyś w Gnieźnie, to musiał je stamtąd wypożyczyć któryś z późniejszych wizytatorów, albowiem w l. 1821—1822 nie zostały one przekazane z Gniezna do Kalisza. Do Włocławka dostały się drogą prywatną w pół wieku później, o czym świadczy zapiska, uczyniona przez ks. Stanisława Chodyńskiego: „Od x. Alex. Wiszniewskiego, proboszcza z Dłutowa w d. 20 lipca 1874 r.” (s. 1). Wspom. historyk nie omieszczał równocześnie uprzywatnić księgi, pisząc na niej: „Własność xx. Chodyńskich” (s. 1).— Z lat tułaczycych rękopisu (przełom XVIII/XIX w.) pochodzą gryzmoły, znajdujące się na wielu kartach górnego jego marginesu.— W r. 1874 tenże Chodyński sporządził (s. 225) topogr. spis kościołów i kaplic, przedstawionych w księdze, który później (ok. 1955) posłużył za brulion ks. Walentemu Patykiewiczowi do wykonania dokładniejszego ich wykazu (s. 227, 229). Ks. Patykiewicz postronicował akta ołówkiem kopiającym, w następstwie czego ostatnio trzeba było poprawić paginację tuszem.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Dekanat rudzki s. 3—86:

1. Czarnozołny i Czarnozelny, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1625) pw. św. Bartłomieja ap. s. 3—9:
Uwaga. W czasie poprzedniej wizytacji, generalnej ok. r. 1711—1712, z powodu grasującej tu zarazy, kościół w Czarnozółach został opuszczony s. 9.
2. Wydrzyn, wieś. Kościół par. (nowy) pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża św. s. 9—13.
3. Raczyn, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 14—17.
4. Łagiewniki, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1625) pw. Ścięcia św. Jana Chrzc. s. 17—20.
5. Rudlice, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1601) pw. św. Mikołaja b. s. 21—24.
6. Oszyiakow i Oszyakow, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks. s. 24—32:
a. Radoszowice, wieś. Filia par. Osjaków z kościołem (ecclesia, capella, dedyk. w r. 1625) pw. św. Marii Magdaleny s. 30—32.
7. Konopnica, wieś. Kościół klasztorny Paulinów i zarazem parafialny (konsekr. w r. 1666) pw. św. Rocha w. i św. Kazimierza kr. s. 33—34.
8. Wierzchlas, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 34—38.
9. Łaszow, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. s. 38—41.
10. Ozarów, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 42—46:
a. Wierzbie, wieś. Filia par. Ożarów z kościołem pw. św. Leonarda op. s. 45—46.
11. Komorniki, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1632) pw. św. Mikołaja b. s. 46—51.
12. Kadłub, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. s. 51—58:
a. Popowice, wieś. Filia par. Kadłub z kościołem pw. Wszystkich Świętych s. 54—57.
b. Grębien, wieś. Filia par. Kadłub z kościołem pw. Trójcy Św. s. 57—58.
13. Krzyworzeka, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 58—62.
14. Ruda, wieś, wygasająca prepozytura par. (s. 186). Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 63—70.
15. Mokrzko, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b. s. 71—76.
16. Skomlin, wieś. Kościół par. pw. św. Filipa i Jakuba ap. s. 76—80.
17. Chotów, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1625) pw. św. Idziego op. s. 81—86.

Dziekaniem dekanatu rudzkiego jest ks. Aleksy Borkowicz, proboszcz par. Czarnożyły s. 3, 14.

II. Dekanat krzepicki s. 87—139:

1. Mierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. s. 87—93:
a. Kamion, wieś. Filia par. Mierzyce z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP i św. Walentego m. s. 90—93.
2. Pątnów, wieś. Kościół par. pw. św. Jana ap. s. 93—96.

3. Parzymiechy, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. s. 96—104:
 - a. Jaworzno, wieś. Filia par. Parzymiechy z kościołem pw. Trójcy Św. s. 101—104.
4. Danków, wieś, prepozytura par. Kościół par. (kosekr. przez a-bpa Olszowskiego) pw. Niep. Poczęcia NMP s. 104—113:
 - a. Zaiączki, wieś. Filia par. Danków z kościołem pw. św. Zygmunta kr. s. 110—113.
5. Krzepice, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny (11 ołtarzy, konsek. przez a-bpa Gruszczyńskiego) pw. św. Jakuba ap. s. 113—116:
Uwaga. W dniu 23 czerwca 1719 r. komisarze, mianowani przez a-bpa S. Szembeka, sporządzili inwentarz rzeczy tego kościoła, którego jednak nie wpisano do nin. akt s. 115.
6. Żytńiów, wieś. Kościół par. (konsek. przez sufr. włoc. Bardzińskiego) pw. Nawiedzenia NMP oraz św. Mateusza ap. i św. Marcina b. s. 116—120.
7. Rudniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 120—126.
8. Dzierzniki, wieś. Kościół par. (konsek. przez bpa bak. Goskiego) pw. św. Katarzyny pm., św. Piotra i Pawła ap. oraz św. Pawła I er. s. 126—128.
9. Praszka, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, św. Walentego m. i św. Doroty pm. s. 129—139:
 - a. Stradziec, wieś. Filia par. Praszka z kościołem pw. św. Katarzyny pm. s. 136—137.
 - b. Kowale, wieś. Filia par. Praszka z kościołem pw. św. Feliksa i Adaukta mm. s. 137—139.
 Dziekanem krzepickim jest ks. Tomasz Śliwiński s. 97, który nie figuruje w księdze na żadnym innym stanowisku.

III. Dekanat wieruszowski s. 140—224:

1. Sokolniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. s. 140—147:
 - a. Ochędzyn, wieś. Filia par. Sokolniki z kościołem pw. św. Anny s. 145—147.
2. Lututów, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 147—155:
 - a. Świętkowice, wieś na terenie par. Lututów, posiadająca kaplicę (capella) pw. św. Jana Chrzc. s. 154—155.
3. Naramice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych s. 155—158.
4. Biała, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra w Okowach s. 159—164:
 - a. Wiktorów, wieś. Filia par. Biała z kościołem pw. św. Zygmunta kr. i św. Walentego m. s. 162—164.
5. Walknowy i Waliknowy, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. s. 164—168.
6. Łyskornie, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 169—174.
7. Czastary, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP s. 174—178.
8. Dzierżkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. s. 178—185:
 - a. Lubnice, wieś. Filia par. Dzierżkowice z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP s. 183—185.
9. Woycin, wieś. Kościół par. pw. św. Walentego m. s. 185—190:

- a. Zdzar, wieś. Filia par. Wójcin z kościołem pw. św. Andrzeja ap. s. 190.
10. Bolesławiec, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Trójcy Św. s. 190—200:
- a. Prepozytura szpitalna, której kościoła względnie kaplicy nie podano, s. 198, 199.
- b. Kościół pod miastem, na miejscu dawnego parafialnego, pw. św. Małgorzaty pm. s. 199—200.
11. Mieszyń, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny s. 200—205:
- a. Chrosćin, wieś. Filia par. Mieszyń z kościołem pw. św. Mikołaja b. s. 204—205.
12. Wieruszów i Wieruszow, miasto (oppidum). Kościół par. (nowy) pw. św. Bartłomieja ap. i św. Mikołaja b. s. 205—216:
- a. Kaplica (capella), której tytułu nie zapisano, poza miastem, za mostem s. 214.
- b. Kaplica (capella) pw. św. Rocha w., stojąca poza wałem Starego Wieruszowa s. 214.
- c. Prepozytura szpitalna w mieście z kościołem (zbud. w r. 1714), którego wezwania nie podano, s. 215—216.
- d. Swiba, wieś w par. Wieruszów, w której znajduje się kaplica (capella) pw. św. Katarzyny pm. s. 213—214.
13. Cieszęcin i Cieszęcin, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. s. 216—224:
- a. Węglewice, wieś. Filia par. Cieszęcin z kościołem lub kaplicą (capella) pw. Trójcy Św. s. 222—224.
- Dziedziniec miejscowym jest ks. Wojciech Ciarnowski, kanonik siedzki, proboszcz par. Cieszęcin s. 140, 191, 216.
- Uwierzytelnienie akt przez notariusza wizytacji, ks. Stanisława Świtalskiego²⁶ s. 224.
- Topogr. wykaz kościołów i kaplic, sporządzony w r. 1874 przez ks. S. Chodyńskiego s. 225. Spis nie podawał stron, albowiem księga nie była jeszcze wtedy spaginowana.
- Pełniejszy topogr. spis kościołów i kaplic, wykonany na maszynie ok. 1955 r. przez ks. W. Patykiewicza s. 227, 229.

13

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 13.**

[2. Tytuł oryg.] Liber visitationis [generalis] ecclesiarum Archidiaconatus Vniejoviensis ex mandato & speciali commissione celsissimae, excell[entissimae], ill[ustrissimae], reverend[issimae] domini, domini Theo-

²⁶ Stanisław Świtalski, prepozyt par. Ruda w dek. tejże nazwy, notariusz nin. wizytacji. (ADW: AAG. Wiz. 12 s. 63, 185—186, 224).

dori Potock[i]²⁷, Dej & Sanctae Sedis gratia archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae & M. Ducatus Lithv[aniae] primatis, primique principis; per perillustrem, r[e]vere[n]dissimum dominum, d. Mat[t]hiam Chełmicki²⁸, primicerium cathedralem Posnaniensem, insignis collegiatae Calissiensis decanum, praepositum Kozminensem, specialiter datum & deputatum commissariu[m] visitatore[m], expeditae anno Domini M.D.CC.XX.VIII, diebus ut infra.

[3. Daty krańc.] 1728—1729.

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (31 × 19 cm).— Kart II, 252; k. 105 opuszczona; karty czyste: Iv, Iiv, 251—252.— Oprawa współcz. w skórę, podniszczona. Złocenia brzegów wytarte. Na grzbiecie jedna naklejka ze skróc. tytułem księgi i dwie z dawnymi sygn.

[5. Sygn. daw.] 179 (Inw. 1918, Chodyński).— № 12 (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Omawiana wizytacja jest generalną, jedyną z serii zarządzanej przez prym. T. Potockiego dla całej archidiecezji. O takiej jej randze świadczą nadto zamieszczone dokumenty, odnoszące się do strony formalnej przeprowadzania wizytacji oraz dekrety powizytacyjne, wydawane przez prał. M. Chełmickiego.— Jest to wizytacja ogólna (razem zewnętrzna i wewnętrzna).— Mamy tu do czynienia z czysto pisem akt wizytacyjnych, wykonanym zasadniczo przez notariusza lustracji F. Sierporowskiego (zob. przyp. 29), chociaż po wiele razy ingerował w księdze (swoim mniej starannym pismem) sam wizytator, zwłaszcza w dekretach ref. Rękopis jest wykonany przejrzyście dopiero od k. 65, i to tylko w obszerniejszych sprawozdaniach (większych parafiach).— Księga nie zawiera instrukcji wizytacyjnej, atoli wiemy, że był nią „Modus, quo visitationes decani rurales obire debent”, zamieszczony w *Constitutiones synodi Archidioecesis Gnesnensis [...] Lovicij a. D. 1720 [...] celebratae* (Varsaviae 1720). Wiadomo o tym zarówno z nagłówków poszczególnych elementów sprawozdań wizyt., jak też z oświadczeń prał. Chełmickiego, składanych od k. 69 do końca rękopisu.— Pomijając fakt, że wspom. instrukcja dotyczyła wizytacji dziekańskich, lustrator nie zawsze jej się trzymał (znowu tylko w obszerniejszych opisach).— Spośród dokumentów odnoszących się do sposobu odbywania wizytacji księga przynosi nam 3 przekazy. Pierwszym jest delegacja, wystawiona przez a-bpa Potockiego dla prał. Chełmickiego do przeprowadzenia wizytacji gen. (k. 1—1v); drugim —

²⁷ Teodor Potocki (1664—1738) h. Piława, chronologicznie biskup chełmiński, warmiński, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski. (Korytkowski A, IV 431—543.— Szostkiewicz s. 149).

²⁸ Maciej Chełmicki, kantor czyli prymicer kapituły kat. poznańskiej, dziekan kapituły kol. kaliskiej, prepozyt par. Koźmin. (ADW: AAG. Wiz. 13).

list okólny kantora Chełmickiego, rozesłany do duchowieństwa i zapowiadający mu wizytację (k. 2—2v); trzecim, charakteru już zwyczajowego, jest dedykacja, wypisana przez wizytatora prymasowi (k. 247v).— Protokoły wizytacyjne oraz następujące po nich bezpośrednio dekrety reformacyjne ułożone są w księdze dekanatami w takim porządku: 1) uniejowski, 2) warecki, 3) szadkowski, 4) brzeźnicki, 5) radomszczański.— Dekretów ref. nie mają zwykle parafie nie obsadzone, a dwie lub trzy zarządzane przez jednego proboszcza posiadają z reguły dekret wspólny, przy sprawozdaniu instytucji głównej, macierzystej.— Księga podaje szczegółowe daty wizytacji kościołów, które honorują w cz. B nin. pozycji.— Najwięcej uwagi wizytator poświęca omówieniu dokumentacji prawno-historycznej odwiedzanych instytucji, w następstwie czego wspomina o odpisach z *Liber beneficiorum* Łaskiego, o poprzednich wizytacjach archidiaconatu, np. prał. Proszewskiego z l. 1711—1712, kopiarzach parafii i kościołów, księgach bractw.— Natomiast do wad przedstawianej tu dokumentacji trzeba zaliczyć niepodawanie rangi miejskiej czy wiejskiej wizytowanych miejscowości parafialnych, jak również niezapisanie wielu wezwań kościołów i kaplic.— Na terytorium lustrowanym przez Chełmickiego prym. Potocki sobie zastrzegł zwizytowanie kolegiat i kapituł w Uniejowie, Wieluniu, Łasku i Sieradzu (k. 1v). Wbrew części tenoru delegacji Chełmickiego oraz napisowi na jego pieczęci wizytatorskiej (k. 247v), jedynej w swoim rodzaju do r. 1755, kościoły w terytorium wieluńskim lustrował nie wspomniany, ale (w r. 1730) sufr. gnieźn. F. J. Kraszkowski (por. poz. 15). Poza tym Benedyktyni nie pozwolili Chełmickiemu zwizytować w Uniejowie swej prepozytury prostej św. Mikołaja oznajmiając, że zrobią to sami ich przełożeni.— Na k. 248—250v znajduje się współcz. topogr. wykaz zwizytowanych kościołów i kaplic archidiaconatu.— Rękopis przekazano z Gniezna do Kalisza w l. 1821—1822, skąd przewieziono go do Włocławka po r. 1885.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

A-bp T. Potocki deleguje (Łowicz, 10 kwietnia 1728 r.) Macieja Franciszka Chełmickiego, kantora poznańskiego itd. do przeprowadzenia wizytacji generalnej w archidiaconacie uniejowskim i terytorium wieluńskim, za wyjątkiem kolegiat w Uniejowie, Wieluniu, Łasku i Sieradzu, które zastrzega sobie, oraz upoważnia go do wydawania odpowiednich dekretów reformacyjnych („Instrumentum deputationis ad visitationem ecclesiarum...“) k. 1—1v.

Prał. M.F. Chełmicki powiadamia (Kalisz, 5 maja 1728 r.) duchowieństwo a-diak. uniejowskiego i teryt. wieluńskiego o zbliżającej się wizytacji i poleca mu przygotować się do niej według rozporządze-

nia synodu archidiecezjalnego z r. 1720, zawartego w art. *De visitationibus* („Innotescentiales“) k. 2—2v.

I. Dekanat uniejowski k. 2v—40:

1. Unieiów, miasto (civitas). Kościół kolegiacki i zarazem parafialny, którego tytułu nie zapisano, zastrzeżony osobistej wizytacji a-bpa Potockiego k. 3—6:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 3 VIII 1728 k. 3—4.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. św. Wojciecha b., wizyt. 4 VIII k. 4—5.
 - c. Kościół pw. Bożego Ciała, wizyt. 4 VIII k. 5—5v.
 - d. Prepozytura sympliczna Benedyktynów pw. św. Mikołaja b., pozostawiona wizytacji przełożonych tego zakonu k. 5v—6.
2. Wielenin, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Doroty pm., wizyt. 4 VIII k. 6—8v.
3. Falborzice, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 5 VIII k. 8v—9v.
4. Swience i Swince, wieś. Kościół par. nie wizytowany z powodu wankansu parafii k. 9v.
5. Grodzisko, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 5 VIII k. 9v—11v.
6. Wartkowice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 6 VIII k. 11v—13.
7. Niewiesz, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 7 VIII k. 13v—15.
8. Bełdrzychów i Bełdrzychow, wieś. Kościół klasztorny Cystersów i jednocześnie parafialny (proboszcz zatrzymuje tytuł prepozyta) pw. św. Idziego op., wizyt. 7 VIII k. 15—16v.
9. Wierzchy, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, uległ pożarowi w r. 1726; kościół nowy w budowie, wizyt. 8 VIII k. 16v—17v:
 - a. Kaplica (sacellum), zastępująca kościół par., poświęcona k. 16v.
10. Małyn i Małyń, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 9 VIII k. 18—19.
11. Lutomiersko i Lutomirsko, miasto (oppidum); proboszcz nosi tytuł prepozyta. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP oraz św. Piotra i Pawła ap. spalił się przed 30 laty. Zastępuje go kaplica (sacellum), wizyt. 9 VIII k. 19—22:

— Wzmianka o kopiarzu dokumentów parafii Lutomiersk k. 20.

 - a. Prepozytura szpitalna (eryg. w r. 1648) z kaplicą (capella) pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 10 VIII k. 21v—22.
12. Gorka, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny i św. Marcina b., wizyt. 10 VIII k. 22—23v.
13. Pabianice, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mateusza ap. i św. Wawrzyńca m., wizyt. 11 VIII k. 23v—26v:
 - a. Prepozytura szpitalna z kaplicą (capella) pw. św. Krzyża k. 24—24v.
 - Katalog dokumentów i akt dot. wspom. kościoła i kaplicy k. 25—25v.
14. Mikołajewice i Mikołaiowice, wieś. Kościół par. (po pożarze w r. 1711 poprzedniego) nowy, nie konsekrowany, wizyt. 12 VIII k. 26v—28.

15. Kwiatkowice, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 13 VIII k. 28—28v (brak dekr. ref. z powodu nieobsadzenia parafii).
16. Zadzim, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm., wizyt. 14 VIII k. 28v—30:
 - a. Zygri, wieś na terenie par. Zadzim, posiadająca kaplicę (sacellum) pw. św. Wojciecha b. k. 29.
17. Glinno, wieś (par. inkorporowana do prepoz. w Zadzimiu). Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 14 VIII k. 30—30v (wspólny dekr. ref. dla Zadzimia i Glinna k. 31):
 - a. Brodnia, wieś. Filia par. Glinno z kościołem, którego tytułu nie zapisano, k. 30v.
18. Rososzyca, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 16 VIII k. 31—32.
19. Męka, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 16 VIII k. 32—33.
20. Pięcnów, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 17 VIII k. 33—35.
21. Siedlątkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marka ew., wizyt. 17 VIII k. 35—36v.
22. Drużbin, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 19 VIII k. 36v—38v.
23. Niemysłów, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 18 VIII 1728 k. 39—40:
 - a. Borzewicko, wieś w par. Niemysłów, gdzie znajduje się kaplica (capella), której tytułu nie zapisano k. 39.
 Dziekanem dekanatu uniejowskiego jest ks. Chryzostom Czyżewski, proboszcz par. Drużbin k. 37.

II. Dekanat warcki k. 40—104v:

1. Dobra, miasto (oppidum); proboszcza tytułuje się prepozytem. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 11 IX 1728 k. 40—44v:
 - a. Kaplica (oratorium, sacellum) pw. Ducha Św., wizyt. 13 IX k. 44—44v:
 - 1° Kaplica (sacellum) pw. św. Stanisława b. na cmentarzu kościoła Ducha Św. k. 44v.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Jana Chrzc. poza miastem, wizyt. 13 IX k. 44v.
2. Boleszczyń, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 13 IX k. 45—46.
3. Śpicimierz i Spicimirz, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża, wizyt. 13 IX k. 46v—47v.
4. Skęcznów, Skęcznów i Skacznów, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 15 IX k. 48—49.
5. Miłkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Doroty pm., wizyt. 15 IX k. 49—50.
6. Jeziersko, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1710) pw. Krzyża św. i Zwiastowania NMP, wizyt. 15 IX k. 50—53v.
7. Warta, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (nazwany bazyliką — k. 54v, 10 ołtarzy) pw. św. Mikołaja b., wizyt. 16 IX k. 53v—60v:

— Wzmianka o istniejącym kopiarzu dokumentów kościoła par. k. 56v.

- a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kaplicą (capella, oratorium) pod tymże wezw., wizyt. 16 IX k. 56v—57.
- b. Druga prepozytura szpitalna, z kaplicą (oratorium) pw. św. Krzyża, wizyt. 16 IX k. 57—57v.
- c. Kaplica (oratorium, sacellum) pw. św. Jana Chrzc. poza miastem, wizyt. 16 IX k. 57v.
8. Tubądzin, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, chyli się ku upadkowi; kościół nowy w budowie, wizyt. 17 IX k. 60v—62.
9. Wroblewo i Wroblow, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 18 IX k. 62—65.
10. Charłupia Major, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 20 IX k. 65—67v.
11. Wąkczow, wieś. Kościół prepozyturalny Bożogrobców Miechowskich i zarazem parafialny pw. św. Klemensa p., wizyt. 20 IX k. 67v—69.
12. Kliczkow, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i Najśw. Maryi P., wizyt. 22 IX k. 69—73.
13. Brzeźnie i Brzeźnio, wieś. Kościół par. pw. św. Idziego op., wizyt. 22 IX k. 73—77:
 - „Inventarium iurium ecclesiae“ k. 74v.
 - a. Godynice, wieś. Filia par. Brzeźnio z kościołem pw. św. Marcina b., wizyt. 24 IX k. 76—77.
14. Unikow i Unikowo, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 24 IX k. 77—81:
 - a. Klonowa i Klunowa, wieś na terenie par. Uników, posiadająca kaplicę (capella) pw. Wniebowzięcia NMP k. 78.
15. Złoczew, miasto (oppidum). Kościół par. (konsekr. w r. 1722) pw. Nawiedzenia NMP i św. Andrzeja ap., wizyt. 25 IX k. 81—85.
16. Stolec, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 27 IX k. 85—88.
17. Buzenin, miasto (oppidum); proboszcz nazywany jest prepozytem. Kościół par. (zbud. w r. 1642) pw. św. Wojciecha, Stanisława, Ignacego, Franciszka, Barbary, Katarzyny, Rozalii, Teresy, Anny, wizyt. 28 IX k. 88—94v:
 - a. Szpital z kaplicą (oratorium) pw. Ducha Św. k. 92.
18. Siradz i Sieradz, miasto (civitas). Kościół kolegiacki i jednocześnie parafialny, którego wezwania nie podano, wizyt. (w aspekcie duszpasterstwa) 28 IX k. 94v—95v (dekr. ref. nie ma):
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Mikołaja b. za miastem, wizyt. 28 IX k. 95v.
19. Charłupia Minor, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 30 IX 1728 k. 95v—98.
20. Choyne, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 19 I 1729 k. 98—101v:
 - Dok. fundacyjny dla wikariusza kościoła i promotora bractwa św. Izydora z ok. 1687 r. (jęz. pol., kopia) k. 98v—100.
21. Dąbrowa, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 21 II 1729 k. 101v—103.
22. Kamienacz i Kamionacz, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 22 II 1729 k. 103—104v:
 - a. Włyn, wieś w par. Kamionacz, gdzie istnieje kaplica (capella), której tytułu nie zapisano, k. 103v—104.

Dziekaniem miejscowym jest ks. Michał Ilmiński, proboszcz par. Brzeźnio i komendarz par. kol. w Sieradzu k. 75, 95.

III. Dekanat szadkowski k. 106—177v:

1. Strońsko i Stronsko, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm., wizyt. 20 I 1729 k. 106—108v:
 - a. Rzekta i Rzechta, wieś. Filia par. Strońsko z kościołem pw. św. Walentego m. k. 108.
2. Korczow i Korczew, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 22 I k. 108v—113.
3. Szadek, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (13 ołtarzy) pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba ap., wizyt. 24 I k. 113—117v:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha z kościołem nowym, nie dedykowanym k. 116v—117.
4. Borszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 23 I k. 117v—118v.
5. Marzenin, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 25 I k. 118v—122.
6. Sędziejewice i Sędziejewice, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny i św. Klemensa p., wizyt. 26 I k. 122—125.
7. Wygiełzow, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 27 I k. 125—128.
8. Buczek, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i św. Idziego op., wizyt. 29 I k. 128—132v.
9. Pozdzenice, wieś. (Parafia wydzielona z buczkowskiej w r. 1622). Kościół par. pw. św. Kazimierza kr. i św. Barbary pm., wizyt. 29 I k. 132v—134.
10. Łobudzice, wieś. Kościół par. pw. św. Tomasza ap. i św. Wawrzyńca m., wizyt. 31 I 1729 k. 134—137:
 - a. Kocieszewo i Kocieszow, wieś na terenie par. Łobudzice, posiadająca kaplicę (capella) we dworze Teodory z Mączyńskich Wysockiej (eryg. w r. 1661) prawdop. pw. św. Teodora m., wizyt. 31 I 1729 k. 134v, 136—137.
11. Druzbice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 1 II 1729 k. 137—138v.
12. Krzeczow, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha i Stanisława bb., wizyt. 3 II k. 138v—141v.
13. Grocholice, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Najśw. Maryi P. i Wszystkich Świętych, wizyt. 4 II k. 142—146:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Jana Chrzc. i św. Doro-ty pm., wizyt. 4 II k. 144v.
14. Parzno, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 5 II k. 146—150v.
15. Kaszewice, wieś; parafia afiliowana do Parzna. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 7 II k. 150v—153.
16. Szczerczow, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 8 II k. 153—156.
17. Puszcza, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 9 II k. 156—157v.
18. Chabielice, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 12 II k. 157v—159.

19. Rusiec, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., św. Elżbiety i św. Jana Chrzc., wizyt. 12 II k. 159—162.
20. Restarzew, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 14 II k. 162—163v.
21. Grabno, wieś, zanikająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Wacława kr., wizyt. 15 II k. 163v—166v.
22. Brzikow i Brzykow, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 16 II k. 167—170.
23. Rychłocice i Rychłocice, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 17 II k. 170—171v.
24. Widawa, miasto (oppidum, civitas), wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marcina b. i św. Małgorzaty pm., wizyt. 17 II 1729 k. 171v—177v:
 - a. Prepozytura szpitalna za miastem, z nowym kościołem pw. św. Stanisława b. k. 175v—176.
 - Kolonia Akademii Krakowskiej w Widawie („Schola Academica“) k. 176, 177v (wzmianki).

Dziekanem dekanatu szadkowskiego jest ks. Jan Kuciński, proboszcz par. Grocholice k. 143v, 144, 144v.

IV. Dekanat brzeźnicki k. 178—213v:

1. Sulmierzice i Sulmirzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 10 II 1729 k. 178—182v.
2. Stroza, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1715) pw. św. Kazimierza kr. i św. Józefa, wizyt. 11 II 1729 k. 182v—184v.
3. Siemkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 18 III 1729 k. 184v—187.
4. Działoszyn, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny (uszkodzony przez pożar), wizyt. 18 III k. 187—190.
5. Wąsosze, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 18 III k. 190—191.
6. Makowska, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 21 III k. 191—193.
7. Dworszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i 10 Tysięcy Żołnierzy, wizyt. 21 III k. 193—194v.
8. Brzeznica, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 21 III k. 194v—199v:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha na przedmieściu (eryg. w r. 1543) z kościołem pw. św. Walentego m. k. 196v—197v.
9. Mykanów, wieś. Kościół par. pw. św. Leonarda op. i św. Marii Magdaleny, wizyt. 22 III k. 199v—202:
 - a. Cykarzów, Cikarzew i Cykarzew, wieś. Filia par. Mykanów z kościołem pw. św. Stanisława b. k. 201—201v.
10. Borowno, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 23 III k. 202—204v.
11. Kruszyna, Krusina i Kruszyna, wieś. Kościół par. (przyrównany do bazyliki — k. 205) pw. św. Macieja ap., wizyt. 23 III k. 204v—206.
12. Mstów, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny (nazwany kolegiatą, chyba zakonną, i bazyliką) Kanoników Reg. Lat. i zarazem parafial-

ny w budowie, z tego powodu wezwania nie podano, wizyt. 24 III 1729 k. 206—207.

13. Lgota, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa p., wizyt. 4 IV 1729 k. 207—208.
14. Jedlno, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 4 IV k. 208—209v.
15. Wiewiec, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 4 IV k. 209v—211.
16. Paieczno i Pajęczno, miasto (oppidum), proboszcza tytułuje się prepozytem. Kościół par. podwójny — stary i murowany pw. św. Leonarda op. oraz nowszy, drewniany pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 5 IV k. 211—213.
17. Rzasna, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja ap., wizyt. 6 IV 1729 k. 213—213v.

Miejscowym dziekanem jest ks. Krzysztof Dominikowski, kanonik wieluński i proboszcz par. Kłomnice, znajdującej się już w dek. radomszczańskim k. 214v.

V. Dekanat radomszczański k. 214—247v:

1. Kłomnice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 24 III 1729 k. 214—216.
2. Pławno, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 26 III k. 216—217v.
3. Gidle, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 26 III k. 217v—219v.
4. Dąbrowa, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1554, przyrównany do bazyliki — k. 220) pw. św. Jakuba ap., wizyt. 26 III k. 219v—220v.
5. Soborzice i Soborzycze, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm., wizyt. 26 III k. 220v—222v.
6. Borzikow, Borzykow i Borzikowo, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 28 III k. 222v—225:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Mikołaja b. poza wsią Borzykowa, w polu k. 224.
7. Zytne, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Matki Boskiej Karmelitańskiej, św. Wawrzyńca m. i św. Wojciecha b., wizyt. 28 III k. 225—227v.
8. Kobile, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., św. Jana ap. i św. Jana Chrzc., wizyt. 28 III k. 227v—229.
9. Kołdrąb i Kodrąb, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. i św. Jadwigi ks., wizyt. 29 III k. 229—231v.
10. Dmenin, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 30 III k. 231v—232:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Leonarda op., stojąca w polu k. 232.
11. Radomsko, miasto (civitas), podupadła prepozytura par. Kościół par. (10 ołtarzy) pw. św. Lamberta b., wizyt. 30 III k. 232v—238v:

— Kopiarz dokumentów kościoła par. w Radomsku k. 234v.

 - a. Prepozytura szpitalna (eryg. w r. 1524) z kościołem, którego wezwania nie podano, k. 235v—237v (własny dekr. ref.).
 - b. Prebenda na przedmieściu z kościołem albo kaplicą (sacellum) pw. św. Marii Magdaleny k. 237v—238.

- c. **Stobiecko**, przedmieście Radomska, w którym znajduje się kaplica (sacellum) pw. św. Rocha w., k. 238.
12. **Dobryczyce i Dobriszice**, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 31 III 1729 k. 238v—240.
13. **Kamiensko i Kaminsko**, miasto (oppidum), zanikająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 2 IV 1729 k. 240—243v:
a. Kaplica (capella, sacellum) pw. św. Rocha w., wystawiona w polu k. 241.
14. **Wola Grzimalina i Grzymalina**, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 2 IV k. 243v—246.
15. **Krempa i Krępa**, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm., wizyt., 7 IV 1729 k. 246—247v.
- Dziekanem dekanatu radomszczańskiego jest ks. Mikołaj Długosz, kanonik liwoński i piltyński, proboszcz par. Kodrąb k. 230.
Dedykacja akt wizytacyjnych prym. T. Potockiemu k. 247v.
Uwierzytelnienie akt podpisami prał. M. Chełmickiego i notariusza wizytacji Franciszka Ksawerego Sierporowskiego²⁹ oraz pieczęcią opłatkową Chełmickiego jako wizytatora a-diak. uniejowskiego i teryt. wieluńskiego k. 247v.
Wspólcz. topogr. wykaz („elenchus“) zwizytowanych kościołów i kaplic k. 248—250v.

14

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 14.**

[2. Tytuł nad.] Akta wizytacji **generalnej kościołów i kaplic Archidiaconatu Kaliskiego**, przeprowadzonej w latach **1728—1730** (z polecenia arcybiskupa Teodora Potockiego³⁰) przez sufragana gnieźnieńskiego Franciszka Józefa Kraszkowskiego³¹.

[3. Daty krańc.] **1728—1730.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (31,5×19,8 cm).— Stron VIII, 455; str. czyste: I—II, V—VI, VIII, 2, 153a, 214a, 298b, 375a, 443, 446—455.—

²⁹ Wymieniony notariusz wizytacji, człowiek prawdop. świecki, bliżej nie znany.

³⁰ Zob. przyp. 27.

³¹ Franciszek Józef z Kraszkowic **Kraszkowski** (1657—1731) h. Nałęcz, aktualnie biskup dardanieński a sufragan gnieźnieński, wikariusz i oficjał gen. gnieźn., prepozyt kapituł kol. łączyckiej i kaliskiej, opat Norbertanów w Witowie. Przedtem w różnych latach kanonik i oficjał wieluński, prałat dziekan i oficjał kaliski, kanonik i archidiacon gnieźn., przewodniczący Trybunału Koronnego. W archidiecezji położył wiele zasług, przeprowadził liczne wizytacje kościołów, fundował Jezuitów w Łęczycy. (Korytkowski P, II 361—366, 640—641.— Szostkiewicz s. 103.— ADW: AAG. Wiz. 14—15).

Oprawa współcz. w skórę, brzegi złożone. Na grzbiecie 2 naklejki z dawnymi sygn.

[5. Sygn. daw.] **156** (Inw. 1918, Chodyński).— № 18 (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi]. Przedstawiana wizytacja jest generalną, wchodzącą w skład grupy lustracji, przewidzianej przez a-bpa T. Potockiego dla całej archidiecezji. O takiej jej randze świadczą nadto dekrety reformacyjne, wydawane dla poszczególnych instytucji przez wizytatora Kraszkowskiego.— Jest to wizytacja pełna (łącznie zewnętrzna i wewnętrzna).— Mamy tu do czynienia z czysto pisem tejże wizytacji.— Na oryg. tytuł, którego w księdze brak, była przewidziana s. V. Na s. VII znajduje się kolorowy herb prym. Potockiego, a w otoku złożone inicjały jego tytułatury.— Sufr. Kraszkowski przeprowadził nin. wizytację prawdop. według punktów, przepisanych przez synod a-bpa S. Szembeka z r. 1720. W aktach nigdzie o tym nie wspomina, a nieprzejrzyste pismo księgi tylko z trudem zezwala na to przypuszczenie.— Z dokumentów odnoszących się do sposobu odbywania wizytacji Kraszkowski przekazał nam jedynie swój list dedykacyjny dla prym. Potockiego, zredagowany z okazji przekazywania mu akt (s. III—IV). O delegacji, otrzymanej od arcybiskupa do przeprowadzenia wizytacji gen., oraz o swym okólniku, rozesłanym do duchowieństwa archidiaconatu przed przystąpieniem do lustracji, wspomina Kraszkowski na s. 3.— Księgę pisało dwóch notariuszy, nie wymienionych z nazwiska — pierwszy do s. 153, a drugi stąd do końca. Notariusze ci uwzględnili szczegółową chronologię wizytowanych beneficjów, którą honoruję w drugiej części pozycji. Informuje ona, że wizytacja trwała przez 3 lata — z dużymi przerwami, jako że sufr. Kraszkowski był obarczony wielu obowiązkami. O pośpiechu wizytowania świadczy również fakt, iż nieraz w jednym dniu objeżdżał nawet 3 parafie.— Księga składa się z właściwych sprawozdań wizytacyjnych i dekretów reformacyjnych, idących w poszczególnych parafiach tuż po protokołach. Przy dwóch parafiach, zarządzanych przez jednego proboszcza, oraz przy kościołach afiliowanych dekrety z reguły występują łącznie dla obu instytucji.— Parafie opisano dekanatami według następującej kolejności: 1) kaliski, 2) krotoszyński, 3) stawski, 4) pleszewski, 5) stawiszynski.— Wizytator zwraca główną uwagę na uposażenie beneficjów, wystrój kościołów oraz inwentarz zakrystii.— Z księgi również wiadomo, że a-bp Potocki wizytował osobiście w dniu 4 IX 1727 kolegiatę i kapitułę w Kaliszu (s. 94), lecz akta tej lustracji nie zachowały się.— Natomiast akta Kraszkowskiego wspominają o poprzednich wizytacjach archidiaconatu, szczególnie prał. Gałczyńskiego z r. 1719. Na s. 122 i 123 powołują się także na zaginioną

dokumentację wizytacji a-diak Żychowicza z 1639 r.— Do wad nin. księgi należy niepodawanie po wiele razy we z w a ń kościołów i kaplic.— Wspólcz. alfab. spis zwizytowanych k o ś c i o ł ó w (niekompletny) znajduje się na s. 444—445.— Rękopis przekazany w l. 1821—1822 z Gniezna do Kalisza, skąd po r. 1885 przewieziony został do Włocławka.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Dedykowanie akt wizytacyjnych przez sufr. F.J. Kraszkowskiego (prawdop. w r. 1730) prym. T. Potockiemu s. III—IV.

I. Dekanat kaliski s. 1—153:

1. O c i ą ż i O c i ą sz, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1701) pw. Narodzenia NMP, wizyt. 13 IX 1728 s. 3—9:
 - a. K w i a t k o w o, miasto (oppidum). Filia par. Ociąż z kościołem, którego wezwania nie podano, s. 6.
2. S k a l m i e r z y c e i S z k a l m i e r z y c e, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 13 IX s. 9—22.
3. R o s o s z y c a, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 2 X 1728 s. 22—28:
 - a. O ł o b o k, wieś w par. Rososzyca. Opactwo Cystersek s. 27, 152—153.
 - b. O ł o b o k, wieś. Filia par. Rososzyca z kościołem pw. św. Jana Chrzc. (pozostawającym w rękach Cystersów) s. 27.
4. B i s k u p i c e S z a l o n e i B i s k u p i c e, wieś. Kościół par. (nowy), którego tytułu nie zapisano, wizyt. 3 X s. 28—34.
5. K u c h a r k i, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 5 XI 1728 s. 34—38.
6. S o b o t k a, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 5 XI s. 38—42.
7. S k r z e b o w a, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 6 XI s. 42—46:
 - a. K a p l i c a (capella) pw. Z w i a s t o w a n i a N M P, stojąca poza wsią Skrzebowa s. 45.
8. G o r z n o, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap., wizyt. 7 XI s. 46—49.
9. S z c z u r y, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 7 XI s. 49—54 (dekr. ref. wspólny dla Górzna i Szczurów s. 53—54).
10. L e w k o w o, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Zofii m., wizyt. 8 XI s. 54—58.
11. D r o s z e w o, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 10 XI s. 58—63.
12. K o s c i e l n a w i e s. Kościół prepozyturalny Benedyktynów i jednocześnie parafialny pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 11 XI s. 63—68.
13. D o b r z e c, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 12 XI s. 68—75.
 - a. R y p i n e k, wieś. Filia par. Dobrzec z kościołem pw. św. Gotarda b. s. 72—73.
14. K u c h a r y, wieś. Kościół par. (konsekr. podczas wizytacji) pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 21 XI s. 75—78.

15. **Giżyce**, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 16 XI s. 78—88:
- a. **Kraszewice i Kraszowice**, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Katarzyny pm., afiliowanym do par. Giżyce, wizyt. 17 XI s. 83—88 (własny dekr. ref.).
16. **Gostyczyzna**, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 18 XI 1728 s. 88—94.
17. **Kalisz**, miasto (civitas) s. 94—152.— Kościół kolegiacki i zarazem parafialny pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 7 III 1729 (w aspekcie duszpasterstwa: wikariusze s. 95—105, mansjonarze s. 105—110, ołtarze i ołtarzyści s. 110—127). (Kolegiatę i kapitułę zwizytował osobiście 4 IX 1727 a-bp Potocki, z czego akta nie zachowały się — s. 94) s. 94—131:
- a. **Zawodzie**, wieś na terenie par. kolegiackiej w Kaliszu, posiadająca kaplicę (oratorium) pw. św. Wojciecha b. s. 128—130.
18. **Kalisz**, miasto (civitas). Kościół prepozyturalny **Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny** (15 ołtarzy) pw. św. Mikołaja b., wizyt. 8 III s. 131—152:
- a. Prepozytura szpitalna, z kościołem pw. **Trójcy Św.**, na Przedmieściu Wrocławskim s. 141—144.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. **Walentego m.** na Przedmieściu Toruńskim s. 144—146.
 - c. Prepozytura szpitalna **Św. Ducha** (aedes) zakonu **Duchaków** (wizytacja nie dopuszczona przez zakonników po raz drugi) s. 149—150.
 - d. Konwent **Klarysek** poza murami miasta, wizyt. 9 III s. 150—151.
 - e. Konwent **Bernardynek** wewnątrz murów miasta, wizyt. 9 III 1729 s. 151—152.
 - f. **Piskorzewo**, wieś w par. św. Mikołaja w Kaliszu, gdzie znajduje się kaplica (oratorium) pw. św. **Jakuba ap.** s. 146.
- Dziekanem dekanatu kaliskiego jest ks. **Błażej Świętkiewicz**, proboszcz par. **Droszew** s. 61.

II. Dekanat krotoszyński s. 154—214:

1. **Kobierno**, wieś. Kościół par. pw. św. **Michała arch.** i św. **Wojciecha b.**, wizyt. 15 IX 1728 s. 154—158.
2. **Krotoszyn**, miasto (civitas), prepozytura par. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 16 IX s. 158—181:
 - a. Kościół pomocniczy, nazwany filialnym, pw. św. **Piotra ap.**, dawny parafialny, w mieście przy placu s. 173.
 - b. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. **Fabiana i Sebastiana mm.** s. 173—174.
 - c. Kaplica (sacellum) pw. św. **Marii Magdaleny** w **Starym Krotoszynie** s. 174.
3. **Szulmierzyce**, miasto (oppidum); proboszcz nosi tytuł prepozyta. Kościół par. pw. **Wszystkich Świętych**, wizyt. 21 IX s. 181—190:
 - a. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. **Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha b.** s. 185—188.
 - b. Kościół pw. św. **Marka ew.** na przedmieściu s. 188.
 - c. **Chwaliszewo**, wieś. Filia par. **Sulmierzyce** z kościołem, którego tytułu nie zapisano, niegdyś parafialnym s. 188.
4. **Zduny**, miasto (oppidum, civitas); proboszcza nazywa się prepozy-

tem. Kościół par. (nowy), którego wezwania nie podano, wizyt. 23 IX s. 190—196.

5. Baszkow, wieś. Kościół par. nie dedykowany, wizyt. 25 IX s. 197—201.
6. Kobylin, miasto (oppidum), zanikła prepozytura par. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 26 IX s. 201—208:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha w mieście, z kościołem pod tymże wezw. s. 207—208.
7. Wyganowoi Wyganow, wieś. Kościół par. (nowy), nie konsekrowany, wizyt. 28 IX 1728 s. 208—214.

Dziekanem miejscowym jest ks. Andrzej Baczewski, prepozyt par. Zduny s. 191, 193.

III. Dekanat stawski s. 215—298a:

1. Głuchow, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja ap., wizyt. 31 V 1729 s. 215—218.
2. Tokary, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap. i św. Anny, wizyt. 4 VI 1729 s. 218—222.
3. Malanowo, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 6 VI s. 222—225.
4. Przespalow, Przespalewo i Przespolew, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 7 VI s. 225—227.
5. Raysko, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 11 IX 1729 s. 227—231.
6. Goszczanow i Goszczonow, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marcina i św. Stanisława bb., wizyt. 17 IX s. 231—237.
7. Liskow, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 14 IX s. 237—243:
 - a. Strzałkow i Strzałkowo, wieś. Filia par. Lisków z kościołem pw. Najśw. Maryi P. s. 240—241.
8. Zakszyn, Zakrzyn i Zakszyno, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 14 IX s. 243—244.
9. Kozminek, miasto (oppidum), zanikająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc. i św. Jana ap., wizyt. 15 IX s. 244—249:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Wawrzyńca m. w mieście s. 248.
 - b. Nakwasino, wieś na terenie par. Kozminek, posiadająca kaplicę (oratorium) pw. św. Rocha w. s. 248.
10. Chlewo, wieś. Kościół par. pw. św. Benedykta op., wizyt. 16 IX s. 249—254:
 - a. Gac, wieś. Filia par. Chlewo z kościołem pw. św. Małgorzaty pm., dawniej parafialnym s. 252—253.
11. Gora, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 16 IX s. 254—257.
12. Kalinowa, wieś. Wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 17 IX s. 257—260.
13. Błaszki, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 17 IX s. 260—265:
 - a. Żelisław, wieś w par. Błaszki, w której znajduje się kaplica (capella) w dworze szlacheckim s. 264.
14. Gruszczyce, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 17 IX s. 265—269.

15. Woykow, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm., wizyt. 18 IX s. 269—273.
 16. Iwanowice, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 18 IX s. 273—279:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha w mieście, z kościołem pod tymże wezw. s. 277—278.
 17. Opatówek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Doroty pm., wizyt. 19 IX s. 279—284.
 18. Staw, miasto (oppidum), zanikła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 20 IX s. 284—287:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha w mieście bez kościoła, po którym nie ma śladu s. 286.
 - b. Kaplica (oraculum) pw. św. Krzyża s. 287.
 19. Tłokinia, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 5 X 1729 s. 287—291.
 20. Chelmece, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Marii Magdaleny, wizyt. 5 X s. 291—295.
 21. Godziesze, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 6 X 1729 s. 295—298a.
- Dziedziną dekanatu stawskiego jest ks. Stefan Będkowski, prepozyt par. Goszczanów s. 235, 236.

IV. Dekanat pleszewski s. 299—375:

1. Szymanowice, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 28 IX 1729 s. 299—303.
2. Kretków, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 29 IX s. 303—306.
3. Zegocino i Zegocin, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 30 IX s. 306—309.
4. Broniszewice, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 29 IX s. 309—311.
5. Grodzisko, wieś; parafia w ręku Bożogrobców z Miechowa, proboszcz nosi tytuł prepozyta. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 30 IX s. 311—316.
6. Tursko, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 1 X 1729 s. 316—318.
7. Pleszew, miasto (oppidum). Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 1 X s. 318—323:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha w mieście, z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 27 I 1730 s. 363—366.
 - b. Kaplica (oraculum) pw. św. Floriana m. poza miastem, wizyt. 27 I 1730 s. 365—366 (prepozytura i kaplica mają dekr. ref.).
8. Brzezcie, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i Rozesłania Apostołów, wizyt. 1 X 1729 s. 323—325.
9. Gołuchów, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 2 X s. 325—335:
 - a. Kościół (ecclesia, capella) pomocniczy pw. św. Jana Chrzc., stojący na wzgórzu obok zamku s. 331.
10. Jelec, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 4 X 1729 s. 335—339.

11. Koryta, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 13 I 1730 s. 339—342.
12. Sosnica, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 14 I s. 342—345.
13. Magnuszewice, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Barbary pm., wizyt. 14 I s. 345—348.
14. Twardowo, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 14 I s. 348—351.
15. Kotlin i Kotlino, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 14 I s. 351—354.
16. Lenartowice, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha i Stanisława bb., wizyt. 15 I s. 354—356:
 - a. Kaplica (capella), której wezwania nie podano, na polu w Lenartowicach s. 356.
17. Czermينو, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 26 I s. 356—360.
18. Kowalewo, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 27 I s. 360—363.
19. Kuczkow, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 28 I s. 366—369.
20. Sowina, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P. i św. Michała arch., wizyt. 28 I s. 369—372.
21. Karmin, wieś. Kościół par. pw. św. Barbary pm., wizyt. 29 I 1730 s. 372—375.

Miejscowym dziekanem jest ks. Wojciech Lisiecki, proboszcz par. Jelec s. 337—338.

V. Dekanat stawiszynski s. 376—442:

1. Chocz, miasto (oppidum). Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 28 X 1728 s. 376—379.
2. Brudzew, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 29 X s. 379—383.
3. Rychnowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 30 X s. 383—385.
4. Kokanin, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 30 X s. 386—389.
5. Piątek, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 30 X s. 389—392.
6. Lipe, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 30 X 1728 s. 392—393.
7. Dzierzbín, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 18 X 1729 s. 393—397.
8. Kosmowo i Kosmow, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 18 X 1729 s. 397—400.
9. Stawiszyn, miasto (oppidum), wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap. i św. Jadwigi ks., wizyt. 18 I 1730 s. 400—408:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha zakonu Duchaków, z kościołem pod tymże wezw., poza miastem s. 405—406.
 - b. Kaplica (oraculum) pw. Ducha Św. (tychże Duchaków) na przedmieściu s. 408.

10. Koscielec, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 20 I s. 408—412.
11. Złotniki, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 21 I s. 412—416:
 - a. Goliszew, wieś. Filia par. Złotniki z kościołem pw. Wszystkich Świętych, niegdys parafialnym s. 414—416.
12. Tykadłów, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 22 I s. 416—420:
 - a. Rusow, wieś. Filia par. Tykadłów z kościołem pw. św. Mateusza ap., dawniej parafialnym s. 418—419.
13. Zborow, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 22 I s. 420—423.
14. Dembe, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 23 I s. 423—427.
15. Kamien, wieś. Kościół par., którego tytułu nie zapisano s. 426 (z powodu wakansu parafii brak dekr. ref.):
 - a. Kaplica (capella) we dworze szlacheckim w Kamieniu s. 426.
16. Borkow, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 24 I s. 427—430.
17. Pamięcino i Pamięcin, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 24 I s. 430—433, 434—435.
18. Jastrzębniki i Jastrzembniki, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. s. 433—435 (dekr. ref. wspólnie z Pamięcinem).
19. Blizanow, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 25 I s. 435—439:
 - a. Żerniki, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Stanisława b., afiliowana do par. Blizanów s. 437—439.
20. Zbiersko, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm. z Towarzyszkami, wizyt. 26 I 1730 s. 439—442.
 Dziekanem dekanatu stawiszyńskiego jest ks. Walenty Sitoński, kanonik kaliski i proboszcz miejscowy s. 405, 407.
 Współcz. alfab. (niekompletny) indeks zwizytowanych kościołów s. 444—445.

15

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 15.**

[2. Tytuł nad.] Akta wizytacji **generalnej** kościołów i kaplic **Terytorium Wieluńskiego**, przeprowadzonej w roku **1730** (z polecenia arcybiskupa Teodora Potockiego³²) przez sufragana gnieźnieńskiego Franciszka Józefa Kraszkowskiego³³.

[3. Daty krańc.] **1730.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (30,7×19,7 cm).— Stron VIII, 481;

³² Zob. przyp. 27.

³³ Zob. przyp. 31.

str. czyste: II, V—VIII, 463, 466—481; przepuszczona s. 266.— Oprawa współcz. w skórę, brzegi złożone. Na grzbiecie naklejka z dawną sygn.

[5. Sygn. daw.] 157 (Inw. 1918, Chodyński).— № 3 — nie wypisany na księdze (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Opracowana wizytacja jest generalną, wchodzącą w skład ogólnoarchidiecezjalnej serii lustracji prym. T. Potockiego. O takiej jej randze świadczą m.in. dekrety powizytacyjne, wystawiane dla poszczególnych parafii przez sufr. Kraszkowskiego.— Jest to wizytacja całkowita (zewnętrzna i wewnętrzna).— Mamy tu do czynienia z pierwszym egzemplarzem czystopisu omawianej wizytacji. Drugi egzemplarz czystopisu przechowuje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie pod sygn. E 10.— Na oryg. tytuł, którego w księdze nie ma, pozostawiono s. V, a na wykonanie herbu a-bpa Potockiego s. VII.— Na s. I wypisano w Konsystorzu For. Wieluńskim, w drugiej połowie XVIII stulecia, następujący, zastępczy tytuł: „Acta visitationis generalis auctoritate et commisso Suae Celsitudinis Primatealis per illum ac rndissimum dnum Franciscum Kraszkowski, suffraganeum metropolitanum Gnesnensem, visitatorem deputatum in anno Dni 1730-mo expedita et in Archivo Officii Consistorialis Vielunensis conservata”.— Księga składa się z właściwych sprawozdań wizytacyjnych oraz dekretów reformacyjnych, następujących w poszczególnych beneficjach, z małymi wyjątkami, tuż po protokołach. Kościoły i kaplice są opisane dekanatami, według takiej kolejności: 1) rudzki, 2) krzepicki, 3) wieruszowski.— Pod względem treściowym akta tej wizytacji są szczerze i obszerniejsze od poprzednich.— Tylko z trudem da się w nich dojrzeć punkty wizytacyjne, przepisane przez synod archidiecezjalny 1720 r. Spośród dokumentów, odnoszących się do sposobu odbywania wizytacji, Kraszkowski również tym razem pozostawił nam tylko list dedykacyjny, skierowany na ręce a-bpa Potockiego, mający jedynie zwyczajowy charakter.— Datyienne lustracji poszczególnych instytucji, podane w rękopisie, a wskazujące, że terytorium było wizytowane w ciągu ostatniego kwartału r. 1730, uwzględniam poniżej.— Notariusz wizytacji, nie podany z nazwiska, jest tym samym, który pisał pierwszą część księgi poprzedniej (poz. 14).— W nin. aktach spotyka się błędy historyczne, np. na s. 255.— Niepełny, współcz. alfab.-topogr. indeks zwizytowanych miejscowości znajduje się na s. 444—445.— Daty umieszczone na marginesie księgi pochodzą od ks. dra W. Patykiewicza z Częstochowy, który korzystał z nin. akt po r. 1946.— Rękopis ten nie był w Gnieźnie, ale od razu znalazł się w Wieluniu (ewentualnie dość wcześnie został przekazany przez Gniezno Wieluniowi), gdzie pozostawał „inter libros Archivi Consistorialis Vielunen[is]...” (s. I) do

r. 1827, w którym przewieziono go do Konsystorza Gen. w Kaliszu. Po r. 1885 znalazł się we Włocławku.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Dedykacja akt wizytacyjnych a-bpowi T. Potockiemu, uczyniona przez sufr. F.J. Kraszkowskiego („Dedicatio visitationis...“) s. III—IV.

I. Dekanat rudzki s. 1—252:

1. Wielunium i Wieluń, miasto (civitas). Kościół kolegiacki i zarazem parafialny (12 ołtarzy) pw. Nawiedzenia NMP i św. Michała arch., wizyt. 2 X 1730 całkowicie — odnośnie kapituły, wikariuszy i mansjonarzy s. 1—35, 42—49.
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kaplicą (oratorium) pod tymże wezw., poza murami miasta s. 35—41, 49—50.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Barbary pm. z dala od miasta s. 41—42, 50.
 - c. Dąbrowa Minor, wieś. Filia par. kol. w Wieluniu z kościołem pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 18 X s. 2, 244—249, 250—252.
 - d. Gaszyn, wieś. Filia par. kol. w Wieluniu z kościołem (ecclesia, oraculum), którego tytułu nie zapisano s. 2, 249—250, 252.
2. Ruda, wieś, zanikająca prepozytura par. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Wojciecha b. (nazwany bazyliką s. 74), wizyt. 7 X s. 50—75.
3. Łaszow i Łaszewo, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 13 X s. 75—82.
4. Wierzchlas, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 13 X s. 82—90.
5. Skomlin, wieś. Kościół par. pw. św. Filipa i Jakuba ap., wizyt. 17 X s. 90—98.
6. Chotow, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 15 X s. 98—110.
7. Mokrzsko i Mokrzko, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 15 X s. 110—118.
8. Komorniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 17 X s. 118—126.
9. Ożarów, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 17 X s. 126—136:
 - a. Wierzbie, wieś. Filia par. Ożarów z kościołem (ecclesia, oraculum) pw. św. Leonarda op. s. 132—135.
10. Krzyworzeka, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 14 X s. 136—142.
11. Kadłub, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 16 X s. 143—155:
 - a. Popowice, wieś. Filia par. Kadłub z kaplicą (oraculum) pw. Wszystkich Świętych s. 149—151.
 - b. Grębien, wieś. Filia par. Kadłub z kaplicą (oraculum) pw. Trójcy Św. s. 151—152.
12. Wydrzyn, wieś. Kościół par. pw. Krzyża św., wizyt. 9 X s. 155—167.
13. Raczyn, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 9 X s. 167—179.

14. Łagiewniki, wieś. Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc., wizyt. 9 X s. 179—187.
15. Rudlice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 11 X s. 187—197.
16. Oszyiakow, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 11 X s. 197—218:
 - a. Radoszewice, wieś. Filia par. Osjaków z kościołem pw. św. Marka ew. i św. Marii Magdaleny s. 214—217.
17. Czarnożylny, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 10 X s. 218—237.
18. Konopnica, wieś. Kościół parafialny (kiedyś filia Osjakowa) i jednocześnie klasztorny Paulinów pw. św. Rocha w., wizyt. 11 X 1730 s. 237—244:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Marii Magdaleny w miejscu, obok pałacu rodziny Konopnickich s. 241—242.
 Dziekanem dekanatu rudzkiego jest ks. Stanisław Migalski, proboszcz par. Chotów s. 103. 109.

II. Dekanat krzepicki s. 252—342:

1. Krzepice, miasto (civitas). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i zarazem parafialny pw. św. Jakuba ap., wizyt. 12 XI 1730 s. 252—260:
 - a. Prepozytura szpitalna w mieście, z kościołem (stary kościół zrujnowany, nowy w budowie) pw. św. Stanisława b. s. 256—257.
2. Praszka, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 16 XI s. 260—278:
 - a. Kowale, wieś. Dawniej parafia, obecnie filia par. Praszka z kościołem pw. św. Feliksa i Adaukta mm. s. 273—275.
 - b. Stradziec, wieś. Niegdyś parafia, teraz zaś filia par. Praszka z kościołem pw. św. Katarzyny pm. s. 275—276.
3. Rudniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 14 XI s. 278—290.
4. Zytńiow, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b. i św. Macieja ap., wizyt. 18 XI s. 290—297.
5. Danków, wieś, wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 11 XI s. 297—306.
 - a. Zaiączki Major, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Zygmunta kr., afiliowana do par. Danków, wizyt. 14 XI s. 306—311.
6. Parzymiechy, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 11 XI s. 311—323:
 - a. Jaworzno, wieś. Parafia z kościołem pw. Trójcy Św., afiliowana do par. Parzymiechy, wizyt. 13 XI s. 317—323.
7. Dzietrzniki, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 10 XI s. 323—326.
8. Pątnów, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 10 XI s. 326—333.
9. Mierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 9 XI 1730 s. 333—342:
 - a. Toporów, wieś. Filia par. Mierzyce z kaplicą (capella) pw. Wniebowzięcia NMP s. 339—341.

Dziekanem miejscowym jest ks. Łukasz Prochniakowski, proboszcz par. Rudniki s. 284.

III. Dekanat wieruszowski s. 343—462:

1. Wieruszów, miasto (oppidum), proboszcz nazwany jest prepozytem. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. i św. Bartłomieja ap., wizyt. 28 XI 1730 s. 343—358:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Mikołaja b. poza mostem s. 353—354.
 - b. Kościół (ecclesia, oratorium) pw. św. Rocha w. i św. Rozalii dz., położony za wałem Starego Wieruszowa s. 354.
 - c. Podupadła prepozytura szpitalna z kościołem względnie kaplicą (ecclesia, capella) pw. św. Jana (nie podano którego), w mieście s. 354—355.
 - d. Swiba, wieś w par. Wieruszów, posiadająca kaplicę (oraculum) pw. św. Katarzyny pm. s. 353.
2. Biała, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra ap., wizyt. 4 XII 1730 s. 358—364:
 - a. Wiktorów, wieś. Filia par. Biała z kaplicą (oraculum) pw. św. Zygmunta kr. s. 361, 364.
3. Łyskornie, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 3 XII s. 364—371.
4. Czastary, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 2 XII s. 371—378.
5. Woycin, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. i św. Walentego m., wizyt. 25 XI 1730 s. 378—386:
 - a. Zdzar i Zdziar, wieś. Filia par. Wójcin z kościołem czy też kaplicą (ecclesia, oraculum) pw. św. Bartłomieja ap. s. 384—385, 386.
6. Bolesławiec, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 26 XI s. 386—401:
 - a. Prepozytura szpitalna w mieście, z kościołem pw. św. Krzyża s. 396—397.
 - b. Kaplica (oraculum, oratorium) pw. św. Małgorzaty pm., stojąca poza miastem, na miejscu poprzedniego kościoła parafialnego s. 397, 400—401.
7. Mieleszyn, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 20 XI 1730 s. 401—408:
 - a. Chroscin, wieś. Filia par. Mieleszyn z kaplicą pw. św. Mikołaja b. s. 405—407, 408.
8. Sokolniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 1 XII 1730 s. 408—417:
 - a. Ochędzryn, wieś na terenie par. Sokolniki, mająca kaplicę (oraculum), której tytułu nie zapisano s. 414.
9. Cieszęcín, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 30 XI 1730 s. 417—427:
 - a. Węglewice, wieś. Filia par. Cieszęcín z kaplicą (capella, oraculum) pw. Trójcy Św. s. 423—424, 426.
 - b. Ostrowek, wieś w par. Cieszęcín, gdzie znajduje się kaplica (oraculum), świeżo wybudowana s. 427.
10. Lututow, wieś, dawniej miasto. Kościół par. pw. Trójcy Św. i św. Mateusza ap., wizyt. 13 XII 1730 s. 427—440:

- a. Świątkowice, wieś. Filia par. Lututów z kościołem albo kaplicą (capella, ecclesia) pw. św. Jana (nie zapisano którego) i św. Barbary pm. s. 436.
11. Naramice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 4 XII s. 440—446.
12. Dzietrzychowice, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 24 XI 1730 s. 446—457:
- a. Lubnice, wieś. Filia par. Dzietrzkowice z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP s. 451—452, 456—457.
13. Walknowy, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 2 XII 1730 s. 457—462.

Uwaga. Nazwiska dziekana wieruszowskiego na s. 343—462 nie napotkałem.

Zapiska o Bractwie Kapłańskim terytorium wieluńskiego s. 462.

Współcz. dwukolumnowy alfab.-topogr. wykaz zwizytowanych kościołów i kaplic (nie wszystkich) na s. 464—465.

16

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 16.**

[2. Tytuł nad.] Akta **dziekańskiej** wizytacji **specjalnej** kościołów i kaplic **Dekanatu Rudzkiego** (w terytorium wieluńskim), przeprowadzonej w roku **1739** (z nakazu prałata Stanisława Kostki Miaskowskiego³⁴, wikariusza kapitulnego i administratora gen. archidiecezji gnieźnieńskiej) przez ks. Piotra **Latoszyńskiego**³⁵, proboszcza parafii Skomlin, delegowanego do tej czynności przez Konsystorz For. w Wieluniu w zastępstwie chorego dziekana Stanisława Migalskiego³⁶.

[3. Daty krańc.] **1739.**

[4. Opis zewn.] Łac.— 2° (31,8 × 20 cm).— Stron (świeżo policzb.) 64; str. czyste: 2, 64.— Oprawa nowa w półpłótno.

[5. Sygn. dawn.] **167** (Inw. 1918, Chodyński).

³⁴ Stanisław Kostka Miaskowski h. Bończa studiował w Akademii Krakowskiej i w Rzymie. W czasie administrowania archidiecezją, po śmierci prymasa Potockiego (13 XI 1738), był Miaskowski prepozytem kapituły kat. płockiej, kancle-rzem krakowskiej, kanonikiem gnieźnieńskiej, kantorem kapituły kol. sandomierskiej. Poprzednio posiadał również prepozyturę Ięczycką i kanonię krakowską. Brał udział w sejmach i przewodniczył obu trybunałom koronnym. Zmarł w Płocku. (Łętowski, II 332—333.— Korytkowski P, II 612—613.— Wiśniewski s. 204.— ADW: AAG. Wiz. 16 s. 3).

³⁵ Piotr **Latoszyński**, od r. 1736 proboszcz par. Skomlin w dek. rudzkim, notariusz Konsystorza For. w Wieluniu. (ADW: AAG. Wiz. 16 s. 61, 63).— Por. przyp. 43

³⁶ Stanisław Migalski, proboszcz par. Chotów i dziekan rudzki. (ADW: AAG. Wiz. 16 s. 56, 63).

[6. Uwagi] Rejestrowana wizytacja jest dziekańską nadzwyczajną, jedną z serii zarządzanej w czterdziestu dekanatach archidiecezji przez administratora Miaskowskiego, pismem rozesłanym z Łowicza 5 stycznia 1739 r. (s. 3). Jest ona zarazem jedyną znaną mi księgą z tej olbrzymiej grupy lustracji arcybiskupstwa. Chociaż można przypuszczać, że nie we wszystkich dekanatach ową wizytację przeprowadzono. Niektórzy bowiem dziekani, dowiedziawszy się o zamianowaniu przez króla Augusta III następcy a-bpa T. Potockiego w osobie K.A. Szembeka już 12 I 1739 i o jego elekcji przez kapitułę gnieźn. w dniu 5 II 1739, mogli grać na zwłokę i wyczekiwać wygaśnięcia władzy Miaskowskiego.— Wizytacje specjalne, nadzwyczajne, odbywane przez dziekanów, posiadały często, podobnie jak generalne, nie tylko sprawozdania wizytacyjne, lecz także dekrety reformacyjne. Tak ma się rzecz również z tymi aktami, w których dekrety w każdej parafii następują bezpośrednio po sprawozdaniach wizytacyjnych.— Jest to także wizytacja dekanatu ogólna (łącznie zewnętrzna i wewnętrzna).— Poza tym mamy tu do czynienia z czysto pisem akt wizytacyjnych, wykonanym prawdop. przez samego Latoszyńskiego.— Niewystarczający tytuł oryg., znajdujący się na s. 1 brzmi: „Visitatio ecclesiarum Decanatus Rudensis 1739”.— Ks. Latoszyński przeprowadzał swą wizytację według instrukcji, przepisanej przez synod a-bpa S. Szembeka w r. 1720 (s. 3). Oprócz tej wzmianki nie przekazał on jednak żadnych elementów dokumentowych, odnoszących się do sposobu odbycia tej wizytacji.— Datację szczegółową księgi, z której wiadomo, że wizytator objeżdżał parafie i filie dekanatu w marcu i kwietniu 1739 r., zachowuję w drugiej części nin. sygnatury.— Latoszyński opuścił w swym itinerarium kościoły we wsiach Dąbrowa i Gaszyn z tego powodu, że stanowiły filie kolegiaty wieluńskiej (s. 56), przekraczającej jego uprawnienia wizytacyjne. Natomiast kościół par. w Skomlinie, przy którym sam był proboszczem, wizytował kolegialnie z ks. Maciejem Rylskim, dziekanem wieruszowskim i plebanem par. Sokolniki oraz z ks. Antonim Marszewskim, daw. proboszczem par. Czastary (s. 56).— Poszyt przyp. przekazano w l. 1821—1822 z Gniezna do Kalisza, skąd po r. 1885 został przewieziony do Włocławka.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

1. Komorniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 9 III 1739 s. 3—5.
2. Mokrzko i Mokrsko, wieś. Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 9 III s. 6—11:
 - a. Wroblow, wieś na terenie par. Mokrsko, posiadająca niegdyś kościół parafialny, po którym nie ma żadnego śladu s. 10.

3. Krzyworyzka, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 10 III s. 11—13.
4. Ożarów, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 11 III s. 13—15:
 - a. Wirzbie, wieś. Filia par. Ożarów z kościołem czy też kaplicą (oraculum, ecclesia) pw. św. Leonarda op. s. 14—15.
5. Kadłub, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 12 III s. 16—19:
 - a. Popowice, wieś. Filia par. Kadłub z kaplicą (oraculum) pw. Wszystkich Świętych s. 17—18.
 - b. Grębięż, wieś. Filia par. Kadłub z kaplicą (oraculum) pw. Trójcy Św. s. 18.
6. Łaszow i Łaszewo, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 13 III s. 19—22.
7. Rudlice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 14 III s. 22—25.
8. Czarnozylony i Czarnozolny, wieś. Kościół par. (nazwany bazyliką s. 31) pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 15 III s. 25—31.
9. Łagiewniki, wieś. Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc., wizyt. 18 III s. 31—34.
10. Raczyn, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 19 III s. 35—38.
11. Wydrzyn, wieś. Kościół par. pw. św. Krzyża, wizyt. 21 III s. 39—42.
12. Ruda, wieś, prepozytura par. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Wojciecha b., wizyt. 23 III 1739 s. 42—47.
13. Oszyaiałow (s) i Oszyałow, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 7 IV 1739 s. 47—56:
 - a. Radoszewice, wieś. Filia par. Osjaków z kościołem nie dedykowanym s. 53—55.
14. Konopnica, wieś. Kościół klasztorny Paulinów i zarazem parafialny (wizyt. tylko w aspekcie duszpasterstwa) s. 53.
15. Skomlin, wieś. Kościół par. w budowie (na miejsce spalonego od pioruna 27 VI 1738), wizyt. (kolegialnie) 21 IV 1739 s. 56—63.

17

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 17.**

[2. Tytuł nad.] Akta wizytacji **generalnej kościołów i kaplic południowej części** (dekanaty brzeźnicki i radomszczański) **Archidiaconatu Uniejowskiego i Terytorium Wieluńskiego**, przeprowadzonej w latach **1744—1747** (z polecenia arcybiskupa Krzysztofa Antoniego Szembeka³⁷) przez prałata Bonawenturę Turskiego³⁸.

³⁷ Krzysztof Antoni Szembek (1670—1748) h. własnego, brat stryjeczny prymasa Stanisława — zob. przyp. 17. Był kolejno biskupem inflanckim, poznańskim, wrocławskim oraz arcybiskupem gnieźnieńskim i prymasem. (Korytkowski A, IV 544—571.— Szostkiewicz s. 174.— ADW: AAG. Wiz. 17 k. 1—1v, 70—70v).

³⁸ Bonawentura **Turski** h. Rogala, dr obojga praw, zm. w r. 1750. Aktualnie archidiacon kapituły gnieźnieńskiej i kanonik krakowskiej. W różnych latach był

[3. Daty krańc.] **1744—1747.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (31 × 19 cm).— Kart III, 291; z k. 179 przesłano na 190; karty czyste: I—II, IIIv, 69v, 110v, 228v, 290.— Oprawa współcz. w skórę. Złocenia brzegów wytarte. Na grzbiecie jedna naklejka ze skróc. tytułem księgi i dwie z dawnymi sygn.

[5. Sygn. daw.] **180** (Inw. 1918, Chodyński).— № 23 (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Omawiana wizytacja jest generalną, jedną z serii przeprowadzonej w archidiecezji gnieźn. za rządów prym. K. Szembeka. O takiej jej randze świadczą m.in. dokumenty, wpisane w księgę a odnoszące się do strony formalnej odbycia wizytacji, oraz dekrety reformacyjne, wydawane przez B. Turskiego.— Jest to wizytacja pełna (łącznie zewnętrzna i wewnętrzna).— Mamy tu do czynienia z czysto pisem akt wizytacyjnych.— Notariuszem nin. wizytacji — na przestrzeni pierwszych czterech dekanatów był ks. Ignacy Kozierowski³⁹, który, zwłaszcza w dek. rudzki i wieruszowski (k. 111—228), wykonał opisy mniej przejrzyście. Staranniej prowadził tę pracę w dek. radomszczańskim (k. 229—289v) inny sekretarz, nie podany z nazwiska.— Rękopis nie posiada oryg. tytułu, na wykonanie którego przewidywano k. II.— Akta składają się ze sprawozdań wizytacyjnych i dekretów reformacyjnych, następujących w każdej zlustrowanej jednostce tuż po protokołach.— Opisy kościołów i kaplic ułożone są dekanatami według takiej ich kolejności: 1) brzeźnicki, 2) krzepicki, 3) rudzki, 4) wieruszowski, 5) radomszczański. Dekanaty pierwszy i piąty należały do a-diak. uniejowskiego, a trzy środkowe tworzyły teryt. wieluńskie.— Opracowaną wizytację przeprowadzono według instrukcji, przepisanej dla wizyt dziekańskich przez synod archidiecezjalny z r. 1720, o czym notariusz informuje na początku poszczególnych parafii pierwszych dwóch dekanatów (k. 2—110).— Akta przynoszą nam aż 5 dokumentów, związanych ze sposobem przeprowadzenia tej wizytacji: 2 delegacje wizytatora przez arcybiskupa (k. 1—1v, 70—70v), 2 listy przedwizytacyjne wizytatora do duchowieństwa lustrowanych okręgów (k. 1v—2, 70v—71) oraz adres dedykacyjny Turskiego do Szembeka (k. III).— Omawiane akta są obszernie i treściwe oraz zawierają wiele wiadomości historycznych. Na szczególną wzmiankę

nadto kanonikiem gnieźnieńskim, prałatem dziekanem kapituł kol. w Łęczycy i Łowiczu, proboszczem na Spiszu i w Pobiedziskach oraz prebendarzem w Strzałkowie. (Łętowski, IV 174.— Korytkowski P, IV 148—152.— Wieteska nie uwzględniła tamt. jego prałatury.— ADW: AAG. Wiz. 17 k. III, 1—2, 70—71).

³⁹ Ignacy Augustyn Kozierowski (1708—1791) h. Sariusz, w omawianym czasie kanonik kamieniecki oraz prepozyt par. Brzeźnica i proboszcz w Kobielach. (ADW: AAG. Wiz. 17 k. 9, 110, 268v).

zasługują spisy ksiązek instytucji kościelnych, pośród których najobszerniejszymi są katalogi bibliotek parafialnych w Brzeźnicy (k. 5v—8v) i Radomsku (k. 238v—241). Niestety, także w tej księdze pominięto kilkanaście tytułów kościołów i kaplic.— Rękopis uwzględnia szczegółową chronologię rewidowanych instytucji, którą honoruję poniżej. Tylko w dek. wieruszowskim (k. 168v—228), wizytowanym w ciągu listopada 1746 r., daty dzienne rzadko kiedy zostały podane.— Na k. 290v—291v znajduje się współcz. topogr. wykaz zwizytowanych parafii.— Księga przekazana z Gniezna do Kalisza w l. 1821—1822, skąd po r. 1885 została przewieziona do Włocławka.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

Dedykacja akt wizytacyjnych (w dniu 15 września 1747 r.) przez wizytatora B. Turskiego prymasowi K. Szembekowi k. III.

A-bp K.A. Szembek deleguje (Warszawa, 4 lipca 1744 r.) prał. B. Turskiego do przeprowadzenia wizytacji gen. kościołów w dekanatach brzeźnickim i radomszczańskim⁴⁰ archidiakonu uniejowskiego („Instrumentum deputationis ad visita[t]ionem ecclesiarum...“) k. 1—1v.

Prałat Turski powiadamia (Strzałków, 16 lipca 1744 r.) duchowieństwo dekanatu brzeźnickiego o nadchodzącej wizytacji gen. i poleca mu odpowiednio przygotować się do niej w myśl rozporządzenia synodu a-bpa S. Szembeka z r. 1720 („Innotescentiales“ k. 1v—2.

I. Dekanat brzeźnicki k. 2—69:

1. Brzeźnica, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 3 VIII 1744 k. 2—12:
 - Katalog ksiązek biblioteki kościoła par. (90 pozycji) k. 5v—8v.
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha na przedmieściu, z kościołem pod tymże wezw. k. 10—10v.
 - b. Kaplica (sacellum) pw. św. Stanisława b. w Starej Brzeźnicy, pierwotny kościół parafialny k. 11—11v.
2. Jedno (s) i Jedno, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 5 VIII k. 12—15v.
3. Kruszyna, wieś, proboszcz nosi tytuł prepozyta. Kościół par. (nazwany bazyliką k. 17v) pw. św. Macieja ap., wizyt. 7 VIII k. 15v—21.
4. Borowno, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 8 VIII k. 21—26.
5. Mstów, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i jednocześnie parafialny (zwany kolegiatą k. 26, zapewne zakonną, i bazyliką k. 27) pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 11 VIII k. 26—28v:
 - a. Rędziny, wieś. Parafia (eryg. w r. 1624) z kościołem pw. św. Otylii dz., afiliowana do par. Mstów, wizyt. 13 VIII k. 27v—28v.
6. Mykanów, wieś. Kościół par. pw. św. Leonarda op. i św. Marii Magdaleny, wizyt. 13 VIII k. 29—32:

⁴⁰ W dokumencie użyto błędnie wyrazu „krzepickim”. Z dalszych zaś kart księgi, a szczególnie 70v—71 wynika, że powinno być „radomszczańskim”.

- a. Cykarzow, wieś. Filia par. Mykanów z kościołem pw. św. Stanisława b. k. 31—31v.
7. Wąsosze, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 14 VIII k. 32—35v.
8. Makowiska, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 15 VIII k. 35v—39v.
9. Paieczno, miasto (oppidum), proboszcza tytułuje się prepozytem. Kościół par. podwójny pod jednym dachem: pw. św. Leonarda op. (murowany) i Wniebowzięcia NMP (drewniany), wizyt. 18 VIII k. 40—43v.
10. Działoszyn, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 19 VIII k. 43v—47v:
- a. Trębaczow, wieś. Filia par. Działoszyn z kościołem, którego tytułu nie zapisano, dawniej parafialnym k. 44v, 47v.
- b. Szczyty, wieś. Filia par. Działoszyn z kościołem pw. Wszystkich Świętych, kiedyś parafialnym k. 44v—45.
11. Siemkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 21 VIII k. 47v—51.
12. Rząsnia, wieś. Kościół par. pw. św. Macieja ap., wizyt. 23 VIII k. 51v—54.
13. Stroza, wieś. (Parafia utworzona z sulmierzyckiej w r. 1690). Kościół par. pw. św. Józefa i św. Kazimierza kr., wizyt. 25 VIII k. 54—55v.
14. Szulmierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 26 VIII k. 55v—58v.
15. Dworszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i 10 Tysięcy Żołnierzy (daty wizyt. nie podano) k. 58v—61v.
16. Wiewiec, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 28 VIII k. 61v—64v.
17. Lgota, wieś. Kościół par. pw. św. Klemensa p., wizyt. 29 VIII 1744 k. 64v—69.

Dziekanem dekanatu brzeźnickiego jest ks. Adam Niczkowski, proboszcz par. Sulmierzyce i kuratus par. Stróża k. 54v, 57v.

A-bp K.A. Szembek deleguje (Warszawa, 4 lipca 1744 r.) prał. B. Turckiego do przeprowadzenia wizytacji gen. kościołów w terytorium wieluńskim („Instrumentum deputationis ad visitationem ecclesiarum...“) k. 70—70v.

Prałat B. Turski zapowiada (Strzałków, 18 września 1744 r.) duchowieństwu wspom. terytorium o zbliżającej się wizytacji gen., którą rozpocznie od dekanatu krzepickiego, oraz nakazuje mu odpowiednie przygotowanie siebie i potrzebnej dokumentacji — wedle wskazań synodu archidiecezjalnego z r. 1720 („Innotescentiales“) k. 70v—71.

II. Dekanat krzepicki k. 71v—110:

1. Krzepice, miasto (oppidum). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i zarazem parafialny (14 ołtarzy) pw. św. Jakuba ap., wizyt. 1 X 1744 k. 71v—75:
- Wiadomość o zasobnej bibliotece klasztornej, pozostającej bez bibliotekarza k. 73.
- a. Prepozytura szpitalna w mieście z kościołem pw. św. Stanisława b. (zbud. w r. 1732) k. 74—75.

2. Parzymiechy, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap. (daty wizyt. nie zapisano) k. 75v—79v:
 - a. Jaworzno, wieś. Filia par. Parzymiechy z kościołem pw. Trójcy Św. k. 78—78v.
3. Danków, wieś, prepozytura par. Kościół par. (konsekr. w r. 1675 przez a-bpa Olszowskiego) pw. św. Stanisława b. i św. Antoniego z Padwy, wizyt. 24 X k. 79v—84v:

— Obraz M. B. Częstochowskiej w bocznym oltarzu kościoła par., płaczący trzykrotnie w r. 1620 k. 80v.

 - a. Kaplica (oraculum, oratorium) pw. św. Walentego m., wystawiona poza wsią Danków k. 83.
 - b. Zaiączki (Maior), wieś. Parafia z kościołem pw. św. Zygmunta kr., afiliowanym do par. Danków, wizyt. 20 X k. 108—110 (właśny dekr. ref.).
4. Rudniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. (daty wizyt. nie podano) k. 84v—89.
5. Żytniów, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1714, konsekr. w 1717) pw. św. Macieja ap. i św. Marcina b. (dnia wizyt. nie zapisano) k. 89—92v.
6. Praszka, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 27 X k. 92v—100:
 - a. Kowale, wieś. Dawna parafia, obecnie filia par. Praszka z kościołem pw. św. Feliksa i Adaukta mm. k. 97—97v.
 - b. Stradziec, wieś. Niegdyś parafia, teraz zaś filia par. Praszka z kościołem pw. św. Katarzyny pm. k. 97v.
7. Dzierzniki, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 29 X k. 100—101v.
8. Pątnów, wieś. Kościół par. pw. św. Jana ew., wizyt. 30 X k. 101v—103v.
9. Mierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 30 X 1744 k. 103v—107v:
 - a. Kamion czyli Toporów, wieś. Filia par. Mierzyce z kościołem (ecclesia, capella) pw. Wniebowzięcia NMP k. 106v—107v.

Dziekanem miejscowym jest ks. Szymon Sętkowski, proboszcz par. Żytniów k. 92—92v.

III. Dekanat rudzki k. 111—168v:

1. Ruda, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Wojciecha b., wizyt. 12 VIII 1746 k. 111—120.
2. Łaszów, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 20 VIII k. 120—123.
3. Wierzchlas, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 16 VIII k. 123—126v.
4. Skomlin i Skomlino, wieś. Kościół par. pw. św. Filipa i Jakuba ap., wizyt. 24 VIII k. 126v—130.
5. Chotów, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1625 przez bpa bak. Goskiego), którego tytułu nie zapisano, wizyt. 25 VIII k. 130—133.
6. Mokrsko i Mokrsko, wieś. Kościół par. nie dedykowany, wizyt. 22 VIII k. 133—136v:
 - a. Wroblów, wieś w par. Mokrsko. gdzie istniał dawniej kościół parafialny, po którym nie ma śladu k. 135v.

7. Komorniki, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1632 przez sufr. płoc. Starczewskiego) pw. św. Mikołaja b. i św. Andrzeja ap., wizyt. 22 VIII k. 136v—140.
8. Ozorow i Ozarow, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 20 VIII k. 140—143:
 - a. Wierzbie, wieś. Filia par. Ozarów z kościołem względnie kaplicą (oraculum) pw. św. Leonarda op. k. 142—142v.
9. Krzyworzeka, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 20 VIII k. 143—145.
10. Kadłub, wieś. Kościół par. nie konsekrowany, wizyt. 19 VIII k. 145—146a:
 - a. Popowice, wieś. Filia par. Kadłub z kościołem czy kaplicą (oraculum) pw. Wszystkich Świętych k. 145av—146.
 - b. Grebien i Grębien, wieś. Filia par. Kadłub z kościołem albo kaplicą (oraculum) pw. Trójcy Św. k. 146—146a.
11. Wydrzyn, wieś. Kościół par., którego wezwania nie podano, wizyt. 28 VIII k. 146av—149.
12. Raczyn, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 26 VIII k. 149—152v.
13. Łagiewniki, wieś. Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc., wizyt. 27 VIII k. 152v—155.
14. Rudlice, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 30 VIII k. 155v—158.
15. Oszyakow i Oszyakow, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (zbud. w r. 1648, konsekr. w 1649) pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 31 VIII k. 158—164v:
 - a. Radoszewice, wieś. Filia par. Osjaków z kościołem pw. św. Marii Magdaleny k. 161v, 162v—164.
16. Czarnozylny i Czarnozelny, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1730 przez sufr. gnieźn. Kraszkowskiego), którego tytułu nie zapisano, wizyt. 29 VIII 1746 k. 164v—168.
17. Konopnica, wieś (dawniej filia Osjakowa). Kościół klasztorny Paulinów i jednocześnie parafialny, którego wezwania nie podano, wizyt. 2 IX 1746 k. 161v, 168—168v.
Dziekanem dekanatu rudzkiego jest ks. Łukasz Prochniakowski, proboszcz par. Wierzchlas k. 124v, 126—126v.

IV. Dekanat wieruszowski, wizyt. w listopadzie 1746 r. k. 168v—228:

1. Wieruszow, miasto (oppidum). Kościół par. (11 ołtarzy) pw. św. Mikołaja b. i św. Bartłomieja ap. k. 168v—173v:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Rocha w., św. Sebastiana m. i św. Rozalii dz., istniejąca za wałem Starego Wieruszowa k. 171—171v.
 - b. Kaplica (capella) pw. św. Mikołaja b., stojąca poza mostem w mieście k. 171v.
 - c. Prepozytura szpitalna w mieście, z kościołem albo kaplicą (capella) pw. św. Jana ap. k. 171v—172v.
 - d. Swiba, wieś na terenie par. Wieruszów, w której znajduje się kaplica (oraculum) pw. św. Katarzyny pm. k. 171v.

2. Biała, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra w Okowach k. 173v—177:
 - a. Wiktorow, wieś. Filia par. Biała z kościołem, którego tytułu nie zapisano, ani opisu nie zamieszczono k. 176v.
 3. Łyskornie, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny k. 177—179v.
 4. Czastary, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 9 XI 1746 k. 179v—192v.
 5. Woycin, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. i św. Walentego m. k. 192v—195v:
 - a. Zdzar, wieś. Filia par. Wójcin, o której kościele jedynie się wspomina k. 193.
 6. Bolesławiec, miasto (oppidum). Kościół par. pw. Trójcy Św. k. 195v—202:
 - a. Kościół pomocniczy, nazwany tu filialnym, pw. św. Małgorzaty pm., stojący w polu przed miastem k. 199v.
 - b. Prepozytura szpitalna, obecnie bez kościoła, który był pw. św. Krzyża k. 197, 199v, 200v.
 7. Mieleszyn, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny k. 202—205v:
 - a. Chroscin, wieś. Filia par. Mieleszyn z kościołem pw. św. Mikołaja b. k. 204—204v.
 8. Sokolniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b. k. 205v—210:
 - a. Ochędzyn, wieś na terenie par. Sokolniki, posiadająca kaplicę (oraculum) pw. św. Anny k. 209—209v.
 9. Cieszęcín, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b. k. 210—213v:
 - a. Węgłowice, wieś. Filia par. Cieszęcín z kościołem pw. Trójcy Św. k. 211v—212.
 - b. Ostrowek, wieś w par. Cieszęcín, gdzie istnieje kaplica (capella) pw. św. Wawrzyńca m. k. 212—212v.
 10. Lututów, miasto (oppidum). Kościół par. (po spaleniu się poprzedniego w r. 1742) w budowie, wizyt. 18 XI 1746 k. 214—217v:
 - a. Kaplica (od r. 1742) we dworze Madalińskich w Lututowie, w której zastępczo odprawiają się nabożeństwa parafialne k. 214.
 - b. Świętkowice, wieś na terenie par. Lututów, posiadająca kaplicę (capella) pw. św. Jana Chrzc. k. 215—215v.
 11. Naramice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych k. 217—220v.
 12. Walichnowy, wieś. Kościół par. (konsekr. 11 XI 1723 przez sufr. gnieźn. Kraszkowskiego) pw. św. Marcina b., wizyt. 15 XI 1746 k. 220v—224.
 13. Dzierzkowice, wieś. Wezwania kościoła par. nie podano k. 224—228:
 - a. Lubnice, wieś. Filia par. Dzierzkowice z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP k. 226v—227v.
- Miejscowym dziekanem jest ks. Maciej Ryłski, proboszcz par. Sokolniki k. 208v, 209v.

V. Dekanat radomszczański k. 229—289v:

1. Radomsko, miasto (civitas), zanikająca prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Lamberta b., znajdujący się (po pożarze z 25 VIII 1742) w odbudowie, wizyt. 2 III 1747 k. 229—249v:

— Katalog książek biblioteki kościoła par. (104, właściwie 94 pozycje) k. 238v—241.

- Wiadomość o aktach Konsystorza For. w Radomsku i o kopiarzu dokumentów tut. kościoła par. k. 241—241v.
- a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha, z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 3 III k. 244v—248v.
 - b. Prebenda z kościołem pw. św. Marii Magdaleny — „in arenis, vulgo cyrkiew ab antiquo dicta“, wizyt. 3 III k. 248—249v.
 2. Krępa, wieś. Kościół par. pw. 11 Dziewic MM., wizyt. 4 III k. 249v—251v.
 3. Dobryszyce, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 6 III k. 251v—253v.
 4. Wola Grzymalina, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1584) pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 7 III k. 254—256v.
 5. Kamiensko, miasto (oppidum), upadająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 8 III k. 256v—261:
 - a. Kaplica (capella), prawdop. pw. św. Rocha w., na polu miejskim k. 257v.
 6. Kodrąb, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm. i św. Jadwigi ks., wizyt. 9 III k. 261—264.
 7. Dmenin, wieś. Kościół par., znajdujący się w budowie, wizyt. 11 III k. 264—266:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Leonarda op., stojąca w polu poza wsią k. 264—264v.
 8. Kobile, wieś. Kościół par. pw. św. Jana ap. i św. Marcina b., wizyt. 9 III k. 266—270v.
 9. Żytne i Żytno, miasto (oppidum). Kościół par. (konsekr. 10 X 1717 przez sufr. włoc. Bardzińskiego) pw. św. Wawrzyńca m. i św. Wojciecha b., wizyt. 15 III k. 270v—273:
 - a. Ciemiętniki i Ciemiątniki, wieś w par. Żytno, posiadająca kaplicę (capella) nową, nie dedykowaną k. 272.
 10. Borzykowa, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1479) pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 17 III k. 273—276v:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Mikołaja b., wystawiona w polu, poza wsią k. 274.
 11. Soborzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm., wizyt. 18 III k. 276v—279.
 12. Dąbrowa, wieś. Kościół par. (wystaw. w r. 1554) pw. św. Jakuba ap. i św. Stanisława b., wizyt. 20 III k. 279—282.
 13. Kłomnice, wieś. Kościół par. pw. św. Jana ap. i św. Marcina b., wizyt. 22 III k. 282—285.
 14. Gidle, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 24 III k. 285—287.
 15. Pławno, miasto (oppidum). Kościół par., którego tytułu nie zapisano, wizyt. 26 III 1747 k. 287v—289v:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Rocha w., znajdująca się poza miastem k. 289.

Dziekanem dekanatu radomszczańskie jest ks. Jan Lubojeński, kanonik liwoński, prepozyt par. Kruszyna w sąsiednim dek. brzeźnickim k. 19.

Wspólcz. topogr. indeks zwizytowanych kościołów (niekompletny) na k. 290v—291v.

18

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 18.**

[2. Tytuł oryg.] *Visitationes generales ex mandato celsissimi, illustrissimi, reverendissimi domini, domini Adami Ignatij de Liptow et Orawa Komorowski⁴¹, arch[i]e[pisc]opi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primatis, primiq[ue] principis, per Franciscum Dziurkiewicz⁴², archidiaconum Livoniae, praepositum et officialem Vielunensem, curatum in Paięczno, in Territorio Vielunensi anno Dni 1752-do expeditae.*

[3. Daty krańc.] **1752—1753.**

[4. Opis zewn.] Łac., pol.— 2° (30,1 × 18,4 cm).— Stron (świeżo policzb.) 444; str. czyste: 2, 26, 34, 42—46, 57—58, 69—70, 93—94, 102, 112—114, 123—126, 137—138, 145—146, 152—154, 170, 185—188, 218—220, 230—232, 243—246, 272, 283—284, 295—296, 335—336, 367—368, 379—380, 421—422, 431—432, 444.— Oprawa współcz. w skórę, brzegi farbowane na czerwono. Na grzbiecie jedna naklejka ze skrót. tytułem akt, a druga z dawną sygn.

[5. Sygn. daw.] **158** (Inw. 1918, Chodyński).— № 4 — nie wyrażony na rękopisie (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Przedstawiana tu wizytacja jest generalną, o czym poza tytułem świadczą jej pochodzenie z grupy takichże lustracji, zachowanych dla innych okręgów z czasu pontyfikatu a-bpa Komorowskiego (por. poz. 19—20) oraz dekrety reformacyjne, wystawiane przez a-diak. Dziurkiewicza dla zwizytowanych instytucji kościelnych.— Jest to wizytacja całkowita (zewnątrzna i wewnątrzna razem).— Spotykamy się tu z czystopisem akt wizytacyjnych, niezbyt starannym, wykonanym różnym atramentem, wyblakłym na wielu miejscach.— Sekretarzem tej wizytacji był znany nam już — choćby jako wizytator dekanatu rudzkiego w r. 1739, ks. Piotr Latoszyński⁴³ (zob. poz. 16).— Akta

⁴¹ Adam Ignacy Komorowski (1701—1759) h. Korczak, chronologicznie biskup nominat inflancki, biskup koadiutor kijowski, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski. Dla siebie i swoich następców w Gnieźnie pozyskał od pap. Benedykta XIV przywilej noszenia purpury kardynalskiej. (Korytkowski A, IV 573—618.— Szostkiewicz s. 96.— PSB, XIII 405—407.— ADW: AAG. Wiz. 18 s. 1).

⁴² Franciszek **Dziurkiewicz** był około r. 1744 profesorem filozofii na Uniwersytecie Krakowskim, kanonikiem i surogatem (zastępcą oficjała) wieluńskim oraz prepozytem par. Pajęczno. Aktualnie, zatrzymując parafie, jest już archidiaconem liwońskim oraz prepozytem i oficjałem w Wieluniu. (ADW: AAG. Wiz. 17 k. 43; 18 s. 1, 442).

⁴³ Piotr Latoszyński był około r. 1746 kanonikiem kapituły wieluńskiej. Podczas nin. wizytacji jest dziekanem rudzkim a proboszczem par. Czarnożyły oraz

składają się z właściwych protokołów wizytacyjnych i dekretów reformacyjnych, następujących zaraz po tych pierwszych.— Opisy poszczególnych beneficjów idą po sobie dekanatami w takim porządku: 1) rudzki, 2) krzepicki (bez samych Krzepic), 3) wieruszowski. Dwa ostatnie dekanaty nie posiadają nagłówków w treści księgi.— Prezentowane tu akta są obszernie, bogate w treść, dość często przytaczają daty wybudowania i konsekracji świątyń, a przede wszystkim po raz pierwszy rejestrują licznie wtenczas powstające kaplice dworskie i pustelnie.— Praż. Dziurkiewicz przeprowadzał wizytację według zawsze ponumerowanych 19-tu punktów nowej instrukcji, będącej ewolucją „modus” szembekowskiego z r. 1720. I chociaż ta instrukcja wizytacyjna nie została wpisana do księgi, nie trudno byłoby ją odtworzyć. Rękopis również nie przynosi odbiorcy żadnego dokumentu, odnoszącego się do formy prawnej odbywania wizytacji.— Napotkane w księdze daty dzienne wizytowania kościołów i kaplic wykorzystuję w części drugiej (B) nin. pozycji.— Na końcu (s. 442) akta uwierzytelnione są podpisami wizytatora i notariusza oraz opłatkową pieczęcią Konsystorza For. w Wieluniu, z napisem w otoku: *Sigillum Consist. Vielunensis*.— Na s. 443 znajduje się porządkowy spis zlustrowanych kościołów i kaplic, autorstwa ks. S. Chodyńskiego z przełęczu XIX i XX stulecia, obecnie nieaktualny.— Rękopis został przekazany z Gniezna do Kalisza w l. 1821—1822, a stamtąd przewieziony do Włocławka po r. 1885.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

I. Dekanat rudzki s. 3—184:

1. Ruda, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Wojciecha b., wizyt. 29 XI 1752 s. 3—18.
2. Łaszow, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 6 XII 1752 s. 19—25.
3. Wierzchlas, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 2 XII s. 27—33.
4. Skomlin, wieś. Kościół par. pw. św. Filipa i Jakuba ap., wizyt. 20 XII s. 35—41.
5. Chotow, wieś. Kościół par. pw. św. Idziego op., wizyt. 21 XII s. 47—56.
6. Mokrzko, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 17 XII 1752 s. 59—68:
 - a. Wroblow, wieś na terenie par. Mokrsko, gdzie był niegdyś kościół samoistnej parafii pw. Wszystkich Świętych, po którym ślad zagiął s. 65—66.
7. Komorniki, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1632 przez sufr. płoc. Starczewskiego) pw. św. Mikołaja b., wizyt. 30 III 1753 s. 71—82.

notariuszem apostolskim Konsystorza For. w Wieluniu. (ADW: AAG. Wiz. 17 k. 167; 18 s. 178, 442).— Por. przyp. 35.

8. O z a r o w, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 13 XII 1752 s. 83—92:
 - a. W i e r z b i e, wieś. Filia par. Ożarów z kościołem (ecclesia, oraculum) pw. św. Leonarda op. 89—91.
 - b. P r z e d m o s c i e, wieś w par. Ożarów, w której we dworze Niemojewskich znajduje się (od r. 1750) kaplica (oratorium) s. 85—86.
 9. K r z y w o r z e k a, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 18 XII s. 95—101.
 10. K a d ł u b, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 7 XII 1752 s. 103—111:
 - a. P o p o w i c e, wieś. Filia par. Kadłub z kościołem pw. Wszystkich Świętych s. 107—108.
 - b. G r ę b i e n, wieś. Filia par. Kadłub z kościołem pw. Trójcy Św. s. 108—110.
 11. W y d r z y n, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1722 przez sufr. gnieźn. Kraszkowskiego) pw. św. Krzyża, wizyt. 15 I 1753 s. 115—122:
 - a. S t a w, wieś na terenie par. Wydrzyn, gdzie we dworze Stawskich istnieje (od r. 1732) kaplica (oratorium) s. 119.
 12. R a c z y n, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 18 I s. 127—136.
 13. Ł a g i e w n i k i, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1626 przez bpa bak. Goskiego) pw. Ścięcia św. Jana Chrzc., wizyt. 20 I s. 139—144.
 14. R u d l i c e, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1601 przez bpa przem. Pstrokońskiego) pw. św. Mikołaja b., wizyt. 24 I s. 147—151.
 15. O s z y i a k o w i S z y a k o w, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. (zbud. w r. 1648, konsekr. w 1649) pw. św. Jadwigi ks., wizyt. 26 I s. 155—169:
 - a. R a d o s z o w i c e, wieś. Parafia z kościołem (ecclesia, capella) pw. św. Marii Magdaleny (wystaw. w r. 1735), afiliowana do par. Osjaków s. 165—167, 168—169.
 - b. C z e r n i c e, wieś w par. Osjaków, w której we dworze Masłowskich znajduje się (od r. 1749) kaplica (oratorium, w 1750 poświęcona) s. 158.
 16. K o n o p n i c a, wieś (kiedyś filia Osjakowa). Kościół klasztorny Paulinów i jednocześnie parafialny pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. tylko pod względem duszpasterskim s. 167.
 17. C z a r n o z y ł y, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1726, konsekr. w 1730 przez sufr. gnieźn. Kraszkowskiego) pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 21 I 1753 s. 171—184.
Dziekanem dekanatu rudzkiego jest ks. Piotr Latoszyński, proboszcz par. Czarnożyły, notariusz apostolski i Konsystorza For. w Wieluniu s. 178, 184.
- II. Dekanat krzepicki, bez nagłówka w księdze s. 189—294:
1. P r a s z k a, miasto (oppidum), podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 15 II 1753 s. 189—217:
 - a. K o w a l e, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Feliksa i Adaukta mm., z dawną afiliowaną do par. Praszka s. 208—211.
 - b. S t r a d z i e c, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Katarzyny pm., afiliowanym do Praszki s. 211—213.
 2. Ż y t n i o w, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1714, konsekr. przez sufr. włoc. Bardzińskiego) pw. Nawiedzenia NMP oraz św. Marcina b. i św. Macieja ap., wizyt. 19 II s. 221—229:

- a. Ciecuiów, wieś na terenie par. Żytniów, gdzie (od poł. XVII w.) istnieje kaplica (oratorium) w majątku Paulinów s. 225.
3. Rudniki, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 21 II s. 233—242.
4. Dankow, wieś, prepozytura par. Kościół par. (konsekr. w r. 1675 przez a-bpa Olszowskiego) pw. św. Stanisława b. i św. Antoniego z Padwy, wizyt. 24 II s. 247—260:
 - a. Kaplica względnie kościół (oratorium, ecclesia) pw. św. Walentego m., stojąca w kierunku północnym od wsi Danków s. 250—251.
 - b. Zaiączki, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Zygmunta kr., afiliowana do par. Danków s. 254—258, 259—260.
5. Parzymiechy, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 27 II s. 261—271:
 - a. Jaworzno, wieś. Parafia z kościołem pw. Trójcy Św., afiliowanym do par. Parzymiechy s. 266—271.
6. Dzietrzniki, wieś. Kościół par. (konsekr. w r. 1625 przez bpa bak. Goskiego) pw. św. Katarzyny pm., św. Piotra i Pawła ap. oraz św. Pawła I er., wizyt. 15 II s. 273—276.
7. Pątnow, wieś. Kościół par. pw. św. Jana ap., wizyt. 13 II s. 277—282.
8. Mierzyce, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 12 II 1753 s. 285—294:
 - a. Toporow, wieś. Filia par. Mierzyce z kościołem (capella, ecclesia) pw. Wniebowzięcia NMP s. 292—294.

Dziekanem miejscowym jest ks. Maciej Ryłski, proboszcz par. Sokolniki, znajdującej się w dek. wieruszowskim s. 386, 390.

III. Dekanat wieruszowski, bez tytułu w rękopisie s. 297—442:

1. Wieruszow, miasto (oppidum). Kościół par. (11 ołtarzy, konsekr. w r. 1730 przez sufr. gnieźn. Kraszkowskiego) pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 23 III 1753 s. 297—309:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Rocha w., św. Sebastiana m. i św. Rozalii dz., wystaw. za wałem Starego Wieruszowa, przy której mieszka pustelnik (eremita) s. 302, 308.
 - b. Kaplica (oratorium) pw. św. Mikołaja b. s. 302.
 - c. Prepozytura szpitalna z kościołem pw. św. Jana ap., znajdującym się po wschodniej stronie miasta s. 303—305.
 - d. Swiba, wieś w par. Wieruszów, mająca kaplicę (oratorium) pw. św. Katarzyny pm. s. 302—303.
2. Biała, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra w Okowach, wizyt. 9 III s. 309—316:
 - a. Wiktorow, wieś. Filia par. Biała z kościołem pw. św. Zygmunta kr. i św. Walentego m. s. 314—316.
3. Łyskornie, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 13 III s. 317—324.
4. Czastary, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 16 III s. 325—334.
5. Woycin, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm. i św. Walentego m., wizyt. 8 III s. 337—346:
 - a. Źdżar, wieś na terenie par. Wójcin, w której dawniej był kościół (ecclesia, oraculum) filialny pw. św. Bartłomieja ap. s. 344.

6. Bolesławiec, miasto (oppidum). Kościół par. (12 ołtarzy, konsekr. w r. 1723 przez sufr. gnieźn. Kraszkowskiego) pw. Trójcy Św., wizyt. 19 III s. 347—366:
 - a. Kościół pomocniczy lub kaplica (oratorium, ecclesia), nazwany filią, pw. św. Małgorzaty pm., stojący poza miastem s. 358.
 - b. Prepozytura szpitalna w mieście, ale bez kościoła istniejącego tu kiedyś pw. Krzyża św., który uległ pożarowi pod koniec XVII w. s. 347, 358—359.
7. Mieleszyn, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 21 III s. 369—378:
 - a. Chroscin i Chruscin, wieś. Filia par. Mieleszyn z kościołem pw. św. Mikołaja b. s. 375—377.
8. Sokolniki, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1731, jedynie pośw. w 1732) pw. św. Mikołaja b. i Wniebowzięcia NMP, wizyt. 27 III s. 381—390:
 - a. Ochędzyn, wieś w par. Sokolniki, w której jest kaplica (oratorium) pw. św. Anny s. 385—386.
9. Cieszęcín, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 25 III s. 391—402:
 - a. Węglowice, wieś na terenie par. Cieszęcín, posiadająca kaplicę (oratorium, capella) pw. Trójcy Św. s. 394—396.
 - b. Ostrowek, wieś w par. Cieszęcín, gdzie znajduje się kaplica (oratorium), której tytułu nie zapisano s. 396—397.
10. Lututow, wieś, dawniej miasto (oppidum). Kościół par. pw. Trójcy Św. i św. Mateusza ap., wizyt. 30 III s. 403—414:
 - a. Świątkowice, wieś. Filia par. Lututow z kościołem pw. św. Jana (nie podano którego) i św. Barbary pm. s. 412—413.
11. Naramice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 11 III s. 415—420.
12. Dzietrzkowice, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 17 III s. 423—430:
 - a. Łubnice, wieś. Filia par. Dzietrzkowice z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP s. 426—429.
13. Walichnowy, wieś. Kościół par. (zbud. w r. 1723 i tr. konsekr. przez sufr. gnieźn. Kraszkowskiego) pw. św. Marcina b., wizyt. 20 III 1753 433—442.

Dziedkanem wieruszowskim jest ks. Franciszek Gędkiewicz, prepozyt par. Ruda, stanowiącej ośrodek innego dekanatu s. 6, 18.

Uwierzytelnienie akt przez wizytatora, prał. Dziurkiewicza i notariusza, dziek. Latoszyńskiego s. 442.

Topogr. wykaz zwizytowanych kościołów i kaplic, sporządzony przez ks. S. Chodyńskiego na przełomie XIX i XX w. według ówczesnej, niestarannej foliacji, którą obecnie wytarto s. 443.

19

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 19.**

[2. Tytuł nad.] Akta wizytacji **generalnej** kościołów i kaplic **Archidiecezji Kaliskiej**, przeprowadzonej w latach **1752—1755** (z polecenia arcybiskupa Adama Ignacego Komorowskiego⁴⁴) przez prałata Aleksandra Gembarta⁴⁵.

[3. Daty krańc.] **1752—1755**.

[4. Opis zewn.] Łac.— 2° 30,9×19 cm).— Stron VIII, 895a; str. czyste: 361a, 538a, 539a, 895a.— Oprawa z r. 1973 w skaj. Brzegi barwione na czerwono.

[5. Sygn. daw.] **159** cz. (Inw. 1918, Chodyński).— № 4 cz. — zamiast № 17 cz. (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Do r. 1973 pozycje 19 i 20 nin. repertorium stanowiły jedną, bardzo grubą księgę. Ponieważ obecnie wypadło ją ponownie oprawić, całość materiału — dla wygodniejszego korzystania i uniknięcia w przyszłości potłuczenia ogromnego kłosa — rozbito na dwa tomy.— Opracowana wizytacja jest generalną a o takiej jej randze świadczy tytuł wypisany na egzemplarzu przechowywanym w Gnieźnie, przynależność do serii lustracji prym. Komorowskiego, przewidzianej w tymże okresie dla całej archidiecezji (zob. poz. 18), oraz dekrety reformacyjne, wydawane przez prał. Gembarta.— Mamy tu do czynienia z wizytacją ogólną (łącznie zewnętrzną i wewnętrzną).— Jest to drugi egzemplarz czystopisu akt. Egzemplarz pierwszy, posiadający tytuł oryg. i foliowany, znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie pod sygn. E 22b.— Tytuł akt, którego w księdze brakuje, miał być wypisany na s. I, zajętej później przez sygn. dawniejsze.— Omawiane akta składają się z właściwych sprawozdań wizytacyjnych i dekretów reformacyjnych, idących w lustrowanych instytucjach zaraz po protokołach.— Prał. Gembart przeprowadzał wizytację również według instrukcji 19-to punktowej (jak w poz. 18), ale paragrafów tych notariusz nie numerował, co z kolei utrudnia śledzenie tekstu oraz identyfikację „modus visitationis”.— Spośród dokumentów, odnoszących się do strony formalnej odprawiania wizytacji księga przynosi 2 dokumenty. Pierwszy jest odpisem nominacji A. Gembarta na

⁴⁴ Zob. przyp. 41.

⁴⁵ Aleksander Mikołaj **Gembart** (1701—1762) h. Jastrzębiec, syn Hieronima i Marcjanny z Kamieńskich h. Ogończyk. Doktorat obojga praw uzyskał w Rzymie. Był dziekanem, następnie archidiaconem, a potem prepozytem i oficjałem kaliskim, kanonikiem i oficjałem gen. gnieźnieńskim, kanonikiem wieluńskim, proboszczem par. Parzno. Po śmierci prymasa Komorowskiego w r. 1759, został wybrany na wikariusza kap. i administratora gen. archidiecezji. (Korytkowski P, II 49—50.— ADW: AAG. Wiz. 19—20).

wizytatora gen., wystawionej przez a-bpa Komorowskiego (s. III—V), drugi kopią okólnika, skierowanego przez wizytatora do duchowieństwa archidiaconatu kal. (s. V—VII).— Protokoły i dekryty powizytacyjne ułożono w księdze dekanatami w następującej kolejności: 1) kaliski, 2) krotoszyński — bez miasta Krotoszyna, 3) pleszewski — te trzy mieszczą się obecnie w poz. 19; 4) stawiszyński, 5) stawski — ostatnie dwa objęte są pozycją 20.— Opisywane akta są najobszerniejszymi spośród opracowanych dotąd 20 pozycji wizytacji gnieźnieńskich. Do zalet tej wizytacji (podobnie jak sygn. 18) należy uwzględnianie kaplic prywatnych, przeważnie dworskich, i pułstelni. Akta powołują się często na poprzednie wizytacje kościołów, szczególnie archid. Gałczyńskiego z r. 1719. Cytują także zaginioną dzisiaj lustrację archid. Żychowicza z r. 1639 (s. 200, 205).— Notariuszem wizytacji był ks. Mateusz Chylewski⁴⁶, sekretarz Kapituły i Konsystorza For. Kaliskiego. Zapisał on wszędzie daty dzienne odwiedzanych urzędowo kościołów, co przejmuje do zawartości księgi. Dzięki temu wiadomo, że czynność wizytacyjna trwała aż na przestrzeni 4 lat, chociaż z drugiej strony obowiązek ten wykonywano z przerwami, biorąc także w jednym dniu po 3 parafie.— Rękopis przekazany w l. 1821—1822 z Gniezna do Kalisza, skąd po r. 1885 został przewieziony do Włocławka.— Ogół powyższych uwag odnosi się również do następnej (20) pozycji.

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

A-bp A. I. Komorowski powierza (Skierniewice, 26 listopada 1751 r.) prałatowi A. Gembartowi przeprowadzenie wizytacji gen. kościołów w archidiaconacie kaliskim („Diploma pro visitando Archidiaconatu Calissiensi“) s. III—V.

Prał. A. Gembarth powiadamia (Kalisz. 9 maja — na s. 1: 17 kwietnia — 1752 r.) duchowieństwo archidiaconatu kaliskiego o zbliżającej się wizytacji gen. i nakazuje mu odpowiednio przygotować do niej podległe sobie sprawy („...tenor Innotescentialium pro visitandis ecclesiis“) s. V—VII.

I. Dekanat kaliski s. VIII, 1—361:

1. Szkałmierzyce, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 19 VI 1752 s. 1—34.
— Spis wotów przy obrazie Matki Boskiej, słynącymi łaskami s. 9—11.
2. Dobrzec, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 18 IV 1752 s. 34—55:
 - a. Rypinek, wieś. Filia par. Dobrzec z kościołem pw. św. Gotarda b. s. 48—50.

⁴⁶ Ks. Mateusz Chylewski, notariusz Kapituły i Konsystorza For. Kaliskiego, uwidoczny w oryg. tytule egzemplarza gnieźnieńskiego tej wizytacji.

3. Droszew i Droszewo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 19 IX s. 55—71.
4. Kucharki Militum, wieś. Kościół par. pw. Trójcy Św., wizyt. 19 IX s. 71—87.
5. Sobotka — nie zaznaczono, czy miasto, czy wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP (nazwany tu bazyliką s. 101), wizyt. 20 IX s. 87—105.
6. Gorzno, wieś. Kościół par. pw. św. Mateusza ap., wizyt. 20 IX s. 105—116.
7. Szczyry, wieś. Kościół par. pw. Dedykacji św. Michała arch., wizyt. 21 IX s. 116—133.
8. Lewkowo, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Zofii m., wizyt. 21 IX s. 133—147.
9. Ociąż i Ociąż, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 23 IX s. 147—162:
 - a. Kwiatkowi Kwiatkowo, wieś. Filia par. Ociąż z kościołem, którego wezwania nie podano s. 157—158.
10. Szalone Biskupice, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 22 IX s. 162—184.
11. Rossoszycy i Rososzycy, wieś. Kościół par. pw. św. Marka ew., wizyt. 24 IX s. 184—204.
12. Gostyczyna, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 25 IX s. 204—227.
13. Ołobok, wieś. (Początkowo kaplica, później filia w par. Rossoszycy, od r. 1744 samoistna parafia w rękach Cystersów). Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 30 IX 1752 s. 227—234.
14. Giżyce, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 2 X 1752 s. 234—271:
 - a. Kraszowice i Kraszewice, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Katarzyny pm., afiliowana do par. Giżyce, wizyt. 2 X s. 252—271 (własny dekr. ref.).
15. Koscielna wieś. Kościół prepozyturalny Benedyktynów i jednocześnie parafialny pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 26 V 1753 s. 271—286.
16. Kuchary, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 27 V s. 286—297.
17. Skrzebowa, wieś. Kościół par. nie dedykowany, wizyt. 1 IX 1753 s. 297—315:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. Zwiastowania NMP, stojąca w polu, w kierunku miasta Raszkowa s. 304—305.
18. Kalisz, miasto (civitas). Kościół prepozyturalny Kanoników Reg. Lat. i zarazem parafialny pw. św. Mikołaja ⁴⁷ b., wizyt. 17 II 1755 s. 315—361:
 - a. Prepozytura szpitalna z kaplicą (oratorium) pw. Trójcy Św. na Przedmieściu Wrocławskim s. 344—352.

⁴⁷ W Archiwum Diec. we Włocławku zachowuje się poszyt akt (nowo oprawiony w półpiłtno, liczący świeżo policzbowanych 66 stron, z których s. 66 jest czysta), zawierający współczesny odpis sprawozdania wizyt. i dekretu ref. parafii św. Mikołaja w Kaliszu oraz zależnych odeń trzech kaplic, poświadczony przez prał. Gembarta (s. 65). Rękopis odnalazł w r. 1949 w Kaliszu ks. Librowski i przywiózł do Włocławka.

- b. Kaplica (oratorium) pw. św. Walentego m. na Przedmieściu Toruńskim s. 352—353.
- c. Piskorzewo, wieś w par. św. Mikołaja w Kaliszu, posiadająca kaplicę (oratorium) pw. św. Jakuba ap. s. 354.

Dziekanem dekanatu kaliskiego jest ks. Antoni Juński, prepozyt par. Skalmierzyce s. 17, 26.

II. Dekanat krotoszyński s. 362—538:

1. Szulmierzyce, miasto (oppidum), proboszcz posiada tytuł prepozyta. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 20 IX 1753 s. 362—422:
 - a. Prepozytura szpitalna w mieście z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha b. s. 396—409.
 - b. Kaplica (capella) pw. św. Marka ew. poza miastem, przy drodze wiodącej do Kalisza s. 409—411.
 - c. Chwaliszewo, wieś. Filia par. Sulmierzyce z kościołem pw. św. Mikołaja b., niegdyś parafialnym s. 411—412.
2. Zduny, miasto (oppidum), proboszcz nosi tytuł prepozyta. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 24 IX s. 422—453:
 - a. Kaplica (capella) pw. św. Marcina b., stojąca w lesie w kierunku miasta Sulmierzyc, przy której mieszka pustelnik (eremita) s. 447—448.
3. Baszkow, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 26 IX s. 454—471.
4. Kobylin, miasto (oppidum), upadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 27 IX s. 472—504:
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha w mieście, z kościołem pod tymże wezw. s. 498—500.
5. Wyganowo, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap. i św. Mikołaja b., wizyt. 29 IX s. 504—524.
6. Kobierno, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch. i św. Wojciecha b., wizyt. 30 IX 1753 s. 524—538.
Dziekanem miejscowym jest ks. Wojciech Michał Odorski, proboszcz par. Kobierno s. 531, 537.

III. Dekanat pleszewski s. 539—895:

1. Jedlec, wieś. Kościół par. pw. św. Floriana m., wizyt. 28 V 1753 s. 540—560.
2. Tursko, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 28 V s. 561—578.
3. Grodzisko, wieś. (Par. pod zarządem Miechowitów, proboszcz nazywany jest prepozytem). Kościół par. (fund. w r. 1198) pw. św. Mikołaja b., wizyt. 29 V s. 578—600.
4. Broniszewice, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 30 V s. 600—617.
5. Żegocin, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 15 VI 1753 s. 617—633.
6. Szymanowice, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzc., wizyt. 16 VI s. 633—651.

7. Kuczkow i Kuczkowo, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 10 XII 1754 s. 651—663.
8. Sowina, wieś. Kościół par. pw. Zwiastowania NMP i św. Michała arch., wizyt. 12 XII s. 663—677.
9. Koryta, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 13 XII s. 677—695.
10. Karmino i Karmin, wieś. Kościół par. pw. św. Barbary pm., wizyt. 14 XII s. 695—708.
11. Sosnica, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 16 XII s. 708—727.
12. Kotlin i Kotlino, wieś. Kościół par. nowy, nie konsekrowany, wizyt. 17 XII s. 727—741.
13. Magnuszewice, wieś. Kościół par. (po spaleniu się poprzedniego przed 2 laty) w budowie, wizyt. 18 XII s. 741—753.
14. Twardowo, wieś. Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła ap., wizyt. 19 XII s. 753—766.
15. Kretkow i Kretkowice, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 20 XII 1754 s. 766—781.
16. Gołuchow i Gołuchowo, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 19 II 1755 s. 781—803:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Jana Chrzc., stojąca po drugiej stronie stawu s. 790—791.
17. Brzezcie, wieś. Kościół par. pw. Rozesłania Apostołów, wizyt. 20 II s. 803—817.
18. Pleszew i Pleszewo, miasto (oppidum), wegetująca prepozytura par. Kościół par. pw. Ścięcia św. Jana Chrzc., wizyt. 21 II s. 817—851:
 - a. Kościół pw. św. Floriana m., położony poza miastem s. 839—840.
 - b. Prepozytura szpitalna Św. Duch a w mieście, z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 22 II s. 843—851 (własny dekr. ref.).
19. Czermin, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 23 II s. 851—868.
20. Kowalewo, wieś. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 24 II s. 868—881.
21. Lenartowice, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 25 II 1755 s. 881—895:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. Krzyża św. na polu w Lenartowicach s. 887. Dziekanem dekanatu pleszewskiego jest ks. Ludwik Pełka, prepozyt miejscowej parafii i kanonik kolegiaty w Choczcu s. 834, 840.

20

A. OPIS KSIĘGI:

[1. Sygn. akt.] **AAG. Wiz. 20.**

[2. Tytuł nad.] Jak w poz. 19.

[3. Daty krańc.] **1754.**

[4. Opis zewn.] Jak w poz. 19 a ponadto: cd. stron od 896 do 1580; ze

s. 899 notariusz wizytacji przeskoczył na s. 1000, na skutek czego „zyskał” 100 stron; s. 1047 nie istnieje; s. 1256b czysta.

[5. Sygn. daw.] 159 cz. (Inw. 1918, Chodyński).— № 4 cz. zamiast № 17 cz. (Spis 1857, Kons. Kal.).

[6. Uwagi] Do wyjaśnień znajdujących się w poz. 19 dodają następujące: W księdze mieszczą się akta wizytacyjne kościołów i kaplic, położonych w dekanatach stawiszynskim i stawskim.— Rękopis w większym stopniu, aniżeli poz. 19, uwzględnia księgozbiory kościelne. Spośród znaczniejszych zestawów książek w drugiej części nin. sygnatury wskazałem na katalogi bibliotek kościelnych w Borkowie (s. 1000—1002) i w Zborowie (s. 1016—1017).— Akta kończą się charakterystyką tabelaryczną proboszczów i pełnionego przez nich duszpasterstwa w całym archidiakonacie (s. 1577—1578) oraz współcz. spisem zwizytowanych parafii i filii (s. 1579—1580).

B. ZAWARTOŚĆ KSIĘGI:

IV. Dekanat stawiszynski s. 896—1256:

1. Borkow, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 6 III 1754 s. 896—1011:
— Katalog książek biblioteki kościelnej (44 dzieła) s. 1000—1002.
2. Zborow i Zborowo, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 7 III s. 1011—1024:
— Spis dzieł biblioteki kościoła (37 pozycji) s. 1016—1017.
3. Kosmow, wieś. Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 7 III s. 1024—1033
4. Koscielec, wieś. Kościół par. pw. św. Wojciecha b., wizyt. 8 III s. 1033—1048:
 - a. Stropieszyn, wieś w par. Koscielec, gdzie we dworze Rucińskich znajduje się kaplica (oratorium) s. 1039.
 - b. Mycielin, wieś na terenie par. Koscielec, w której we dworze Gałczyńskich istnieje kaplica (oratorium) s. 1039—1040.
5. Dzierzbino i Dzierzbín, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 8 III s. 1048—1053.
6. Złotniki, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 9 III s. 1053—1068:
 - a. Goliszewo i Goliszew, wieś. Parafia z kościołem jeszcze nie konsekrowanym (poprzedni był pw. Wszystkich Świętych), afiliowanym do par. Złotniki s. 1063—1066.
7. Stawiszyn, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 10 III s. 1068—1092.
 - a. Prepozytura szpitalna Św. Ducha zak. Duchaków poza murami miasta, z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 11 III s. 1100—1104 (oddzielny dekr. ref.).
8. Zbiersko, wieś. Kościół par. pw. św. Urszuli pm., wizyt. 11 III s. 1092—1100.

9. Piątek, wieś. Kościół par. pw. św. Marcina b., wizyt. 11 III s. 1104—1116.
 10. Tykadłowo i Tykadłowo, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 12 III s. 1116—1132.
 11. Russowo i Rusowo, wieś. (Powtórna erekcja parafii nastąpiła w r. 1752; w ciągu ostatnich dwóch stuleci była ona afiliowana do Tykadłowa). Kościół par. pw. św. Mateusza ap., wizyt. 12 III s. 1132—1143.
 12. Kokanin, wieś. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny i św. Ignacego Loyoli, wizyt. 12 III s. 1143—1155.
 13. Pamięcino i Pamięcin, wieś. Kościół par. pw. św. Jana Chrzcz., wizyt. 26 V 1754 s. 1155—1169.
 14. Jastrzębniki i Jastrzembniki, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 26 V s. 1169—1180:
 - a. Kaplica (oratorium) w miejscowym dworze rodziny Radońskich s. 1174.
 15. Rychnow i Rychnowo, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 26 V s. 1180—1190.
 16. Żerniki, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 27 V s. 1191—1194
 17. Blizanowo i Blizanow, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 27 V s. 1194—1208:
 - a. Łaszkow, wieś w par. Blizanów, gdzie we dworze Molskich znajduje się kaplica (oratorium) s. 1201.
 18. Lipce, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 27 V s. 1208—1218.
 19. Brudzewo i Brudzew, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 28 V s. 1218—1229.
 20. Chocz, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Wawrzyńca m., wizyt. 28 V s. 1229—1242.
 21. Dębe i Dembe, wieś. Kościół par. pw. Najśw. Maryi P., wizyt. 4 IX 1754 s. 1242—1252.
 22. Kamień i Kamion, wieś. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 4 IX 1754 s. 1252—1256:
 - a. Kaplica (capella) w miejscowym dworze (tylko wzmianka) s. 1253. Dziekanem dekanatu stawiszyńskiego jest ks. Wojciech Kuleszyński, proboszcz par. Blizanów i komendarz par. Żerniki s. 1193—1194, 1201, 1206.
- V. Dekanat stawski s. 1256a—1576:
1. Malanow, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 8 III 1754 s. 1257—1269.
 2. Opatówek, miasto (oppidum). Kościół par. pw. św. Doroty pm., wizyt. 16 III s. 1269—1288.
 3. Rajscko, wieś. Kościół par. pw. św. Michała arch., wizyt. 17 III s. 1289—1303:
 - a. Marfach, wieś na terenie par. Rajscko, w której istnieje prywatna kaplica (oratorium) Jezuitów s. 1295.
 4. Kozminek i Kozminek, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Jana ap., wizyt. 17 III s. 1303—1324:
 - a. Kaplica (oratorium) pw. św. Wawrzyńca m. na przedmieściu s. 1313—1314.

- b. N a k w a s i n o, wieś w par. Koźminek, posiadająca kaplicę (oratorium, prawdop. pw. św. Rocha w.) s. 1314—1315.
5. L i s k o w o, wieś. Kościół par. pw. Wszystkich Świętych, wizyt. 19 III s. 1325—1341:
- a. S t r z a ł k ó w i Strzałkowo, wieś. Filia par. Lisków z kaplicą (capella, przyp. pw. Najśw. Maryi P.) s. 1335—1337.
6. Z a k r z y n i Zakrzyno, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 19 III s. 1341—1345.
7. P r z e s p o l e w i Przespolow, wieś. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 20 III s. 1345—1355.
8. T o k a r y, wieś. Kościół par. pw. św. Andrzeja ap., wizyt. 20 III s. 1355—1372.
9. G ł u c h o w o i Głuchow, wieś. Kościół par. nowy, nie dedykowany (stary był pw. św. Macieja ap.), wizyt. 20 III s. 1372—1383.
10. G o s z c z a n o w i Goszczanowo, wieś, wygasająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marcina i św. Stanisława bb., wizyt. 21 III s. 1383—1401.
11. C h l e w o, wieś. Kościół par. pw. św. Benedykta op., wizyt. 22 III s. 1401—1417:
- a. G a c z, wieś. Parafia z kościołem pw. św. Małgorzaty pm., afiliovana do par. Chlewo s. 1413—1415.
12. G o r a, wieś. Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, wizyt. 23 III s. 1417—1430.
13. K a l i n o w a, wieś, podupadła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, wizyt. 24 III s. 1430—1442.
14. S t a w, miasto (oppidum), zamierająca prepozytura par. Kościół par. pw. św. Mikołaja b., wizyt. 26 III s. 1442—1460:
- a. K a p l i c a (oratorium) na Zamku Stawskim s. 1451.
- b. Prepozytura szpitalna na przedmieściu, ale bez kościoła względnie kaplicy (oratorium), która tu dawniej była pw. św. Krzyża s. 1457.
15. B ł a s z k i, miasto (oppidum). Kościół par. nowy, nie konsekrowany, wizyt. 27 III s. 1460—1480:
- a. Z e l i s ł a w, wieś na terenie par. Błaszki, gdzie istnieje kaplica (oratorium) we dworze s. 1469.
- b. K w a s k o w, wieś w par. Błaszki, posiadająca kaplicę (oratorium) dworską s. 1469.
- c. B r o Ń c z y n, wieś na terenie par. Błaszki, w której znajduje się kaplica (oratorium) we dworze szlacheckim s. 1469.
16. G r u s z c z y c e, wieś. Kościół par. pw. św. Stanisława b., wizyt. 29 III s. 1481—1494.
17. W o y k o w i Woykowo, wieś. Kościół par. pw. św. Małgorzaty pm., wizyt. 5 V 1754 s. 1494—1507.
18. C h e ł m c e, wieś. Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wizyt. 30 VIII 1754 s. 1507—1518.
19. G o d z i e s z e, wieś, zanikła prepozytura par. Kościół par. pw. św. Bartłomieja ap., wizyt. 20 VIII s. 1518—1534.
20. I w a n o w i c e, miasto (oppidum), prepozytura par. Kościół par. pw. św. Katarzyny pm., wizyt. 1 IX 1754 s. 1534—1565:
- a. K a m i o n n a i Kamiona, wieś. Filia par. Iwanowice z kościołem pw. Trójcy Św. s. 1555—1556.

- b. Prepozytura szpitalna Św. Ducha w mieście, z kościołem pod tymże wezw., wizyt. 1 IX s. 1559—1565 (własny dekr. ref.).
21. Tłokinia, wieś. Kościół par. pw. św. Jakuba ap., wizyt. 5 IX 1754 s. 1565—1576.

Dziekanem miejscowym jest ks. Kazimierz Leśniewicz, prepozyt par. Goszczanów s. 1391, 1399.

Charakterystyka proboszczów i pełnionego przez nich duszpasterstwa, wyrażona tabelarycznie poprzez 5 dekanatów (kaliski, krotoszyński, pleszewski, stawiszyński, stawski) s. 1577—1578.

Współcz. alfab.-topogr. indeks zwizytowanych kościołów s. 1579—1580.

(Cdn.)